

Fra målblad til anarkistisk arbeiderblad?

Fedraheimens utvikling under Johan Sverdrups regjering

Tobias Austrheim Harde

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Universitetet i Oslo

Høst 2018

Fra målblad til anarkistisk arbeiderblad?

Fedraheimens utvikling under Johan Sverdrups regjering

Sammendrag

I denne masteroppgaven undersøkes *Fedraheimens* utvikling under Johan Sverdrups regjering, med fokus på temaer som politikk, samfunn, religion, målsaken og radikale ideologier. Ivar Mortensson Egnund var avisens redaktør i denne perioden. Ved å drøfte innholdet i avisens tekster og Egnunds egne holdninger, tar oppgaven stilling til om *Fedraheimens* verdier og holdninger ble utviklet eller endret fra 1884 til 1889.

Oppgaven redegjør for innholdet i tekstene og drøfter utviklingen. Ved å studere avisens økende kritikk av Johan Sverdrup, Moderate Venstre, statskirken og ulikhetene i samfunnet, viser den hvordan utviklingen skjedde, når den skjedde og hvorfor den skjedde.

Oppgaven konkluderer med at *Fedraheimens* verdier var i rask utvikling i perioden og at redaktør Ivar Mortensson Egnund hadde hovedansvaret for denne utviklingen. Egnunds personlige søken til alternative samfunnsformer var i største grad et resultat av hans personlige misnøye og skuffelse over Johan Sverdup.

Forord

I løpet av denne oppgaven har jeg fått muligheten til å studere en avis og en redaktør som stort sett har gått i den norske glemmeboken. Årsaken til at jeg valgte å skrive om *Fedraheimen* og Ivar Mortensson Egnund, var fordi de første artiklene jeg fant om emnet, framstilte *Fedraheimen* som en radikal blekke og Egnund som en rabi anarkist. Jeg ønsket å undersøke avisens forhold til radikalismen i Norge på 1880-tallet for å finne ut om dette var riktig.

Fedraheimens artikler har gitt meg et interessant perspektiv på det norske samfunnet på 1880-tallet. Avisen inneholdt morsomme artikler, dikt og fortellinger om livet i Norge på denne tiden. Viktige personer i samtiden ble beskrevet på spennende måter: Johan Sverdrup ble i en artikkel framstilt som en senil gammel krok og Lars Oftedal ble beskrevet som en merkelig, smålig og maktsyk mann. Ingen kan hevde at *Fedraheimens* artikler ikke kom rett fra levra. *Fedraheimens* ærlighet og ofte veldig personlige tekster, har vært en fryd å lese.

Jeg vil gjerne takke min veileder, Odd Arvid Storsveen, for hans hjelp med å finne kilder, forklare viktige hendelser på 1800-tallet, velge ut hovedtemaer, sette oppgaven sammen og all den nyttige tilbakemeldingen jeg har fått på dette studiet. Hans hjelp var gull verdt i de tre semestrene jeg jobbet med dette temaet.

Jeg vil også takke mine venner for å ha lest over deler av oppgaven og gitt med nyttig tilbakemelding.

Oslo, November 2018

Tobias Austrheim Harde

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	1
Bakgrunn	1
Problemstilling og avgrensing	2
Historiografi og kilder	3
Metode	5
Vanskeligheter med kildematerialet	5
Struktur	6
Kapittel 2: Det politiske systemet i Norge og tilliten til Johan Sverdrup	7
Ivar Mortensson Egnunds holdninger og innflytelse	7
Statsrådsaken	9
Selmer-regjeringen, vetorett og tilliten til det politiske systemet	11
Johan Sverdrup og samlingen av Venstre	12
Johan Sverdrup i <i>Fedraheimen</i> i 1884 og 1885: et nytt håp	13
Johan Sverdrup i 1886: helten som sviktet	18
Moderate Venstre og Lars Oftedal	21
1887: Ingen tillit	23
Arne Garborg som politisk representant	26
1888 til 1889: Mistillit	27
Oppsummering	30
Kapittel 3: Kampen for landsmålet og viktigheten av å utvikle en ekte norsk kultur	33
«Ein Snartur i Telemorki»	34
Dikt, noveller, sanger og nasjonalisme	36
Heimstaddiktere	38
Landsmålet framgang og fremtid	39
Norsk historie og Norge i skandinavisk historiefortelling	40
«Lydrike-tanken i lærebøkerne»	41
Norge på egne bein	43
Hvem hørte hjemme i Norge?	46
Oppsummering	47
Kapittel 4: <i>Fedraheimen</i>, statskirken og den kristne tro	49
Menighetsrådet	50
Johan Sverdrups forhold til menighetsrådet	53
Frisinnet kristendom og fritenkerne	55
Norsk sosialisme og Jesus Kristus	57

Elsk din neste, men ikke din politiske motstander	60
Oppsummering.....	64
Kapittel 5: Ideologi og radikalisme i <i>Fedraheimen</i>	65
Anarkistiske grunntanker og menneskets godhet	66
Ivar Mortensson Egnund: hans barndom og verdier	69
Bakgrunn for Egnunds radikalisme	70
Sosialismens historietolkning	72
En norsk europeer, en russisk prins og Ivar Mortensson Egnund	75
Anarkistiske tekster og verdier i <i>Fedraheimen</i>	76
Målsaken mot anarkismen	80
Ivar Mortensson Egnunds eldre dager.....	82
Oppsummering.....	84
Kapittel 6: Konklusjon	85
Litteraturliste	89

Kapittel 1: Innledning

Bakgrunn

Fedraheimen var en avis som ble gitt ut mellom 1877 og 1891. Avisen ble opprettet av Arne Garborg, han var avisens redaktør til utgangen av 1882. Ivar Mortensson Egnund tok over som avisens redaktør i 1883, selv om han ikke offisielt hadde redaktørtittelen før noen år senere. I 1889 tok Rasmus Steinsvik over som redaktør, en rolle han hadde til avisen ble lagt ned i 1891.

Fedraheimen har blitt kalt en målsaksavis, et venstreskriv, en landsbyhyller og en anarkistisk blekke. Religion, arbeideres rettigheter, målsaken, radikale ideologier, politikken i Kristiania, landsbygdenes levevilkår og nasjonal frihet er temaer som fikk mye oppmerksomhet og preget avisen. *Fedraheimen* var på ingen måte en stillestående eller ensformig avis. Holdningene, meningene og verdiene i avisen utviklet seg over tid.

Fedraheimen skrev hovedsakelig om Norge. Norsk politikk, kristendommen i Norge, landsmålet og andre norske forhold. Hendelser utenfor Norge ble nevnt i notiser og noen artikler, men det var aldri like viktig som det som skjedde innenfor Norges grenser. Hendelser, holdninger og politikk i Sverige ble nevnt, men som oftest bare det som handlet om svenskenes syn på Norge eller ting som ville påvirke nordmenn. Det var selvfølgelig unntak, som da *Fedraheimen* publiserte en munter nekrolog fordi Keiser Wilhelm I, «den store tyske Mannadreparen» hadde dødd.¹ Slike artikler var langt sjeldnere enn artikler om Norge. Det betyr ikke at artiklene om omverden er uviktige. Mange tekster av europeiske filosofer og journalister ble publisert i *Fedraheimen*, men slike tekster ble ofte brukt for å diskutere norske forhold. Det store utlandet ble rett og slett ikke skrevet om på en like grundig eller utfyllende måte. Mange av artiklene om utlandet var også hentet fra andre aviser og var dermed bare gjengivelser av andre avisers synspunkter. Artiklene om norske forhold var som oftest originalverk og representere *Fedraheimens* synspunkter.

Ivar Mortensson Egnund ble aldri like kjent som Arne Garborg. Det kan virke som om Egnund falt bort fra det offentlige minnet i Norge. Han ble ofte nevnt i biografier om Arne Garborg, men da hovedsakelig som en venn av han. Han drev senere med diktning og skrev en

¹ *Fedraheimen* 16. mars 1888, side 43.

rekke bøker om sagalitteraturen, men hans bøker ble aldri like populære som Garborgs bøker. I en alder av 52 ble Egnund en prest i den norske statskirken.

Problemstilling og avgrensing

Hvordan utviklet *Fedraheimens* verdier seg i løpet av 1884 til 1889 da Johan Sverdrup var Norges Statsminister? Gikk *Fedraheimen* fra å være en Venstre- og målsaksavis til å bli et anarkistisk arbeiderblad? Hvordan påvirket det i så fall *Fedraheimens* verdier? Dette er hovedproblemstillingene i min masteroppgave. For å svare på problemstillingene vil jeg drøfte *Fedraheimens* utvikling i perioden ved å vise til verdier, argumenter og holdninger i artiklene som ble publisert i avisen. I denne perioden var Ivar Mortensson Egnund redaktør, men han ga fra seg redaktørstillingen noen måneder før Sverdrup gikk av. Sommeren 1889 tok Egnund også en pause fra å bidra med tekster til *Fedraheimen*.² Blant de som har skrevet om *Fedraheimen* har det vært vanlig å argumentere for at avisen ble anarkistisk i løpet av disse årene og at Egnund var ansvarlig for avisens anarkistiske utvikling. Dette sentrale spørsmålet er relatert til, og vil vurderes i sammenheng med hovedproblemstillingene.

Fedraheimen ble gitt ut i 14 år. I løpet av disse årene hadde avisen tre forskjellige redaktører. Garborg, Egnund og Steinsvik hadde en del meninger og holdninger til felles, men de var også uenige om mange saker. Å skrive om utviklingen gjennom disse 14 årene ville ha resultert i en ufokusert oppgave som ikke kunne dedikere den nødvendige oppmerksomheten til redaktørene eller de viktigste temaene. Hvis *Fedraheimen* gikk fra å være en Venstre- og målsaksavis til å bli et anarkistisk arbeiderblad fra 1884 til 1889, så tilsier det at avisen opplevde en stor og hurtig utvikling i løpet av disse årene. Dermed er det naturlig å fokusere på disse årene for å vurdere om det er sant, hvordan det skjedde og effektene av det.

I løpet av Egnunds redaktørtid var det han som hadde det siste ordet om hva som skulle publiseres i avisen. For å drøfte *Fedraheimens* utvikling i disse årene er det dermed nødvendig å vurdere Egnunds syn på religion, politikk, samfunn, målsaken og radikale ideologier. Egnund hadde vært aktiv i avisen siden den ble stiftet i 1877.³ Egnunds forhold til målsaken, politikken, samfunnet, kristendommen og anarkismen vil vurderes og bli brukt til å drøfte verdiene i *Fedraheimens* artikler.

² Langen, Klaus: *Ivar Mortensson Egnund*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1957, side 74.

³ Langen, 1957, side 21.

Historiografi og kilder

De viktigste temaene jeg tar for meg i oppgaven er målsaken, det politiske systemet, samfunnet, kristendommen og radikale ideologer på 1880-tallet. Mesteparten av litteraturen jeg har brukt i denne oppgaven kan deles opp i seks bolker:

For informasjon om perioden har jeg brukt bøker om norsk historie på 1800-tallet. Dette inkluderer *Det moderne gjennombrudd: 1870-1905* av Gro Hagemann, *1840-1914* av May Brith Ohman Nielsen, *Norsk historie 1814-1905: Å bygge ein stat og skape ein nasjon* av Jan Eivind Myhre og *Norge i støpeskjeen 1884-1920* av Per Fuglum. Disse bøkene har jeg hovedsakelig brukt som oppslagsverk om Norges politikk på 1880-tallet. Mest av alt har jeg brukt *Norsk historie 1860-1914: Eit bondesamfunn i oppbrot* av Jostein Nerbøvik.

De øvrige bøkene har også blitt brukt for å få et bedre innblikk i partiet Venstre og Johan Sverdrup. For informasjon om disse temaene har jeg også brukt den tredje delen av Halvdan Kohts biografi om Johan Sverdrup, *Folkerørsla som vart parti, Venstre fra 1880 åra til 1905* av Leiv Mjeldheim og Gabrielle Legrand Gjerdssets masteroppgave: *Fra Stortingets konge til Kongens mann. Johan Sverdrup som regjeringssjef (1884-1889)*. Disse verkene har vært svært nyttige for å få andre tolkninger av Venstre og Johan Sverdrup. *Fedraheimen* var en veldig personlig avis som ofte inneholdt overdrivelser eller usaklige framstillinger av motstandere. I tillegg til dette var *Fedraheimen* åpenbart skrevet for dens meningsfeller i samtiden. Som et resultat av dette ble personer, hendelser og politiske vedtak ofte omtalt på litt vage måter. Litteraturen om Venstre og Norge på 1800-tallet har bidratt med andre synspunkter, informasjon om de politiske hendelsene i perioden og som kontekst til *Fedraheimens* mer uklare henvisninger.

Den tredje bolken er bøker om norskdomsrørsla og dens relasjon til nasjonalismen. *Tokulturlæra i norsk historie* av Jens Johan Hyvik, *Det nynorske skriftlivet, Nynorsk heimstaddikting og den litterære institusjonen* av Idar Stegane, *Jakten på det norske, perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet* av Øystein Sørensen og *Hva er nasjonalisme?* av Øyvind Østerud, er bøker jeg har brukt for å få et bedre innblikk i målsaken og nasjonalistiske holdninger på 1880-tallet.

Den fjerde bolken er biografier. Det har blitt skrevet svært mye om Arne Garborgs liv, meninger og hands bidrag til litteraturen. Klaus Langen skrev den eneste biografien om Ivar Mortensson Egnund. For informasjon om Egnunds liv har jeg brukt Langens biografi, samt mange biografier om Arne Garborg, Hulda Garborg og Rasmus Steinsvik. Dette inkluderer

Arne Garborgs kulturnasjonalisme, to studier av Moren Haug Frøyen og Sveinung Time, *Arne Garborg, ein biografi* av Tor Obrestad, *Arne Garborg 2: Europearen og Ein diktar og hans strid*, *Arne Garborgs liv og skrifter* av Rolv Thesen, *Arne og Hulda på Kolbotnen* av Dag Arne Østigaard, *Hulda Garborg: Nasjonal strateg* av Arnhild Skre og *Rasmus Steinsvik* av Steffen Gausemel. I tillegg til informasjon om andre bidragsytere i *Fedraheimen*, inneholder disse bøkene også små detaljer om Egnund.

For å vurdere de anarkistiske verdiene i *Fedraheimen*, er det nødvendig å vurdere dem mot anarkistiske filosofer i avisens samtid. *Demanding the Impossible, A History of Anarchism* av Peter Marshall og *Anarkismen, fra ide til handling* av Daniel Guering har vært svært nyttige i denne sammenhengen. Spesielt Marshalls bok ga gode forklaringer på tankegodset til de viktigste filosofene i perioden og anarkismens historie.

Den siste bolken består av Ivar Mortensson Egnunds egne tekster i *Fedraheimen*, og bøkene han skrev etter han ga seg som redaktør. *Arne Garborg, Ein fyrretalsmann*, romanen *Ein frikar* og *Fridomsvegen: Soga om kongane, folkemagta aa sjølvstyre*, gir et fint innblikk i Egnunds verdier etter han ga seg som redaktør. *Fedraheimens* utgaver fra 1884 til 1889 er naturlig nok primærkildene i denne oppgaven.

Fedraheimen ble trykket i Kristiania og senere i Tynset. Artikler fra 1884, andre halvdel av 1886, 1888 og senere er hentet fra mikrofilm i Nasjonalbibliotekets lokaler. De fleste artiklene fra 1885, 1887 og første halvdel av 1886 er hentet fra Nasjonalbibliotekets nettsider. Noen få utgaver fra disse årgangene mangler fra Nasjonalbibliotekets nettsider og er derfor hentet fra mikrofilm. En utgave fra august 1888 mangler dessverre fra Nasjonalbibliotekets mikrofilmsamlinger, og har derfor ikke blitt brukt i oppgaven. Alle referansene til *Fedraheimens* utgaver inneholder, datoen utgaven ble publisert og sidetallet som står oppført på Nasjonalbibliotekets mikrofilmer.

Mange forskjellige personer bidro til *Fedraheimens* artikler, men det var svært sjeldent at artiklene inneholdt forfatterens fulle navn. Det vanligste unntaket var tekster skrevet av Arne Garborg, i løpet av Egnunds redaktørtid signerte han konsekvent med fullt navn. Det faktum at forfatterne sjeldent ble navngitt, betyr at man ikke kan være fullstendig sikker på hvem som har skrevet hva, men det er ingen tvil om at Egnund var den mest aktive bidragsyteren i denne perioden. Artiklene i Egnunds redaktørtid er preget av at de samme verdiene og holdningene gikk igjen. Det vil si at det var en stor grad av kontinuitet i avisens temaer og holdningene bak dem. Holdningene var ofte under utvikling og ble mer ekstreme i de senere

årene, men grunnlaget i disse holdningene var ikke nye. Derfor er det høyst sannsynlig at Egnund sto for det meste, hvis ikke alt som ble publisert i *Fedraheimen* i denne perioden.

Metode

Denne oppgaven fokuserer på artikler og temaer som ofte ble tatt opp i *Fedraheimen*. I studien av *Fedraheimens* utvikling fra 1884 til 1889 kommer jeg til å representere argumenter, synspunkter og holdninger i artikler om samfunn, politikk, målsak, kristendom og anarkisme. Representasjon vil være realistisk og unngå overdrivelser. I stedet for å gjøre rede for alle argumentene som kom opp i alle artiklene vil jeg trekke fram de viktigste og vanligste argumentene, og hva de bygget opp til. Jeg vil også analysere og drøfte innholdet og perspektiver i tekster, sett i relasjon til Egnunds oppfatning av Sverdrup, norsk politisk historie, norskdomsrørsla og radikale ideologier fra Europa. Der det er nødvendig vil jeg bruke sitater, men oppgaven vil også inneholde mye parafrasering fordi jeg har ønsket å gjengi og analysere holdningene i avisen.

Denne oppgaven er en litteraturbasert mikrohistorie. Studiet av *Fedraheimen* vil bruke avisens tekster og drøfte holdningene i dem. Ved å gjøre dette vil jeg drøfte om det var en utvikling i avisens holdninger. *Fedraheimen* har blitt nevnt i mange bøker om Garborg, målsaken i Norge, Venstre på 1880-tallet og den ene boken om Egnund. Men med unntak av biografien om Egnund inneholder de fleste bøkene bare korte oppsummeringer av avisen og dens utvikling. Den beste måten å drøfte avisens verdier og holdninger er nettopp ved å undersøke innholdet i avisen, grunnverdiene og påvirkningen fra dens redaktør. Fokuset i denne studien kan virke snevert, men som jeg vil demonstrere var det svært mye som skjedde i løpet av denne perioden.

Vanskeligheter med kildematerialet

Studiet av *Fedraheimens* utvikling har medført visse vanskeligheter. De fleste vanskelighetene er relatert til selve kildearbeidet med avisen. En utgave av avisen fantes ikke på Nasjonalbibliotekets nettsider eller på mikrofilmrullene. Med tanke på avisens alder er jeg svært takknemlig for at kun en utgave manglet. Dessverre er det større eller mindre skader på en del av kopiene som ikke har blitt digitalisert. Dette har medført at deler av artikler har store mangler eller at deler i verste fall er uleselige.

Som jeg har nevnt var det uvanlig at *Fedraheimen* inkluderte navn på tekstforfatterne. Av denne grunn vil ikke forfatteres navn stå oppført i referanser. I artikler der forfatterne ble navngitt, vil jeg nevne det i teksten. Siden avisen rettet seg mot meningsfeller på 1880-tallet, ble mange saker og personer omtalt som om alle visste hva eller hvem avisen siktet til. Da *Fedraheimen* refererte til artikler i andre aviser som *Morgenbladet* eller *Verdens Gang*, nevnte de som oftest ikke hvem som hadde skrevet artiklene eller når de ble publiserte. Da personer ble nevnt, var det som regel kun med etternavn og profesjon. Da *Fedraheimen* inneholdt en historisk analyse av Karl Johans militærkarriere, nevnte de at de hadde brukt historikeren Weber som kilde til analysen. Å finne ut hvem de mente i slike tilfeller har ikke vært spesielt vanskelig, men det har tatt tid, spesielt i saker der de omtalte svært vanlige etternavn. Det var noen unntak til denne regelen. Johan Sverdrup ble som oftest omtalt med fullt navn så han ikke ble blandet sammen med sin nevø Jakob Sverdrup.

Artikler, notiser og reklamer i *Fedraheimen* sto konsekvent på landsmål. Målet som ble brukt i avisen var tydelig en eldre form for landsmål. Språket var ofte komplisert. Dette vil sitater i oppgaven demonstrere. I tillegg til dette var de fleste artiklene skrevet på en svært personlig måte. I løpet av Egnunds redaktørtid, var det vanlig at artikler i *Fedraheimen* kom med grove personangrep på de som ble oppfattet som motstandere eller fiender. Noen ganger kunne *Fedraheimens* kritikk, framstå som raljering.

Struktur

Inkludert innledningskapittelet og konklusjonskapittelet, er oppgaven strukturert i seks kapitler. Kapittel to fokuserer på *Fedraheimens* framstilling av Johan Sverdrup, partiet Venstre og det politiske systemet i Norge fra 1884 til 1889. dette kapittelet vil starte med en forklaring av Egnunds innflytelse i *Fedraheimen* i denne perioden. Kapittel tre handler om *Fedraheimens* arbeid for målsaken, avisens forsøk på å bygge opp en landsmål-offentlighet i Norge og avisens analyse av moderne norsk historie. Det fjerde kapittelet tar for seg *Fedraheimens* holdning til statskirken, hva Egnund mente om alternative former for kristendom og hvordan avisen var villig til å bruke religiøst ladede begrep i politiske kamper. Kapittel fem fokuser på anarkismens rolle i *Fedraheimen* og Egnunds personlige forhold til ideologien. I avslutningskapittelet vil jeg oppsummere utviklingen i avisen.

Kapittel 2: Det politiske systemet i Norge og tillitten til Johan Sverdrup

Ivar Mortensson Egnunds holdninger og innflytelse

Fedraheimen var til en stor grad preget av dens bidragsyteres holdninger og oppfattelser. Redaktører eller skribenters personlige meninger kom tydelig frem i artikler, kronikker og de mange formene for skjønnlitteratur som ble publisert i avisen. I 1884, 1885 og tidlig i 1886 ble det publisert mange positive eller til-og-med hyllende artikler om Johan Sverdrup og partiet Venstre. Ivar Mortensson Egnund endret syn på Sverdup og Venstre i løpet av 1886, noe som kom tydelig frem i avisen. I den første utgaven fra 1887 rettet Egnund en del grove anklager mot Johan Sverdrup. Han ble anklaget for å føre en politikk som ignorerte småfolk og andre undertrykte klasser, og heller la til rette for embetsmenn og storfolk.⁴

Sverdrups støttespillere, moderate Venstre, ble ikke behandlet noe bedre. Denne delen av ministeriet ble anklaget for å føre en bakevjepolitikk som var enda verre enn den Høyre hadde ført.⁵ En grov anklage fra en avis som tidligere hadde omtalt Selmer og hans regjeringfeller som landssvikere som ønsket å gjennomføre et statskupp.⁶

Den 22. juni 1888 ble en artikkel av Arne Garborg publisert i *Fedraheimen* på førstesiden. Her sto det at Johan Sverdrup ville innføre et prestevælde i Norge, på andre felter var det ingen som visste hva han ville og at ingen ordentlig venstremann kunne fortsette å ha tillitt til han.⁷ Hva skjedde mellom 1884 og 1888 og hvordan forsvant *Fedraheimens* tillitt til Sverdrup over bare fire år? For å svare på dette vil jeg oppsummere hva *Fedraheimen* skrev om Sverdrup i løpet av disse årene.

Disse anklagene sto altså i klar kontrast til det som tidligere hadde blitt skrevet om Sverdrup i avisen. Dette demonstrerer ikke bare at Egnunds personlige oppfatning av Sverdrup hadde blitt endret, men også at Egnunds personlige meninger og oppfatninger var avgjørende for meningene og ideologiene som sto på trykk i *Fedraheimen*. Arne Garborg stiftet avisen, han hadde et nært forhold til Egnund, og han fikk til tider publisere artikler eller dikt i avisen selv

⁴ *Fedraheimen* 8. januar 1887, side 1.

⁵ *Fedraheimen* 8. januar 1887, side 1.

⁶ *Fedraheimen* 5. januar 1884, side 4.

⁷ *Fedraheimen* 22. juni, 1888, side 98.

om Egnund ikke var enig med innholdet. Men til syvende og sist var det Egnunds meninger som oftest kom på trykk i perioden han var redaktør.

Dikterlønnssaken i 1886 demonstrerer dette: Garborg ga sin støtte til at Alexander Kielland skulle få dikterlønn av den norske staten.⁸ Egnund var derimot svært kritisk til at Alexander Kielland skulle få dikterlønn siden han ikke likte Kiellands kritikk av kristendommen og muligens fordi han ikke ville kritisere Johan Sverdrup.⁹ I en artikkel prøvde Egnund å unngå å ta stilling til dikterlønnssaken ved å hevde at det ville vært bedre å gi dikterlønn til Arne Garborg i stedet for den «dansk dikteren» Alexander Kielland.¹⁰ Garborg var sterkt uenig med Egnund og irritert over det som fortonet seg som en avledningsmanøver for å slippe å ta stilling til dikterlønnen til Alexander Kielland.¹¹

Egnunds avgjørelse om å publisere diktet «Anarkistsong» av Garborg i 1886 er et lignende eksempel. Garborg ønsket at Egnund skulle publisere diktet, men Egnund ønsket å ikke fornærme noen av avisens lesere. Derfor publiserte han diktet med en notis om at Garborg ikke mente dette selv, men at han skrev fra et anarkistisk perspektiv.¹² Et dikt som bevisst fremmet anarkistiske verdier ble derfor omtalt som en framstilling av tankene til «agelause villstyringer».¹³

Sakene demonstrerer at det ikke var Garborg, men Ivar Mortensson Egnund som hadde siste ord over hva som ville bli publisert i avisen i perioden han var redaktør. Det viser også at Egnunds personlige verdier og holdninger var avgjørende for det som ble publisert, og hvordan det ble framstilt i avisen. Av denne grunnen vil det være nyttig å vurdere Egnunds holdninger til politikk, samfunn, religion og radikale ideologier for å vurdere sammenhengen mellom hans personlige meninger og innholdet i *Fedraheimen*. Egnunds personlige meninger skulle vise seg å være svært viktige i artiklene som ble skrevet om den politiske tilstanden i 1884.

⁸ Thesen, Rolv: *Arne Garborg 2: Europearen*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nyygard), 1936, side 4.

⁹ *Fedraheimen* 7. mars 1885, side 73 og Langen, 1957, side 39.

¹⁰ *Fedraheimen* 7. mars 1885, side 73.

¹¹ Langen, 1957, side 39.

¹² Egnund, Ivar Mortensson: *Arne Garborg, Ein fyretalsmann*. Andre utgave. Oslo: Olaf Norlis Forlag, 1924, side 58.

¹³ Egnund, 1924, side 59.

Statsrådsaken

Kort oppsummert handlet saken om statsrådene skulle kunne møte til forhandlingene på Stortinget. Dette var hovedelementet i statsrådsaken, men denne striden var tett knyttet til mange andre saker og debatter som i bunn og grunn handlet om maktfordelingen mellom kongen, regjeringen og Stortinget.¹⁴ Debatten var ikke ny, tvert imot hadde den rast helt siden 1814. I denne sammenhengen er den viktigste perioden i konflikten den som varte fra 1869 til 1884. I løpet av denne perioden ble det stilt mange forslag som ville endre Stortingets sammensetning, måten det fungerte på, øke dets ansvar og som dermed kunne øke dets innflytelse og makt.

I 1869 ble det vedtatt at Stortinget skulle møte hvert år, men vedtaket ble først innført i 1871. Før dette kunne det gå tre år mellom stortingsmøtene. Denne endringen førte til at regjeringen ikke lenger kunne styre såpass fritt fra Stortingets innsyn og mange trodde at det også kunne føre til en endring i maktfordelingen mellom de tre partene.¹⁵ Ideen om ministeransvarlighet illustrerte hvorfor Johan Sverdrup og en del andre i Stortinget ønsket denne endringen, mens regjeringen så absolutt ikke ønsket dette. Virkelig ministeransvarlighet ville bli oppnådd da medlemmer av regjeringen var nødt til møte folkerepresentanter i Stortinget, Stortingets makt og påvirkningsevne kunne økes på bekostning av regjeringen.¹⁶ Slik ville folkets vilje få en langt større betydning for styringen av landet.

Det er viktig å påpeke at dette ikke var en sak der Stortinget sto fullstendig samlet mot regjeringen og kongen. Innad i Stortinget var det også en del uenighet og motstand mot forslaget. Å endre maktbalansen i Stortingets favør hadde også en annen betydning. I løpet av denne perioden hadde de løst knyttede venstrepartiene blitt mer knyttet og oppnådd en imponerende dominans på Stortinget. Å gi Stortinget så mye makt over regjeringen medførte i praksis å gi Venstre en større innflytelse og påvirkningsevne over regjeringen. De mest konservative politikerne var fullstendig klare over viktigheten av denne endringen og kjempet mot den. Det hjalp ikke, i 1872 ble statsrådsaken vedtatt med 80 stemmer for og 29 stemmer imot.¹⁷ Dette betød ikke at konflikten ble løst umiddelbart. Debatter om Stortingets rolle og maktfordelingen fortsatte i mange år.

¹⁴ Nerbøvik, Jostein: *Norsk historie 1860-1914: Eit bondesamfunn i oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1999, side 140.

¹⁵ Nerbøvik, 1999, side 141.

¹⁶ Nerbøvik, 1999, side 142.

¹⁷ Nerbøvik, 1999, side 142-3.

Innad i regjeringen var det først usikkerhet og mye uenighet om hvordan de skulle håndtere denne saken. Til sist kom de fram til at de skulle sette hardt mot hardt. Regjeringen nektet å godta Stortingets beslutning og prøvde dermed å holde på sin posisjon for deretter å håpe at situasjonen ville roe seg ned.¹⁸ Statsrådsaken fikk igjen grunnlovsflertall i 1880. Kongen hadde formelt vetorett over lovforslag, men han kunne bare legge ned veto tre ganger om det samme lovforslaget, noe han allerede hadde gjort. Store deler av venstresiden og mer moderate politikere var derfor sjokkerte da regjeringen hevdet at kongen hadde ubegrenset veto over grunnlovsendringer, noe som medførte at statsrådsaken ble stanset igjen.¹⁹

Regjeringens taktikk handlet delvis om å vente til folket og opposisjonen roet seg ned. Samfunnet hadde endret seg i løpet av disse årene. Det politiske miljøet var langt mer radikalt enn det hadde vært tidligere. Dette gjaldt spesielt for venstresiden. Venstreforeninger hadde blitt dannet mange steder i Norge, noe som bidro til at Venstre ble et ordentlig folkeparti med stor støtte rundt omkring i landet.²⁰ Bondevennsforeningen som ble grunnlagt av Søren Jaabæk i 1865 var en slik forening. Den venstrelente bondeforeningen spredde seg i Norge og ble en maktfaktor.²¹ På denne tiden ble store deler av det norske folket mer interessert i politikk og samtidig slike foreninger ble mer vanlige. Dette førte til at Venstres støtte økte mange steder i Norge og at mange folk på bygdene ble mer interesserte i den politiske tilstanden.

Den økende radikalismen må sees i sammenheng med dette og to andre faktorer. I løpet av 1800-tallet ble det opprettet flere skoler i landsbygdene. Den økte tilgangen til selv enkel utdanning, regnes som et viktig ledd i den økte forståelsen av demokrati og den politiske interessen på landsbygdene.²² Den andre faktoren var Ivar Aasens arbeid med landsmålet. Sammen med den økte utdannelsen har dette blitt regnet som en viktig del av den kulturelle oppvåkningen i Norges bygder. Ifølge Idar Stegane førte disse faktorene til en kulturell frigjøring og en særegen kulturbygging.²³ Den kulturelle oppvåkningen la grunnlaget for en alternativ form for nasjonalisme med radikale sosiale og demokratiske verdier som preget

¹⁸ Nerbøvik, 1999, side 145.

¹⁹ Nerbøvik, 1999, side 150.

²⁰ Koht, Halvdan: *Johan Sverdrup*, 3. bind 1880-1892. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1925, side 32.

²¹ Myhre, Jan Eivind: *Norsk historie 1814-1905: Å bygge ein stat og skape ein nasjon*. Oslo: Samlaget, 2012, side 247-8.

²² Myhre, 2012, side 183-5.

²³ Stegane, Idar: *Det nynorske skrifflivet, Nynorsk heimstaddikting og den litterære institusjonen*. Oslo: Det norske samlaget, 1987, side 9.

venstrenasjonalismen fra 1880-tallet.²⁴ Samfunnet hadde blitt mer radikalt på grunn av utviklingen i landet. Regjeringens taktikk om å vente ville ikke fungere.

Den 9. juni 1880 vedtok Stortinget at statsrådenes møteplikt skulle innlemmes i grunnloven, uavhengig av kongen og hans vetorett.²⁵ Som svar på denne utfordringen ble den konservative Christian August Selmer utnevnt som ny statsminister av kong Oscar II. I etterkant av dette, vurderte Venstresiden å stille riksrett mot Selmer.

På Venstresiden oppstod det konspiratoriske tanker om hva Selmer og svenskekongen kunne finne på å gjøre for å beholde kongens veto. I 1884 publiserte *Fedraheimen* konspirasjonsteorier om militærkupp som fakta.²⁶ Selmer ble anklaget for å legge planer med kong Oscar II for hva som skulle skje om han faktisk ble dømt. Det var en oppfatning om at en kongelig proklamasjon ville bli utstedt og at eventuelle opprør ville bli slått ned med militærmakt.²⁷ Med andre ord mistenkte deler av Norge, inkludert Egnund og hans meningsfeller, at kongen og den norske statsministeren planla å gjennomføre et voldelig statskupp i Norge hvis Selmers regjering ble felt. Egnund ville ikke ha publisert slike teorier med mindre han trodde på det selv. Han hadde allerede liten tiltro til det politiske systemet. Tilliten til systemet ble ikke forbedret av ryktene og konspirasjonene om kongen og regjeringen. I ettertid har det vist seg at Christian Selmer og Kong Oscar II hadde diskutert et militærkupp i Norge i 1883, men planene hadde blitt slått ned av det svenske militærvesenet.²⁸

Selmer-regjeringen, vetorett og tilliten til det politiske systemet

Riksrettsdommen fikk naturligvis mye oppmerksomhet i *Fedraheimen*. I avisen som kom ut den 1. mars 1884 var forsiden viet ene og alene til riksrettsdommen mot statsminister Christian August Selmer.²⁹ Egnund poengterte at stemningen i Kristiania var bitter, og at Selmer ble besøkt av både kronprinsen og kongen.³⁰ Dette var et enkelt grep han brukte for å antyde at Selmer først og fremst var lojal mot Sverige og Kong Oscar II.

²⁴ Sørensen, Øystein (Red.): *Jakten på det norske, perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: AD Notam Gyldendal As, 1998, side 320.

²⁵ Nerbøvik, 1999, side 151.

²⁶ *Fedraheimen* 5. januar 1884, side 2-4.

²⁷ Nerbøvik, 1999, side 153-4.

²⁸ Nerbøvik, 1999, side 154.

²⁹ *Fedraheimen* 1. mars 1884, side 49.

³⁰ *Fedraheimen* 1. mars 1884, side 54.

I begynnelsen av april fikk riksrettsdommen mer oppmerksomhet. I en utgave fra 5. april ble det skrevet om kongens vetorett og hvor mye makt han egentlig hadde over Norge.

Lederartikkelen endte bittert med utsagnet: «For hans Veto vil det norske Folket bøygja seg.»³¹ Artikkelen ga et klart bilde av forfatterens misnøye og avmaktsfølelse ovenfor den politiske situasjonen. Bare en måned før hadde artiklene om dette temaet vært preget av en triumferende stemning, noen virket til og med som om de hadde blitt skrevet i en seiersrus. Artikkelforfatteren hadde tydelig innsett at kampen ikke var over. Kongen hadde fortsatt mye makt over det norske politiske systemet. *Fedraheimens* holdning til vetoretten gjenspeilet holdningen til Bjørnstjerne Bjørnson og Nicolai Julius Sørensen: Hvis kongen ikke ville gi slipp på vetoretten måtte Norge avskaffe kongen.³²

Ivar Mortensson Egnunds holdning til det politiske systemet i Norge ble til en stor grad formet av hans opplevelser som ung soldat og hans misnøye med et politisk system der demokratiske avgjørelser kunne reverseres av en person hvis autoritet og makt var utelukkende basert på fødsel og arv. Tillitten til det politiske systemet i Norge ble svekket av denne saken, men *Fedraheimen* og dens redaktør stolte fortsatt på deres politiske feller og spesielt mannen som skulle lede de samlede Venstrepartiene. I utgaver av *Fedraheimen* fra 1884 og 1885 sto Johan Sverdrup i klar kontrast til Christian Selmer.

Johan Sverdrup og samlingen av Venstre

Venstre var ikke et samlet parti i denne perioden, men bestod av mange forskjellige småpartier rundt omkring i Norge. Tidlig i 1884 fantes det omtrent 220 til 250 lokallag som tilhørte venstresiden.³³ Disse små lagene stiftet og ble partiet Venstre i 1884. Jostein Nerbøvik pekte ut fire forskjellige elementer eller retninger som partiet bestod av. En eldre retning med fokus på lokalt selvstyre, en retning med en nasjonal-demokratisk tradisjon, en retning med en nasjonal-liberal tradisjon med tilknytning til arbeiderbevegelsen og en retning bestående av lekmannsbevegelsen.³⁴ Partiet som ble dannet av disse forskjellige grupperingene kan best beskrives som en løs koalisjon. At det ville oppstå uenigheter og splid i en slik samling er ikke overraskende.

³¹ *Fedraheimen* 5. april 1884, side 81.

³² Mjeldheim, Leiv: *Folkerørsla som vart parti, Venstre fra 1880 åra til 1905*. Bergen: Universitetsforlaget, 1984, side 80.

³³ Nerbøvik, 1999, side 128.

³⁴ Nerbøvik, 1999, side 127-8

I årene opp mot Venstres formelle samling og valgseier var Johan Sverdrup en samlende figur for Venstre og dets mange retninger. I 1885 hadde Venstre vunnet regjeringsmakten med slagordet «Tillit til Johan Sverdrup!». Det betød ikke at alle uenighetene innad i partiet hadde blitt løst. Uenigheten og spliden ble tilsidesatt i en kort periode, selv om visse politikere som Ole Anton Qvam mente «tillitt til Johan Sverdrups fortid» ville vært et mer ærlig slagord.³⁵ Johan Sverdrups person var ikke nok til å holde partiet samlet. Sverdrups regjering prøvde etter valget å unngå å få noen av Venstregrupperingen mot seg ved å ikke ta for sterke standpunkt for eller mot noen.³⁶ Det hjalp heller ikke. Kort tid etter valget kunne ingen lenger nekte for spliden mellom de mange forskjellige grupperingene, Venstre ble splittet mellom en moderat og en radikal fløy.

Johan Sverdrup i *Fedraheimen* i 1884 og 1885: et nytt håp

Ivar Mortensson Egnund hadde vært aktiv i *Fedraheimen* fra 1877.³⁷ Hans far, stortingsmannen Morten Mortensson var en personlig venn av Johan Sverdrup.³⁸ Det er sannsynlig at Egnund vokste opp med å høre gode ting om Sverdrup og at han så opp til han fra en ung alder. Som ung rekrutt sendte Egnund et kritisk brev om offiserene på Gråtenmoen til *Fedraheimen*. Dette førte til at Egnund ble fengslet og satt i isolasjon i 25 dager. En av grunnene til at han sendte brevet var fordi offiserene hadde vandalisert et portrett av Johan Sverdrup.³⁹ Artikler om Johan Sverdrup i *Fedraheimen* i 1884 og 1885 gir og et klart inntrykk av at avisens redaktør og andre bidragsytere respekterte og beundret Sverdrup som politiker og person. Dette var ikke bare et resultat av at Egnund og hans likesinnede vokste opp med å beundre han. Sverdrup fikk mye av æren for den gradvise innføringen av parlamentarismen i Norge og for landsmålets likestilling med riksmålet i 1885.

Johan Sverdrup var en helt og en utrettelig mann som alltid ville gjøre det beste for Norges folk. Dette kan virke som en useriøs overdrivelse, men det er en realistisk oppsummering av beskrivelsene av han i *Fedraheimen* i 1884. Da Kong Oscar II utpekte Sverdrup til Norges nye statsminister, ble denne oppfatningen forsterket av seiersrusen. «Det utrulege hev hendt, me kann ikkje Gud fulltakka. Norig hev vunnet att sin Heider fraa forne Dagar, inkje med blodugt Sverd, men med Sanning og Retts gjæve Vaapen. Fremst skrid Norig millom

³⁵ Mjeldheim, 1984, side 134.

³⁶ Mjeldheim, 1984, side 150.

³⁷ Langen, 1957, side 21.

³⁸ Langen, 1957, side 11.

³⁹ Langen, 1957, side 25.

Nordlandi, no er me kanskje det friaste Folk i Verdi.»⁴⁰ Til og med kongen ble takket i denne artikkelen. For første og siste gang inneholdt *Fedraheimen* en artikkel som hevdet at kongemakten kunne samarbeide med folket uten konflikter. Målsaken bykset framover, folkets stemmer skulle endelig bli hørt. Striden var over, det norske folket hadde vunnet over den reaksjonære eliten. Ingenting kunne gå galt.

I 1884 var omtalen av Johan Sverdrup nesten utelukkende positiv, men *Fedraheimen* var tydeligvis sterkt uenig i Venstres valgprogram. Venstre hadde ennå ikke utformet et valgprogram, så landsstyret i Norges Venstreforening formulerte et valgprogram på deres eget initiativ.⁴¹ Programmet besto av de syv følgende punktene: En innføring av folke-domstoler ved straffesaker for å forbedre rettsvesenet, omorganisere hærvesenet så det bygget på et militssystem, utvikle folkeskolen slik at den ble mer autonom og utvide undervisningsstoffet, gi menighetene innflytelse ved valg av prester og kirkens drift, videre frigjøring av kvinners borgerlige stilling, næringsveiene skulle utvikles med forbedrede kommunikasjonsmidler og til sist skulle staten være sparsommelig i statens drift og økonomi.⁴² Nesten halvparten av avisen er dedikert til en artikkel Arne Garborg skrev om de syv lovforslagene og alt som var galt med dem. Garborgs kritikk handlet om at formuleringene var for vage, at noen av forslagene virket som om de hadde blitt skrevet for tjue år siden og at de ikke nevnte det som faktisk var viktig for det norske samfunnet.⁴³

Det fjerde lovforslaget handlet om å innføre en form for menighetsråd, men det ble ikke kritisert eller nevnt i det hele tatt i resten av artikkelen. Forslaget var formulert slik: «4. Adgang for Menighederne til at øve Indflydelse paa valget af Prester og paa Anvendelsen af Kirkerne.»⁴⁴ Den fullstendige mangelen på kritikk er påfallende med tanke på hvor mange kritiske artikler *Fedraheimen* publiserte om menighetsrådet fra 1886 til 1888.

Garborg var mest kritisk til at landsmålet ikke ble nevnt og at Venstre ikke var kritiske til unionen. Han presenterte fem alternative lovforslag: Utvidet stemmerett, direkte valg av representanter til stortinget, mer religionsfrihet og at folkeskolen skulle ha landsmål, sløyd, kroppsøving og skyteøvelser som undervisningsfag.⁴⁵ Selv om Garborg ikke nevnte

⁴⁰ *Fedraheimen* 28. juni 1884, side 145.

⁴¹ Mjeldheim, 1984, side 127.

⁴² Mjeldheim, 1984, side 127-8.

⁴³ *Fedraheimen* 4. oktober 1884, side 229.

⁴⁴ Koht, 1925, side 331.

⁴⁵ *Fedraheimen* 4. oktober 1884, side 229-230.

menighetsrådet ellers i artikkelen er det sannsynlig at forslaget om økt religionsfrihet var ment som et alternativ.

Garborg avfeide 6 av de 7 lovforslagene og kritiserte initiativtakerne for deres kollektive feilprioriteringer: «Maalmennerne kunde kanskje hava mest Grunn til aa gaa fraa Vinstre, um «Venstre-Bestyrelses-Lands-Foreinings-Programmet» skulde verta til meir enn det enno er: ein Papirlapp.»⁴⁶ De som skrev disse lovforslagene ble fordømt for å formulere disse programsakene, og Garborg påpekte feil innad i Venstre, men Sverdrup fikk ikke ansvaret for feilene. Sverdrup var ikke en av initiativtakerne til dette valgprogrammet, men Sverdrup hadde selv trukket fram flere av de samme programsakene i 1882.⁴⁷ Artikkelen er preget av en oppfatning om at det var problemer og feilprioriteringer blant styret i Venstre, men partiets leder ble ikke holdt ansvarlig for disse feilene selv når de var basert på hans egne programsaker. Dette er påfallende og kan tyde på at Garborg og andre bidragsyttere i *Fedraheimen* ikke var villige til å anerkjenne at Sverdrup også kunne ta feil.

Senere samme måned publiserte *Fedraheimen* et tilsvaret til en kritisk artikkel *Morgenbladet* hadde skrevet om Johan Sverdrup. Kritikken handlet om at Sverdrup blandet seg inn i saker utenfor hans departement. I tillegg til å være statsminister var han også sjef for marinedepartementet.⁴⁸ Etter en tale om skoleordningen mente *Morgenbladet* at han prøvde å blande seg inn i ting som han ikke hadde ansvar for. Tilsvaret til denne kritikken er usaklig og skrevet på en hissig måte. *Fedraheimen* mente Sverdrup kun ble kritisert fordi Norges elite ikke likte at en statsråd oppførte seg som en god borger. *Morgenbladet* ville foretrekke en statsminister som:

hev stor Løn av Riket nettupp for aa passa paa, at Livet inkje flyg for fort, at Framgangen inkje vert for braa. Han skulde berre sitja og venta som ein annan Konge til des at Sakerne vart lagde fram for honom, og dei Saker, som daa inkje alt fyrr hadde fengetsi Grav paa dei Stelle, «hvor man arbeider», skulde det daa vera hans Embættesgjerning aa leggja fram for Hans Majestæt med Bøn um naadigst Negting av Sanktion.⁴⁹

⁴⁶ *Fedraheimen* 4. oktober 1884, side 230.

⁴⁷ Mjeldheim, 1984, side 128.

⁴⁸ Gjerdsset, Gabrielle Legrand: «Fra Stortingets konge til Kongens mann. Johan Sverdrup som regjeringssjef (1884-1889)». Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 2016, side 32.

⁴⁹ *Fedraheimen* 22. oktober 1884, side 251.

Morgenbladets kritikk ble ikke behandlet som reell eller saklig i *Fedraheimen*.

Artikkelforfatteren oppfattet det kun som et stygt personangrep på Johan Sverdrup. I stedet for å argumentere mot kritikken, ble hele artikkelen brukt til å male et bilde av en elite som ikke likte at landets statsminister hadde en aktiv rolle, oppførte seg som en god borger, satte et godt eksempel og prøvde å forbedre tilstanden i riket.⁵⁰ Sitatet ovenfor er et eksempel på en argumentasjonsteknikk som ble brukt svært ofte i løpet av Egnunds tid som redaktør. I debatter og krangler med andre aviser eller ved framstillinger av motstanderes synspunkt hadde *Fedraheimen* en tendens til å overdrive motstanderes synspunkter og argumenter i stedet for å debattere på en redelig måte.

I 1884 var framstillingen av Sverdrup utelukkende positiv, til tider til og med dyrkende. Det følgende året ble det uttrykt litt kritikk mot Sverdrup, men året som en helhet var ikke preget av en særlig stor utvikling i omtalen av Sverdrup. Første utgave omtalte Johan Sverdrup som «rette Guten» og oppsummerte mange av de flotte tingene han hadde gjort og fått vedtatt i 1884.⁵¹ I januar og februar ble han nevnt i nesten hver utgave. Hans arbeid for målsaken, forsøk på å bedre arbeideres rettigheter og all kritikken han fikk fra Høyre støttet opp om avisens bilde av Sverdrup som en eksepsjonell statsminister og en mann som arbeidet energisk for å forbedre livene til det norske folk.⁵²

Først i begynnelsen av april begynte *Fedraheimen* å rette mild kritikk mot Sverdrup. Saken handlet om pensjonen til Christian Homann Schweigaard og resten av de såkalte april-ministrene. Etter Selmer gikk av som statsminister den 11. mars prøvde kong Oscar II å finne alternativer til å utnevne Johan Sverdrup til ny statsminister. Tidlig i april utnevnte han Schweigaard til ny statsminister, men hans såkalte kampregjering varte ikke lenge.⁵³ Saken handlet om april-ministrene og om de skulle få den fulle statsrådspensjonen. Sverdrup mente at deres pensjon burde reduseres. *Fedraheimen* støttet Sverdrup på dette punktet, men kritiserte han samtidig for å gjøre en stor sak av noe som ikke var så viktig.⁵⁴ Til sist i artikkelen prøvde *Fedraheimen* allikevel å ta Sverdrup i forsvar ved å argumentere for at han sikkert hadde sine grunner.

I løpet av 1885 var det flere eksempler på at *Fedraheimen* var villig til å kritisere Sverdrup, men kritikken var som oftest mild og ble i visse tilfeller bortforklart eller begrunnet slik

⁵⁰ *Fedraheimen* 4. oktober 1884, side 230.

⁵¹ *Fedraheimen* 3. januar 1885, side 1-2.

⁵² *Fedraheimen* 7, 14, 24. og 28. januar 1885, side 6, 14-5, 26-7 og 30.

⁵³ Koht, 1925, side 97-104.

⁵⁴ *Fedraheimen* 1. april 1885, side 101.

saken om april-ministrene demonstrerte. Det lille av kritikk må beskrives som ubetydelig sammenlignet med den overveldende rosen og støtten han fikk fra avisen, dens bidragsytere og lesere. En utgave i mai åpnet med et dikt skrevet av en leser. I diktet ble Johan Sverdrup takket for sin utrettelige kamp for rettferdighet, for at han kjempet de tyngste slagene og at han aldri ga seg.⁵⁵ Det faktum at diktet ble trykket i avisen er et av mange tegn på Egnund fortsatt beundret Sverdrup. Egnund hadde heller ikke kritisert Sverdrup for dikterlønnsaken: han ble tatt i forsvar, selv om dette førte til at Egnund ble kritisert av Arne Garborg.⁵⁶

Sverdrups seier i gjenvalget 1885 ble feiret, og *Fedraheimen* inneholdt ofte artikler der de angrep konservative avisers for å ha kritisert han. Sommeren 1885 gjorde Egnund en stor sak av at noen konservative nordmenn prøvde å overbevise Sveriges regjering om at Sverdrup hatet svenskene slik at de ville avsette han.⁵⁷ Det er tvilsomt at dette var en reell trussel, men det ble i hvert fall oppfattet slik av Egnund. *Fedraheimen* gjenspeilet denne oppfatningen. At konservative nordmenn vendte seg til utlandet i et forsøk på å felle en norsk regjering ble tolket som et svik mot Norges folk og som en nasjonal skam.⁵⁸ Antallet som prøvde på dette og effekten av det var ikke så viktig, det faktum at noen prøvde på det var grusomt i seg selv.

Først i desember det året var det tegn på misnøye med Sverdrups regjering. I en artikkel om mønstring påpekte forfatteren mange av problemene med hærvesenet i Norge. Forfatteren startet med å kritisere offiservesenet og anbefale at det ble gjort store endringer Foreløpig kunne offiserene gjøre som de ville med de unge rekruttene, noe som førte til at mange av rekruttene ble utsatt for unødvendige prøvelser og lidelser.⁵⁹ Etter å ha kritisert offiservesenet tok forfatteren for seg mønstring og de mange problemene det medførte for folk på bygdene.

Hver mann som skulle rekrutteres inn i hæren måtte møte opp på et fastsatt sted i tinglaget de var bosatt i for å møte en offiser og fylle ut et skjema. Dette måtte de gjøre to ganger i året. Forfatteren viste til de mange problemene dette medførte, spesielt for folk som bodde langt unna møtestedet. Noen måtte gå opptil fem mil til møtestedet for så å gå like langt hjem igjen.⁶⁰ Reisen var lang, kostbar og kunne gå utover de unge mennenes arbeidsdager. Forfatteren skjønnte ikke hvorfor systemet fungerte på denne måten og oppfordret folk fra alle landets bygder om å sende brev til Johan Sverdrup. Sverdrup fikk ikke skylden for at

⁵⁵ *Fedraheimen* 9. mai 1885, side 141.

⁵⁶ Langen, 1957, side 39.

⁵⁷ *Fedraheimen* 11. juli 1885, side 214.

⁵⁸ *Fedraheimen* 11. juli 1885, side 214.

⁵⁹ *Fedraheimen* 2. desember 1885, side 377.

⁶⁰ *Fedraheimen* 2. desember 1885, side 378.

systemet fungerte på denne måten. Mønstringen hadde fungert slik lenge før Sverdrup ble statsminister, så han var ikke roten til problemet. Derimot virker det som om forfatteren var skuffet over at Sverdrup ikke hadde innsett at denne ordningen førte til mange problemer for deler av befolkningen. Oppfordringen om å sende brev til Sverdrup kan også tyde på at forfatteren mente Sverdrup ville fikse problemet så fort han fant ut at det påvirket så mange. Det er sannsynlig at denne saken var spesielt viktig for Egnund på grunn av hans egne negative opplevelser med offisersvesenet.

Holdningen til Johan Sverdrup gjennomgikk ikke noen store endringer fra 1884 til 1885. I *Fedraheimen* var han fortsatt en helt som jobbet utrettelig for å forbedre livene til det norske folk. Oppfordringen om å sende brev til han om det som var galt tyder på at avisens bidragsyttere hadde tillitt til at han ville hjelpe så fort han ble informert om problem som påvirket det norske folk. Framstillingen og oppfatningen av Sverdrup var stabil i disse årene. Det varte ikke lenge.

Johan Sverdrup i 1886: helten som sviktet

Den tredje utgaven av *Fedraheimen* i 1886 roste og takket Johan Sverdrup for hans innsats for å lede Norge dit det hadde kommet. Han hadde vært en tolk for det norske folks politiske vilje og ledet Norge framover til tross fra alle angrepene fra de såkalte bakstreverne.⁶¹ Samtidig påpekte forfatteren at de politiske strømmingene hadde kommet fra det norske folket, spesielt bøndene og at store nordmenn som Ivar Aasen og Aasmund Olavsson Vinje hadde vært viktige i sine arbeid med landsmålet. Sverdrup var fortsatt en helt som kjempet det norske folks sak, men det var viktig for forfatteren å vise at den positive utviklingen ikke bare var et resultat av hans arbeid eller personlige innsats. Dette kan tolkes som at avisens bidragsyttere var opptatt av å vise at alle framskrittene ikke bare kom fra en mann, det var andre personer og grupper som også var viktige.

Sverdrup hadde lenge blitt framstilt som en statsminister som kjempet for de svake og han hadde sannsynligvis vært en helt for Egnund. Tidlig i 1886 begynte tonen i *Fedraheimen* å endres. I en artikkel fra midten av januar ble Sverdrup nevnt, men omtalen var ikke like beundrende som den hadde vært måneder tidligere. I en alvorlig tone skrev Egnund at en tid vil komme der Johan Sverdrup vil være for gammel til å utvikle og forbedre politikken.

⁶¹ *Fedraheimen* 9. januar 1886, side 10.

Allerede hadde han merket at samarbeidet i Venstre hadde begynt å løse seg opp.⁶² Egnund avsluttet artikkelen med å skrive at for å unngå en splittelse av Venstre var det nødvendig å redusere kravene til hvem som kunne ha stemmerett. Hvis ikke ville en andel av den norske befolkningen føle seg utestengt.

I tidligere artikler om problemer i Norge var det vanlig at Egnund eller andre forfattere skrev at Sverdrup ville ordne opp i alt som var galt. Den håpefulle tonen er ikke tilstede i denne artikkelen. Dette kan tyde på at Egnund mente splittelsen i Venstre hadde vokst seg større, og at utviklingen kunne ha fatale konsekvenser for partiet og dets politikk med mindre problemene ble løst i den nære framtid. Ifølge Leiv Mjeldheim hadde valget i 1885 gitt lederne i det Rene Venstre en lærepenge, lojaliteten til Johan Sverdrup og holdningen til bøndene førte til at det ikke var mulig å påvirke Venstre til å endre retning med mindre Sverdrup selv ledet partiet i den retningen.⁶³

Med få unntak sto *Fedraheimen* på de radikales side. Johan Sverdrup sto derimot med den moderate delen av Venstre ved alle avgjørende saker.⁶⁴ Til tross for de mange positive artiklene om Sverdrup publisert før og etter valget er det sannsynlig at *Fedraheimens* bidragsyttere mente, og var kritiske til at de radikale i Venstre ikke hadde like stor innflytelse som de moderate. Dette passer med utsagnet om at Johan Sverdrup ikke alltid kunne utvikle partiet i riktig retning. Respekten for Sverdrups person var fortsatt høy, men terskelen for å kritisere han hadde blitt mye lavere.

I den første halvdel av 1886 ble Sverdrup kritisert for utsagn, holdninger og politikken han førte. Samtidig ble kritikken ofte balansert. Holdningen i *Fedraheimen* på dette tidspunktet kan oppsummeres med at mye av politikken til Sverdrup var bra, men enda mer var dårlig. *Fedraheimen* var enige med Sverdrup om at skolen trengte mer undervisning i morsmål, historie, samfunnsfag og naturfag, men de kritiserte han for å mene at kristendoms læren fungerte fint.⁶⁵ I en senere artikkel om apanasje var det tydelig at *Fedraheimen* ikke hadde noen tillitt til at Sverdrup ville redusere verken kongens eller prinsens lønn.⁶⁶ Da avholdssaken ble tatt opp i Stortinget i 1886, talte Sverdrup for at Stortinget burde være grundig og vurdere begge sidene av saken. På den ene siden burde samfunnet ha rett til å

⁶² *Fedraheimen* 16. januar 1886, side 19.

⁶³ Mjeldheim, 1984, side 164.

⁶⁴ Koht, 1925, side 404.

⁶⁵ *Fedraheimen* 23. januar 1886, side 25.

⁶⁶ *Fedraheimen* 17. mars 1886, side 86.

verne seg mot noe som førte til så mye ulykke og fattigdom. På den andre siden førte slike lover til store begrensninger i den personlige friheten.⁶⁷ Dette framstår som en smart holdning i en slik sak, men *Fedraheimen* beskrev holdningen som kritikkverdigg: «Gjennemsnittsviljen. Gjennemsnittønsket og Gjennemsnittsmeningen var det, som ein skulde regjera paa; for hadde ein dei imot seg, so vilde ein snart verta støytt ned.»⁶⁸ Det ble ikke tolket som et smart forsøk på kompromiss, Sverdrup klarte eller turte bare ikke å bestemme seg.

Det var én sak der *Fedraheimen* fortsatt hadde tillit til Johan Sverdrup, nemlig målsaken. Da Stortinget satte i gang et prøveprosjekt for å oversette bibelen til landsmål, var det flere i Venstre som mente at det ville koste for mye å publisere hele det nye testamentet. Sverdrup så derimot prøveprosjektet som en spe begynnelse og mente hele bibelen skulle oversettes. Han begrunnet dette med at det ville gjøre prestenes arbeid enklere og at målreisninga allerede hadde vært veldig viktig for den norske kulturutviklingen.⁶⁹ Sverdrup mente også at det var på tide at staten bidro til å fremme og videre likestille landsmålet med riksmålet. En måling året før hadde avdekket at et flertall av nordmenn ønsket å likestille landsmålet, dermed ville staten følge folkets vilje om begge målformene ble likestilt.⁷⁰ Sverdrup ble ikke lenger framstilt som en helt, men han ble fortsatt framhevet som en bautastein for målsaken.

Selmers regjering og vanskelighetene med å bli kvitt den hadde redusert *Fedraheimens* tillitt til staten. I løpet av Sverdrups første år som statsminister virket det som om tillitten til Stortinget og spesielt statsministeren økte. I løpet av 1886 begynte mange av de radikale i Venstre å lure på om det var mulig å holde partiet samlet med mindre en av sidene kapitulerte.⁷¹ Det er klare tegn på at *Fedraheimen* bidragsytere også oppfattet denne avmakten. Egnund og de andre hadde tydeligvis fortsatt respekt for Sverdrup, men tillitten til han, Venstre og staten var betydelig mindre enn før.

En tale av Ernst Sars ble gjenfortalt og hyllet i *Fedraheimen* dette året. Med denne talen virker det som Sars klarte å sette ord på en følelse som *Fedraheimens* bidragsytere kjente seg igjen i. Staten var ansvarlig for mange uretter mot det norske folket. Skatter og andre økonomiske utgifter måtte betales uten å vite hva pengene gikk til. Dette hindret store deler av det norske folk fra å leve et rikt og historisk liv og kunne dermed regnes som en synd, i det

⁶⁷ *Fedraheimen* 3. april 1886, side 106.

⁶⁸ *Fedraheimen* 3. april 1886, side 106.

⁶⁹ *Fedraheimen* 7. april 1886, side 110.

⁷⁰ *Fedraheimen* 21. april 1886, side 128.

⁷¹ Mjeldheim, 1984, side 164.

minste var det slik Egnund tolket denne talen.⁷² Det trengte ikke å bety at en sterk stat automatisk stod i konflikt med folkets interesser. Så lenge staten og regjeringen var av folket, for folket og dets høyeste formål var å tjene folket så ville en sterk stat være i harmoni med et lykkelig folk. Da ville statens styrke være folkets styrke.⁷³ Egnund mente tydeligvis at den norske staten i fungerte på denne måten. Sars tale ble tolket som en påminnelse til Venstre og partiets ledelse. Sverdrup måtte huske hva som hadde samlet Venstre, og arbeide for å komme til enighet med hele partiet.

Moderate Venstre og Lars Oftedal

De forskjellige delene i Venstre ble ikke samlet igjen dette året.. I august var splittelsen for lengst et faktum, selv om den ikke ble offisiell før i 1888. Dikterlønnen til Alexander Kielland var lenge en kilde til konflikt. Stortinget hadde stemt nei til Kiellands dikterlønn i 1885, men brodden fra hendelsen satt igjen. En artikkelforfatter som signerte med «L. St-», anklaget Venstrepolitikeren Lars Oftedal for å ha splittet partiet. Oftedal var en veldig religiøs mann som betraktet Kielland som en kristendomsfornekter og en fiende av den kristne tro.⁷⁴ Derfor var det naturlig at han stemte nei i dikterlønnsaken. I *Fedraheimen* ble han beskrevet som en merkelig, smålig og maktsyk mann som hadde sabotert Venstre for sin egen fordel mens han satt på Stortinget.⁷⁵ I artikkelen ble det gjort et stort poeng av at han hadde anklaget Venstre for å være et ukristelig fritenker-parti. Forfatteren nektet ikke for at det var fritenkere i Venstre, men det betød ikke at Venstre var et fritenker-parti.

Deretter listet forfatteren opp mange av verdiene Venstre og spesielt de radikale sto for. Var det ukristelig å støtte borgerlig ekteskap eller å støtte allmenn stemmerett for menn? Mye av artikkelen argumenterte mot at de såkalte oftedølene var bedre kristne enn de som støttet Rene Venstre. Forfatteren mente dette var et skittent politisk spill av Lars Oftedal og hans støttespillere. Kristendommen betød mye for Norges befolkning. Hvis de klarte å overbevise folket om at Rene Venstre var et ukristelig parti ville oftedølene vinne. Da kunne de innføre menighetsråd og andre tvangsmidler uten at noen sto i veien.⁷⁶

⁷² *Fedraheimen* 28. april 1886, side 132.

⁷³ *Fedraheimen* 28. april 1886, side 132.

⁷⁴ Koht, 1925, side 199.

⁷⁵ *Fedraheimen* 11. august 1886, side 201.

⁷⁶ *Fedraheimen* 11. august 1886, side 202.

I en lang periode hadde Høyre, Selmer, kong Oscar II og konservative aviser som *Morgenbladet* blitt beskrevet som de største fiendene av *Fedraheimen* og verdiene den sto for. Innen 1887 hadde oftedølene, også kjent som Moderate Venstre, tatt over denne rollen. Med tanke på at Lars Oftedals etternavn ble brukt som et klengenavn for denne gruppen vil det være nyttig å forklare hvem han var og hvorfor han fikk en så sentral rolle i *Fedraheimens* fiendebilde av Moderate Venstre.

Lars Oftedal var en prest og en lojal og viktig mann i Moderate Venstre. Fra 1878 ga han ut avisen *Vestlandsposten*, der blant annet den senere statsråd Jakob Sverdrup var aktiv. I løpet av 1880-tallet stemte han for riksrett mot Christian Selmer, var en av de hardeste motstanderne av å gi dikterlønn til Alexander Kielland og støttet Jakob Sverdrups reformer av kirkelovgivningen.⁷⁷ Som prest snakket han med dialekten han hadde vokst opp med. Kombinert med hans gode taleevner og formidlingsevne oppfattet mange at han snakket med dem i stedet for å tale til dem. Som et resultat av dette var hans forkynnelser og misjonering ekstremt populær blant allmuen.⁷⁸ Hans misjonering bidro til å skape en folkelig pietistisk vekkelsesbevegelse på Vestlandet, som ønsket mer selvstyre i Norges kirker.⁷⁹ På grunn av Lars Oftedals rolle i Moderate Venstre var det også vanlig å kalle partiet oftedølene. Dette kallenavnet ble hovedsakelig brukt av Moderate Venstres motstandere.

Det er også viktig å påpeke Jakob Sverdrups rolle i Moderate Venstre. Jakob var nevøen til Johan Sverdrup. Han var en utdannet prest med et sterkt forhold til kristendommen. I 1886 ble han kirkestatsråd. Ifølge Jostein Nerbøvik fikk han en stadig sterkere stilling i regjeringen dette året.⁸⁰ Hans forsøk på å innføre menighetsråd var en viktig årsak til at han ofte ble fordømt av *Fedraheimen* i 1886 og 1887. I disse årene var det og vanlig at Jakob Sverdrup fikk skylden for problemene med politikken. Egnund mistenkte at Jakob Sverdrups makt var et resultat av grov nepotisme.⁸¹ Det er også mulig at Egnunds oppfattelse av Jakob Sverdrup var preget av at han og andre kirkelige venstrefolk sto sammen med Høyre om å ikke gi dikterlønn til Arne Garborg i 1882.⁸²

⁷⁷ Molaug, Peter: «Oftedal, Lars», bind X, red. A.W. Brøgger og Einar Jansen: *Norsk biografisk leksikon*. Oslo: Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1949, side 336.

⁷⁸ Molaug, 1949, side 332.

⁷⁹ Furre, Berge: *Soga om Lars Oftedal*. Drammen: Det Norske Samlaget, 1990, side 613.

⁸⁰ Nerbøvik, 1999, side 166.

⁸¹ *Fedraheimen* 8. januar 1887, side 1.

⁸² Koht, 1925, side 188.

Johan Sverdrups støtte kom fra de moderate i Venstre, de radikale hadde lenge følt at de ikke hadde noe å si i styringen av landet. I løpet av andre halvdel av 1885 og i hele 1886 er det tydelig at *Fedraheimens* tillit til Sverdrup ble mindre og mindre. Den synkende tilliten sammenfalt med den økende kritikken av oftedølene. I tillegg til uenighetene med Moderate Venstre ble *Vestlandsposten* ansett som en fiende av *Fedraheimen*. På dette tidspunktet kunne ikke Egnund eller avisen lenger nekte for at Sverdrup ikke representerte deres interesser. Han representerte den moderate delen av Venstre, han representerte oftedølene. Sent i november 1886 publiserte *Fedraheimen* en artikkel der forelskelse ble brukt som en metafor for det norske folks syn på Johan Sverdrup. Lenge hadde folket flokket seg rundt han på valgdagen, hans navn var det eneste trygge man kunne samle seg om når motsetningene var for sterke. «”Kjærlegt Auga ser ikkje Lyte”, segjer dei gamalt. Og det sit den Tru i Folket, at Kjærleiken er so lagad og bør vera so lagad jamvæl, for elles var det ikkje nokon rett Kjærleik.»⁸³

Når man er forelsket legger man ikke merke til den andres feil, kanskje vil man ikke legge merke til det. Her kritiserte Egnund noe han selv var skyldig i som person og som redaktør for *Fedraheimen*. Det virker som bevisst selvkritikk. Fra starten av hadde han vært villig til å kritisere, eller publisere andres kritikk av partiet Venstre, men det var svært sjeldent kritikken ble rettet mot Sverdrup. Egnunds forelskelse var over, han måtte akseptere problemene og se feilene for det de var. Derfor argumenterte han for at de som norske statsborgere hadde en rett og en plikt til å ytre rettmessig kritikk, om de tiet for lenge satt de igjen med en del av ansvaret hvis det gikk galt. Det betød ikke at Egnunds personlige respekt for Sverdrup var borte: «Aa bruka Kritikkk og Dom og Maal paa den som ein elskar elder held gjæv er soleis ikkje nokor Synd imot Kjærleiken og Takksemdi, men rett det som gjev dei Sanning og Kraft.»⁸⁴ Det virker som Egnund og avisens andre bidragsyttere fortsatt håpet på at de kunne påvirke Sverdrup i riktig retning, derfor var det på høy tide at de tok på seg rollen som den kritiske røsten til Sverdrups politikk.

1887: Ingen tillit

Den første utgaven fra 1887 åpnet med en gjennomgang av 1886 og alle oppturene og nedgangene Norge hadde opplevd det året. Allerede fra begynnelsen var det tydelig at Johan

⁸³ *Fedraheimen* 24. november 1886, side 297.

⁸⁴ *Fedraheimen* 24. november 1886, side 297.

Sverdrup ikke ble omtalt med et snev av respekten eller beundringen som hadde preget artiklene om han i 1884 eller 1885. To store saker ble trukket fram som bevis på at Sverdrup hadde vendt ryggen til folket: han hadde stemt nei til dikterlønn til Alexander Kielland og beslagnag Cristian Kroghs *Albertine*. Det siste ble tolket som at regjeringen ikke ønsket eller hadde mulighet til å forbedre arbeidernes levekår og dermed redusere prostitusjonen i Kristiania, i stedet ble Kroghs bok beslagnag så de kunne late som om det ikke var noen problem. Egnund tolket dette som et resultat av at prestestanden og kristianiakulturen hadde tatt over regjeringen og at Johan Sverdrup lot sin nevø Jakob holde på som han selv ville.⁸⁵ Med kristianiakulturen siktet Egnund til embetsmannsverket og embetsmannstanden.⁸⁶ Med andre ord hadde Johan Sverdrup, i Egnunds oppfatning, blitt en representant for den samme elitekulturen som Høyre fremmet. Det er påfallende at Egnund hadde tatt Sverdrup i forsvar i dikterlønnstriden i 1885, men at han allikevel valgte å trekke dette fram to år senere for å fordømme han. Dette demonstrer utviklingen i hans personlige oppfattelse av Sverdrup.

De følgende utgavene av *Fedraheimen* inneholdt mange kritiske artikler om Johan Sverdrup, hans nevø og oftedølene. Mye av kritikken dette året handlet om arbeidet for å innføre menighetsrådet. Johan Sverdrup uttalte dette året at han ville stemme for dette rådet selv om det hadde vært hans siste stemme.⁸⁷ Menighetsrådet var en ekstremt viktig sak for *Fedraheimen* og bidro til avisen skrev stadig mer om alternative former for kristendom som ikke trengte å følge den gamle norske statskirken. Derfor vil den drøftes mer utdypende i kapittel 4. Fra et politisk standpunkt var det en skuffelse at Sverdrup støttet forslaget, men innen februar 1887 var ikke Egnund lenger overrasket over Sverdrups mange skuffelser. Folket hadde samlet seg rundt Sverdrup for å fri seg fra Sverige og innføre nasjonalt selvstyre, men det hadde de aldri fått.⁸⁸ Sett i denne konteksten var menighetsrådet en svært viktig sak som bidro til mye skuffelse, men den var langt fra den eneste.

I løpet av dette året ble framstillingen av Sverdrup og anklagene mot han verre for hver dag. Han hadde sveket dem og gått over til et parti som kun drev med klassepolitikk og intoleranse.⁸⁹ Jakob Sverdrup hadde sneket inn forslaget om menighetsrådet med sin onkels samtykke.⁹⁰ De gangene han ikke fikk viljen sin sto han og truet Stortinget med at styringen

⁸⁵ *Fedraheimen* 8. januar 1887, side 1.

⁸⁶ *Fedraheimen* 30. juli 1887, side 117.

⁸⁷ *Fedraheimen* 12. februar 1887, side 21.

⁸⁸ *Fedraheimen* 5. mars 1887, side 34.

⁸⁹ *Fedraheimen* 2. april 1887, side 49.

⁹⁰ *Fedraheimen* 2. april 1887, side 50.

skulle gå hans vei, mens oftedølene på tinget prøvde å overtale resten av Stortinget til å bøye seg for regjeringen.⁹¹ Da Arne Garborg ikke ble innstilt som statsrevisor i 1887 var det selvfølgelig oftedølenes og Jakob Sverdrups feil⁹² Sverdrups regjering fungerte ikke, drastiske tiltak måtte til for å redde den. Enten måtte Johan Sverdrup, Jakob Sverdrup, Elias Blix og Baard Madsen Haugland gå ut av regjeringen slik at det kunne dannes et nytt ministerium av Johannes Steen, eller så måtte Jakob Sverdrup forlate regjeringen siden:

Det er han, som hev øydelagt Statsministaren for oss, og det kunna alltid vera eit Røynande verdt aa sjaa, um han kunne støda seg til att, naar han kom ifraa Paaverkningi av Brorson sin, for Johan Sverdrup er so lidug og lett i Reiken, at han aldri hev noko sjølvstendigt Program[...]⁹³

I *Fedraheimen* hadde Jakob Sverdrup fått mye av skylden for alt som hadde gått galt, men sitatet ovenfor argumenterte for at han hadde aldri hatt så mye innflytelse uten den lettpåvirkelige onkelen hans. Denne holdningen demonstrerer igjen den radikale utviklingen i Egnunds oppfattelse av Johan Sverdrup. Han hadde gått fra å være en energirik mann de kunne stole på til en senil og lettpåvirkelig knark. Selv ikke hans bidrag til å innføre parlamentarismen var godt nok, parlamentarismen var bare en modifisert og mangelfull versjon av et reelt folkestyre.⁹⁴ I 1884 og 1885 hadde Egnund vært positiv til innføringen av parlamentarismen og ansett det som en stor seier. Den nye oppfattelsen av parlamentarisme som en mangelfull form for folkestyre, kan også tyde på at Egnund hadde blitt påvirket av radikale strømninger fra Europa

Den 6. august 1887 publiserte *Fedraheimen* en artikkel som redegjorde for avisens standpunkt og inkluderte selvkritikk: å sette Johan Sverdrup bak hans nevø hadde ikke vært redelig siden han var ansvarlig for sine egne handlinger og hadde tatt de viktigste avgjørelsene. Hans gamle heldedåder gjorde ikke opp for politikken han førte. I artikkelen sto det klart og tydelig at *Fedraheimen* ikke lenger hadde tillit til Johan Sverdrup. De mente han burde gå av som statsminister og forlate regjeringen.⁹⁵ Sverdrup ble nevnt i de fleste utgavene ut 1887 med lignende holdninger og kritikk. Slik fortsatte det også inn i det nye året, men *Fedraheimens* bidragsyttere var langt fra de eneste med denne oppfatningen av Sverdrup.

⁹¹ *Fedraheimen* 18. juni 1887, side 94.

⁹² *Fedraheimen* 9. juli 1887, side 105.

⁹³ *Fedraheimen* 9. juli 1887, side 108.

⁹⁴ *Fedraheimen* 23. juli 1887, side 113.

⁹⁵ *Fedraheimen* 6. august 1887, side 122.

Situasjonen tilspisset seg i 1888 og det ble mye snakk om mistillit blant norske politikere, inkludert de som satt på Stortinget.

Arne Garborg som politisk representant

Før Stortingsvalget i 1888 publiserte *Fedraheimen* en rekke artikler der de angrep mange politikere, men ved dette tilfellet var det ikke bare Johan Sverdrup, hans nevø eller oftedølene som fikk gjennomgå. I en artikkelserie titulert «Syndetavle,» ble flere politikere fra Rene Venstre hengt ut som løftebrytere. Som vanlig ble det brukt mange personangrep i disse artiklene. Fem politikere ble hengt ut. Det ble stilt tvil over manndommen til to av dem.⁹⁶ Utgaven med den første syndetavlen mangler fra Nasjonalbibliotekets samlinger, som betyr at den som først ble hengt ut i syndetavlen ikke kan identifiseres. De fire som er identifiserte stilte som representanter for Hedmarken amt, der Arne Garborg også stilte dette året.⁹⁷

Det er fem faktorer som tyder på at syndetavlen ble brukt som et skittent politisk spill for å fremme Arne Garborgs politiske karriere. For det første hadde Egnund enorm personlig respekt for Garborg og hadde jobbet med han siden *Fedraheimen* ble stiftet, for det andre hadde *Fedraheimen* publisert en svært sint artikkel om at Garborg ikke ble innstilt som statsrevisor i 1887. I den artikkelen var det tydelig at Egnund mente Garborg kunne gjøre en svært effektiv jobb som en del av statsapparatet og at statsapparatet trengte en mann som Garborg. Politikerne som ble hengt ut i syndetavlen hadde blitt navngitt som gode representanter ved saken om Blekastads forslag om en ny samling av Venstre noen måneder før, men nå var det plutselig noe galt med dem. For det fjerde stolte ikke Egnund på det etablerte systemet, det virket som om alle ble påvirket av den såkalte kristianiakulturen. *Fedraheimen* hadde nylig publisert en artikkel om viktigheten av nytt blod og nye tanker i Stortinget. Arne Garborg var radikal og ville ikke bøye seg for gamle politiske ideer eller apparater, han ville kjempe for de politiske endringene Norge så sårt trengte. Til sist er det merkelig at Egnund plutselig ville kritisere representanter for Rene Venstre rett før et valg da partiet trengte å få så mange stemmer som mulig for å ha en reell sjanse til å påvirke den norske politikken i riktig retning.

⁹⁶ *Fedraheimen* 24. august 1888, side 135 og 31. august 1888, side 138.

⁹⁷ Lindstøl, Tallak: *Stortinget og Statsraadet: 1814-1914*, Bind 2 del 2: De enkelte Storting og statsraader 1886-1914. Kristiania: Det Steen'ske bogtrykkeri, 1914, side 478.

Hvorfor ville Egnund angripe disse politikerne på dette tidspunktet? Det er ingen andre åpenbare årsaker til dette. Derfor er den mest sannsynlige forklaringen at Egnund prøvde å hjelpe Arne Garborg med å skape en politisk karriere slik at han kunne kjempe for de politiske endringene Norge trengte. Det er relevant å trekke fram Arne Garborgs sitat om at *Fedraheimen* var den eneste ordentlige venstreavisen i Norge siden den skrev om de ordentlige venstresakene. Sitatet ble gjengitt i *Fedraheimen*, noe som tyder på at Egnund støttet denne uttalelsen. Ingen andre aviser skrev om de viktige sakene, det er mulig at de også mente at ingen kjempet for de ordentlig viktige sakene. Sett i denne konteksten er de grove personangrepene på partifeller mer forståelige. De kunne ikke vente på at disse representantene skulle ordne opp for dem. I stedet måtte de ordne opp selv.

1888 til 1889: Mistillit

Den 28. januar samlet landsvenstremøtet seg i Kristiania. Møtet bestod av representanter fra de fleste lokale venstrelagene. Formålet med møtet var å komme til enighet i tre viktige saker: Hamarresolusjonen som hadde krevd full likestilling i unionen, Trondheimsmøtets forslag om allmenn stemmerett og resolusjonen om parlamentarisme fra det samme møtet.⁹⁸ Wollert Konow (H) hadde foreslått et tillegg til Hamarresolusjonen om at det statsrettslige felleskapet mellom Norge og Sverige ikke burde utvides selv om resolusjonen førte til full likestilling mellom Sverige og Norge, noe som ble tolket som et stikk til Johan Sverdrups forslag om delegasjoner mellom nasjonene.⁹⁹ I 1886 hadde Johan Sverdrup foreslått at Norge og Sverige burde ha en felles utenriksminister som skulle kontrolleres av en delegasjon fra landenes nasjonalforsamlinger.¹⁰⁰ I januar 1887 ga *Fedraheimen* sin fulle støtte til Konows tillegg.¹⁰¹ De grunnleggende forskjellige meningene om disse sakene førte til at møtet ikke klarte å komme til enighet om disse sakene. Dette har blitt tolket som et forvarsel på Venstres splittelse dette året, men en overvekt av møtet uttalte at de ikke ville stemme for mistillit til regjeringen.¹⁰²

Den 27. februar kom stortingsrepresentanten Sigurd Blekastad med et forslag om at regjeringen burde klare å samle seg på en måte som sikret Venstre et parlamentarisk flertall.

⁹⁸ Koht, 1925, side 407.

⁹⁹ Koht, 1925, side 323.

¹⁰⁰ Koht, 1925, side 311.

¹⁰¹ *Fedraheimen* 15. januar 1887, side 8.

¹⁰² Koht, 1925, side 408.

Representanten hevdet selv at det ikke var et forslag om mistillit, men kun et forsøk på å samle partiet igjen i forberedelse av stortingsvalget det året.¹⁰³ Hensikten hans var ikke spesielt viktig siden mange av representantene tolket det som et mistillitsforslag og stemte som om det var det. En annen representant poengterte problemet med forslaget, Venstre som et samlet parti eksisterte ikke lenger og det var dermed umulig å samle noe som ikke lenger eksisterte.¹⁰⁴ Den 5. februar hadde Venstres stortingsgrupper formelt splittet til to rivaliserende partier.¹⁰⁵ I etterkant av dette var det i realiteten to forskjellige venstrepartier.¹⁰⁶ Forslaget om samlingen av regjeringen hadde bare understreket splittelsen og demonstrert at partiet ikke bare kunne stiftes sammen igjen.

Egnund hadde fortsatt rollen som redaktør for avisen, men en notis på forsiden informerte om at Arne Garborg skrev i bladet. I innholdslisten er det tydelig at Garborg var en mer aktiv bidragsyter dette året, men de mange artiklene uten navngitte forfattere tyder på at Egnund fortsatt var den mest aktive bidragsyteren. Det er lite som tyder på at Arne Garborgs mer aktive rolle førte til endringer i holdningene ovenfor Sverdrup. I en artikkel av Garborg med tittelen «Gamle Gudar.», skrev han at Sverdrups gamle heldedåder ikke medførte at det norske folk måtte støtte nå som han gjorde så mye fælt.¹⁰⁷ *Fedraheimen* framstilte Johan Sverdrup som en fare for Norges framtid og avsluttet artikkelen med et kamprop om at alle mann måtte kjempe mot den reaksjonære politikken til Sverdrup og oftedølene.

Det interessante med denne uttalelsen er at artikkelen ble publisert nesten to måneder etter den offisielle splittelsen av Venstres stortingsgruppe, men holdningen skilte seg ikke betraktelig fra holdningene i artikler fra sommeren 1887. *Fedraheimen* hadde advart om en splittelse av partiet i januar 1886 og påpekte mange uenigheter innad i partiet. Mange artikler om de motstridende sidene innad i Venstre var skrevet på en måte som fikk det til å virke som om artiklene egentlig handlet om forskjellige partier. Som mange andre i Norge var avisens bidragsytere oppmerksomme på at spliden innad i Venstre vokste seg større for hver dag som gikk. *Fedraheimen* reagerte ikke med overraskelse da splittelsen var et faktum, avisens bidragsytere hadde sett dette komme.

¹⁰³ Gjerdset, 2016, side 70.

¹⁰⁴ Gjerdset, 2016, side 71.

¹⁰⁵ Gjerdset, 2016, side 34.

¹⁰⁶ Fuglum, Per: *Norge i støpeskjeen 1884-1920*, bind 12, red. Knut Mykland: *Norges historie*. Oslo: Cappelen, 1995, side 59.

¹⁰⁷ *Fedraheimen* 23. mars 1888, side 45.

Blekastads forslag om samlingen av partiet ble selvfølgelig omtalt i *Fedraheimen*. Det er ingenting i artikkelen som tyder på overraskelse over at partiet ikke bare kunne stiftes sammen eller at splittelsen virket permanent. I artikkelen ble det nevnt at Blekastads forslag ble oppfattet som et mistillitsforslag mot regjeringen, regjeringen hadde verken tillit eller mistillit og kunne verken gå eller stå.¹⁰⁸ Resten av artikkelen spekulerte i mulige regjeringssammensetninger siden Sverdrups regjering åpenbart ikke kunne vare så mye lengre. Egnung mente at det eneste som stod i veien for et regjeringssamarbeid mellom Moderate Venstre og Høyre var forslaget de moderates forslag om å opprette menighetsråd. En slags koalisjon av Moderate og Rene Venstre ville hatt et stort flertall på Stortinget, men dette kunne aldri inkludert Johan Sverdrup siden han brøt alle løfter og sveik sine gamle venner, ja faktisk «bryr (han) seg ikkje um sine gamle venner, nei han hatar dei rent.»¹⁰⁹

Denne anklagen ble begrunnet med at Sverdrup visstnok ekskluderte personer som fortjente å sitte på Stortinget. Dette utsagnet kan ha vært påvirket av at oftedølene ikke innstilte Arne Garborg som statsrevisor i 1887. Jeg har tidligere demonstrert at *Fedraheimen* var en veldig personlig avis som ofte gikk til personangrep og ofte overdrev motstanderes synspunkter for å framstille dem som mer ekstreme enn de var. Høyresidens kritikk av bondestudenter var en annen sak som provoserte en slik reaksjon fra Egnund siden han oppfattet dette som et angrep på en gruppe han identifiserte seg med. Sverdrup hadde vært en personlig helt for Egnund. Hans tilsynelatende svik av de radikale i Venstre må ha fortonet seg som et forræderi for Egnund siden kritikken av han som oftest besto av usedvanlig grove personangrep. Sverdrup og oftedølene ble ansett som representanter for alt som var galt i Norge.

En viktig årsak til problemene i Norge var ifølge *Fedraheimen* at landet hadde blitt styrt av gamle menn altfor lenge. Norge trengte unge politikere, aktive ungdommer og nye ideer.¹¹⁰ Sverdrup var kun en representant for de gamle folkene og ideene som aldri ville hjelpe småfolket eller forbedre levekårene til de fattige og undertrykte i Norge. Denne oppfatningen var nært knyttet til *Fedraheimens* søken etter radikale ideologier og samfunnsendringene de kunne føre til. I løpet av 1887 hadde Ivar Mortensson Egnund og Arne Garborg blitt overbeviste anarkister. Deres søken til radikale ideologier kan ha vært et resultat av skuffelsen med det etablerte politiske systemet, men det er også mulig at det de leste om

¹⁰⁸ *Fedraheimen* 9. mars 1888, side 37.

¹⁰⁹ *Fedraheimen* 9. mars 1888, side 37-8.

¹¹⁰ *Fedraheimen* 13. juli 1888, side 109.

sosialisme og anarkisme bidro til deres skuffelse med det etablerte systemet. Dette skal drøftes i kapittel 5.

Debattene om mistillit fortsatte på Stortinget og *Fedraheimen* fortsatte å kritisere Johan Sverdrup for de samme grunnene ut året. Situasjonen bedret seg ikke i 1889, men Johan Sverdrup klarte å holde liv i regjeringen fram til sommeren. Et mistillitsforslag fra Høyre og Rene Venstre demonstrerte stemningen på Stortinget. Forslaget ble fremmet den 26. juni, men det ble aldri stemt over.¹¹¹ Sverdrups regjering søkte om bli avskjediget før Stortinget kunne begynne å debattere mistillitsforslaget.¹¹² Regjeringen ble avskjediget den 7. juni av Kong Oscar II, dagen etter hadde deler av pressen allerede begynt å diskutere hvordan den nye Høyre-regjeringen ville være utformet.¹¹³ Sverdrups regjering falt nesten to år etter *Fedraheimen* hadde erklært at de ikke lenger hadde et snev av tillitt til Johan Sverdrup og at det var på høy tide at hans Regjering ga seg. Egnund ga seg som redaktør for Sverdrup trakk seg som statsminister. Artikkelen om regjeringens fall kan allikevel gjenspeile det Egnunds holdninger bygget seg opp til. Tillitten til det politiske systemet og en ny samling av Venstre var på sitt laveste. Det var liksom greit at Norge fikk en Høyre-regjering, fordi: «De veit kor grisen er laga».¹¹⁴

Oppsummering

Fedraheimens framstilling av Johan Sverdrup som politiker og person gjennomgikk drastiske endringer fra 1884 til 1889. I 1884 var han en helt som hadde kastet ut de gamle korrupte embetsmennene, innført parlamentarismen og bidratt til store framskritt for målsaken. Dette året kunne han ikke gjøre noe galt. Det var ikke store endringer i den første halvdel av 1885. Sverdrup ble kritisert en sjelden gang, men alltid med en forsiktig språkbruk preget av respekten *Fedraheimens* bidragsyttere, og spesielt Ivar Mortensson Egnung, hadde for han. Samtidig oppfattet venstremenn at de radikale i Venstre ikke hadde like mye innflytelse som de moderate. Det er mulig at dette ulmet under overflaten, men det boblet først over i 1886. Uenighetene innad i Venstre ble tydeligere og artikler i *Fedraheimen* uttrykte en klar frykt for at partiet ville splittes med mindre de forskjellige sidene prøvde å komme til enighet. Det ble greit å kritisere Sverdrup, men kritikken var mild i den første perioden. Etter hvert ble det

¹¹¹ Gjerdset, 2016, side 86.

¹¹² Gjerdset, 2016, side 87.

¹¹³ Koht, 1925, side 533.

¹¹⁴ *Fedraheimen* 29. juni 1889, side 103.

flere og flere skuffelser fra regjeringen og kritikken ble hardere. Mye av kritikken framtonet seg som forsøk på å overbevise regjeringen om at ting begynte å gå i gal retning.

Den negative utviklingen fortsatte i 1887. *Fedraheimens* kritikk av Sverdrup utviklet seg og ble stadig mer grov. Tillitten avisens bidragsyttere hadde til Johan Sverdrup minket i et raskt tempo. Han var en representant for oftedølene og alt som var galt med landet. Sverdrups støtte til menighetsrådet var den siste dråpen for *Fedraheimen*. Allerede i august sto det klart og tydelig at *Fedraheimen* ikke hadde tillitt til regjeringen og at Johan Sverdrup burde forlate sin post. I andre halvdel av 1887 og hele 1888 virket det som om artiklene bare skulle påpeke alt som var galt med Sverdrup. Han ble utsatt for en imponerende mengde personangrep dette året og framsto som en moderne Judas i *Fedraheimen*.

Gjennom hele denne perioden hadde *Fedraheimen* støttet den radikale siden av Venstre i de fleste politiske saker, men i 1888 hadde Egnund ingen problemer med å henge ut representanter for Rene Venstre i Hedmarken så lenge det kunne bidra til å fremme Arne Garborgs politiske karriere. I 1887 sto begge fram som anarkister. Garborg mente at *Fedraheimen* var den eneste ekte Venstreavisen siden ingen andre skrev om de viktigste sakene. Mange artikler i *Fedraheimen* uttrykker skuffelse med politikere og det norske politiske systemet. Sett i denne sammenhengen er det sannsynlig at hverken Egnund eller Garborg ville vente på at andre politikere ville gjøre arbeidet for dem. Derfor var det nødvendig å få Garborg inn på Stortinget.

Kapittel 3: Kampen for landsmålet og viktigheten av å utvikle en ekte norsk kultur

Landsmålet var en kampsak for *Fedraheimen* og de som var involvert med den. Selve begrepet landsmål ble sjeldent brukt i avisen, det ble nesten konsekvent kalt norsk. I 1880-årene var det ennå ikke så mange bøker, noveller eller dikt som hadde blitt utgitt på denne målformen. Landsmålet som en målform ble først introdusert av Ivar Aasen på 1840-50-tallet. Aasen fortsatte å jobbe med språket til 1870-tallet. Mangelen på litteratur på den riktige målformen var forståelig, men problematisk for de som støttet målsaken. Det var særdeles viktig å vise at landsmålet hadde litterære verk å vise til, dette ville også støtte opp om at det ikke bare var et ekte språk, men det ekte norske språket.

Fedraheimen hadde dikt, utdrag fra noveller, oversettelser av litterære verk med andre originalspråk, små fortellinger eller sanger i nesten hver utgave mens Ivar Mortensson Egnund satt som redaktør for avisen. Årsaken til dette var ikke at redaktøren desperat trengte mer stoff å fylle avisen med. I mange av utgavene fikk skjønnlitterære verk en viktigere plassering enn store nyhetsoppslag. Det vil si at dikt kunne stå på førsteside, mens nyheter om statsrådsaken, Selmer-regjeringens avgang og lignende saker kunne havne på andre eller tredje side. Disse eksemplene tyder på at plasseringen ikke var tilfeldig, da folk kjøpte eller fikk levert avisen kunne de ble møtt av skjønnlitteratur fordi redaktøren ville at folket skulle se og lese det. Folket skulle se at det fantes litterære verk og kulturelle bidrag på landsmål og ikke bare riksmål.

Fedraheimen kjempet kontinuerlig for målsaken og ønsket genuint å innføre landsmål som det offisielle norske språket. Sett i denne konteksten kan inkluderingen av skjønnlitterære verk tolkes som et forsøk på å skape eller bygge opp om en landsmål-offentlighet. Ved å skrive eller publisere originale skjønnlitterære verk på landsmål ville avisen bygge opp et litterært og kulturelt grunnlag for målsaken. Dermed kunne nordmenn lese noveller og fortellinger på folkets språk. Den første delen av dette kapittelet vil fokusere på skjønnlitteraturen som ble fremmet i *Fedraheimen*, samt fokusere på de generelle temaene i de skjønnlitterære verkene.

På grunn av den store mengden med dikt, noveller og fortellinger som ble publisert i *Fedraheimen* mellom 1884 og 1889 er det ikke mulig å skrive om alle av dem. Av den grunn

vil jeg begrense den første delen av kapittelet til noen få skjønnlitterære verk. Disse verkene er valgt fordi de handler om temaer som var vanlige i *Fedraheimen* og som ofte var til stede i andre skjønnlitterære verk i avisen. De er valgt fordi de kan regnes som representative for flere av de viktigste temaene.

«Ein Snartur i Telemorki»

Denne artikkelserien ble publisert i korte utdrag fra begynnelsen av januar 1884 til midten av mars samme året. «Ein Snartur i Telemorki» blir fortalt som en reiseskildring der artikkelforfatteren har vandret rundt i Telemark og sett situasjoner og folk som i hans ord oppsummerer Norge i hans samtid. Historien begynte med at forfatteren gikk en tur i Telemark og møtte på tre unge studenter og deres hunder. Forfatteren var sønn av en leilending og gikk derfor kledd i fattigslige klær. Etter hvert begynte en av studentene å rakke ned på Venstre og mobbe forfatteren fordi han bare var en enkel og fattig mann.¹¹⁵

Hovedpersonen svarte for seg og demonstrerte at selv fattigslige bønder kunne tilegne seg kunnskap om Norge og verden. Det viste seg at den enkle bonden egentlig var mye smartere og belest enn den arrogante studenten. Studenten ble ydmyket for å rakke ned på fattigfolk og bondestanden. Det viser seg at den mobbende studenten egentlig var en bondestudent som overkompenserte fordi han kom fra enklere kår. Han rakk kun ned på bønder fordi han ville passe inn med bystudentene. Den første delen av artikkelen endte med at studentene tiet og skammet seg mens forfatteren filosoferte over studentstanden.¹¹⁶

Turen i Telemark fortsatte. I del 2 overnattet forfatteren på gården til en veldig belest bonde kun identifisert som Jon B. Beskrivelsen av bonden ble fortalt fra høyrefolkets perspektiv, eller i hvert fall det forfatteren anså som høyrefolkets perspektiv. Artikkelen er tydeligvis inspirert av en artikkel av Christian Friele som ble publisert i *Morgenbladet* siden forfatteren skrev at: «Lesaren lyt her minnast, at eg brukar “Morgenbl.” som Ordbok.»¹¹⁷ I *Morgenbladets* artikkel ble det tydeligvis argumentert for at bøndene tilhørte den uopplyste delen av Norge og var lavere utviklet enn de høyere lag i Norge.¹¹⁸ Bonden ble beskrevet som en som ikke hørte til den opplyste delen av nasjonen fordi han var en uopplyst, naiv og fjøsoppdratt bygdetulling.¹¹⁹ Dette fordi han leste *Verdens Gang*, *Fedraheimen* og var en lojal

¹¹⁵ *Fedraheimen* 5. januar 1884, side 2.

¹¹⁶ *Fedraheimen* 5. januar 1884, side 3.

¹¹⁷ *Fedraheimen* 5. januar 1884, side 8, i notatseksjonen.

¹¹⁸ *Fedraheimen* 12. januar 1884, side 9.

¹¹⁹ *Fedraheimen* 12. januar 1884, side 8.

venstremann. Da hjalp det ikke at han hadde særdeles mange bøker, inkludert sagasamlinger og Bibelen. Sent i artikkelen ble det avslørt at den opplyste og ydmyke Jon B. var faren til den arrogante bondestudenten fra del 1.

Man kan ikke se bort fra at folk i Høyre delte Christian Frieles meninger om de norske bøndene. Men det er åpenbart at forfatteren av denne reiseskildringen prøvde å sette opp klare og tydelige forskjeller mellom bønder og rike høyrefolk. Han skapte et tydelig bilde av oss og dem i denne artikkelen. Videre hevder forfatteren at bonden hadde lest, analysert og tenkt kritisk over de mange bøkene han hadde, noe de høyere lag visstnok ikke gjorde. Den opplyste delen av Norge brydde seg visstnok ikke med å tenke over budskap i bøkene de leste siden de hadde folk som tenkte for dem.¹²⁰

Inntrykket jeg får fra denne artikkelen er at forfatteren ønsket å rette opp i *Morgenbladets* negative fremstilling av bønder og vise at bøndene representerte den beleste og opplyste delen av det norske folk, mens høyrefolk og de høyere lag var de uopplyste og lavere utviklede. Han gjorde dette ved å trekke argumentene så langt at hans fremstilling av høyrefolks syn på bønder virket like overdrevent som det synet han argumenterte mot. Her ser vi enda et eksempel på at *Fedraheimens* tilsvarende til andre aviser kunne ofte fremstå som like eller mer usaklige enn argumentene de forsøkte å refutere. En årsak til dette kan være at Egnund tok slike angrep på bondestanden, bygdeværingene og venstremenn som kritikk eller angrep på hans egen person.

Det er påfallende likheter mellom den arrogante bondestudenten i artikkelen og hovedpersonen i det klassiske teaterstykket *Erasmus Montanus*. Den arrogante bondestudenten hadde fått sponset utdanning av sine foreldre slik som Rasmus Berg fikk i teaterstykket. Etter å ha studert en stund, prøvde bondestudenten å ta avstand fra bønder og leilendinger. I den første teksten i artikkelserien kommer det tydelig frem at han så ned på forfatteren og ikke identifiserte seg med slike folk lengre. Etter at han hadde studert og levd i byen begynte han å overkompensere for at han var sønn av en bonde ved å oppføre seg slik han trodde byfolk skulle oppføre seg. Forfatteren tydeliggjør at bondestudenten prøvde å være noe han ikke var, og endte dermed opp med å overkompensere ved å leve opp til de verste stereotypene om studenter.

¹²⁰ *Fedraheimen* 12. januar 1884, side 9.

Denne artikkelserien er i beste fall løst basert på faktiske situasjoner, personer og hendelser. Mest sannsynlig er dette kun en mindre satirisk, men langt mer prekende versjon av Erasmus Montanus satt til Telemark. Personene som nevnes og måten de lever, deres verdsett og deres handlinger passer for godt inn i fremstillingen som så ofte kunne finnes i *Fedraheimen*, der bøndene og landsbyfolk var de ekte og mest kunnskapsrike folkene i Norge. Et sitat i den siste delen av artikkelserien illustrerer dette synspunktet.

Eg for mi Del hev for lenge siden mist Trui paa *den oplyste Del av Nasjonen*. Det er Bønderne som ber Utviklingi her i Landet; men helder inkje Bønderne er komne so langt, som dei burde og som dei vel med Tidi Kjem. Men her er Framgang paa alle Kantar av Landet og vist inkje minnst i Telemorki.¹²¹

Slike argumenter og meninger fantes i mange utgaver av *Fedraheimen*. At forfatteren utelukkende møtte folk som bekreftet dette synspunktet mens han reiste rundt i Telemark, er litt for usannsynlig. Reiseskildringer er sakprosa, men denne har så mange elementer som mest sannsynlig er fiktive eller veldig overdrevne, at den burde regnes som et fiksjonsverk. Kritikken av bondestudenter var ikke unik til denne fortellingen, i 1885 publiserte *Fedraheimen* en artikkel av en forfatter med initialene A.H. I denne artikkelen ble det argumentert for at den sanne og sunne opplysningen ikke fantes på universitet, men på landsbygdene.¹²²

Dikt, noveller, sanger og nasjonalisme

Å skrive om hvert enkelt litterære verk i *Fedraheimen* kunne vært en egen masteroppgave. I stedet kan det være interessant å trekke frem noen eksempler fra forskjellige årganger og drøfte verdiene og tematikken i dem. De mange formene for skjønnlitteratur i *Fedraheimen* handlet om mange forskjellige temaer, men det er visse temaer som gikk igjen oftere enn andre. Nasjonalisme, kristendommen, bygdeliv og arbeideres vilkår var noen av de vanligste temaene. Fra tid til annen ble salmer eller andre kristne viser publisert i avisen. Noen var originalverk mens andre var tatt fra bibelen. I utgaven fra den 21. april 1886 var omtrent halvparten av førstesiden dedikert til diktet *Heil Vere Kristus*.¹²³ Som tittelen antyder handler diktet om Jesus prakt og godhet.

¹²¹ *Fedraheimen* 15. mars 1884, side 64.

¹²² *Fedraheimen* 17. oktober 1885, side 326.

¹²³ *Fedraheimen* 21. april 1886, side 125.

Den første utgaven av *Fedraheimen* som ble publisert i 1885 åpnet med et dikt kalt *Maalet aat Noreg* av en dikter med initialene A.H. I oversikten over artikler, dikt og fortellinger er det tydelig at denne personen bidro med tekster fra tid til annen, men han identifiseres aldri med navn. I Klaus Langens biografi av Egnund nevnes det at salmedikteren Anders Hovden var en medarbeider i avisen.¹²⁴ Han er den mest sannsynlige kandidaten. Dette diktet handlet om det norske folk, den norske naturen, Norges historie, det norske språk og om hvordan Norge hadde kastet av seg trelldomslenkene og reist seg som nasjon.¹²⁵ Det er også noen små stikk til embetsmannstanden i diktet. Alt i alt virker diktet som et produkt av nasjonalromantikken. Det er en triumferende tone i diktet som gikk igjen i resten av denne utgaven.

Etter diktet oppsummerte redaktøren året 1884 og var tydelig fornøyd med riksrettsdommen, Selmer-regjeringens fall og at Venstre ledet landet. Norges fremgang, den positive utviklingen i landet og det nasjonalromantiske diktet gjenspeiler optimismen, men samtidig nasjonalismen i *Fedraheimen*.

Mange noveller ble publisert i *Fedraheimen*. Da i korte utdrag som kunne publiserer over flere uker, eller til og med måneder. Novelleutdraget jeg vil trekke frem her, er ikke et originalverk fra noen som vokste opp med landsmål, men en oversettelse av novellen til en amerikansk forfatter. Fra den 12. januar til den 1. mars 1884 ble utdrag fra novellen *Mliss* av Francis Bret Harte publisert sporadisk i *Fedraheimen*. Handlingen foregikk i en mislykket gruvelandsby i sørvest-USA. Hovedkarakteren, Mliss, var datteren av landsbyfylliken. I denne novellen skildres det harde livet i gruvelandsbyen og fordommene hovedpersonen møtte med.

Hvorfor ble en novelle av en amerikansk forfatter publisert i *Fedraheimen*, en avis som kjempet for å fremme norsk kultur og norske forfattere? I løpet av perioden den ble publisert, fikk den forholdsvis mye plass i en avis som sikkert kunne ha trukket inn mange andre norske tekster. Det må være en grunn til at akkurat denne teksten ble valgt. Muligens handlet det om arbeideres rettigheter. Egnund kan ha ønsket å dra paralleller til deler av det norske samfunn for å vise til den urettferdige behandlingen av arbeiderne.

Dikt og fortellinger med lignende verdier ble også publisert i de følgende årene. I første kapittel nevnte jeg Arne Garborgs «Anarkistsong» som ble publisert i 1886. I 1888 publiserte

¹²⁴ Langen, 1957, side 35.

¹²⁵ *Fedraheimen* 3. januar 1885, side 1.

Fedraheimen et dikt med tittelen «Bakstræve» av «Savalguten», et kallenavn for Ivar Mortensson Egnund.¹²⁶ Diktet hadde klare anarkistiske og kristne verdier. Temaet for diktet var hvor vakkert og fritt, et samfunn ville være uten trelldom, sult eller Storting.¹²⁷ Egnunds syn på staten og samfunnet hadde åpenbart endret seg. Diktet demonstrerer at de skjønnlitterære verkene i *Fedraheimen*, ofte ble brukt til å formidle verdiene til Egnund.

Det er likevel viktig å poengtere at ikke alle de skjønnlitterære verkene måtte ha et budskap som var viktig for *Fedraheimen* og dets redaktør. I vår- og sommermånedene i 1886 ble det blant annet publisert mange dikt om våren, fugler og andre ting man forbinder med den tiden på året.¹²⁸ Med andre ord måtte ikke de skjønnlitterære bidragene ha innslag av temaer som var politisk viktige for avisen. Visse temaer var gjengangere i avisen, men dikt og sanger om alt og ingenting ble publisert så lenge de var skrevet på landsmål.

Heimstaddiktere

Fedraheimen kom med mange forskjellige bidrag til målsaken. Siden målsaken var så viktig for *Fedraheimen*, vil det være interessant å vurdere dens rolle i å skape en landsmålsoffentlighet i Norge. Idar Stegane har skrevet om begrepet heimstaddiktning. I Norge er dette et begrep som brukes om forfattere som skrev på landsmål mellom 1880-tallet og omtrent perioden rundt den første verdenskrigen. Disse dikterne og forfatterne skrev hovedsakelig om bygdeliv og bondesamfunn.¹²⁹ Som oftest kom de fra slike samfunn selv. Begrepet får det til å høre ut som disse forfatterne vanligvis var bønder, men det var ikke tilfellet. Ifølge Stegane var slike forfattere gjerne folk som hadde vokst opp i bondemiljøer og hatt trange livsvilkår. De kunne være folk fra beskjedne kår som levde i typiske bondeområder, men som ikke var bønder selv. Dermed kunne de også være veldig kritiske til bondestanden.¹³⁰

I Steganes definisjonen av heimstaddiktere er ikke Arne Garborg en representant for gruppen. Snarere kunne han bare i liten grad regnes som en slik forfatter. Derimot hevder Stegane at Garborg kan regnes som en foregangsmann som har bidratt ved å inspirere mange heimstaddiktere.¹³¹ Ut ifra Steganes definisjon kan *Fedraheimen* vanskelig bli ansett som en

¹²⁶ Gausemel, Steffen: *Rasmus Steinsvik*. Oslo: Noregs boklag, 1937, side 65.

¹²⁷ *Fedraheimen* 28. september 1888, side 155.

¹²⁸ *Fedraheimen* 12. juni 1886, side 160.

¹²⁹ Stegane, 1987, side 25-6.

¹³⁰ Stegane, 1987, side 41.

¹³¹ Stegane, 1987, side 48.

skapende del av denne bevegelsen, men det er høyt sannsynlig at heimstaddiktere og deres verker ble publisert i avisen. *Fedraheimen* hadde stadige bidrag i form av dikt, novelleutdrag og andre former for litterære verker. Disse tekstene hadde noen viktige ting til felles. Absolutt alle var skrevet på landsmål, og mange av dem handlet om bønder, bygdeliv og andre som levde på landsbygda. Dermed er det sannsynlig at mange av de litterære verkene i *Fedraheimen* ble skrevet av forfattere som passer inn i Steganes definisjon av heimstaddiktere.

I den norske litteraturhistorien har heimstaddikting blitt brukt om litteratur som har vært utestengt fra den urbane og borgerlige litterære tradisjonen.¹³² Dermed kan ikke dette begrepet brukes om de mest kjente landsmål-forfatterne som Arne Garborg og Aasmund Olavsson Vinje. Siden heimstaddiktere ikke hadde aksept eller var inkludert i de borgerlige eller urbane delene av Norge, var det heller ikke så mange av dem som publiserte bøker tidlig i karrierene deres. I stedet var det vanligere at verkene deres først ble publisert i aviser som *Fedraheimen*. De mange landsmålavisene som ble publisert i denne tidsperioden, regnes som en viktig forutsetning for bokproduksjonen.¹³³ Avisene ga god øvelse i å skrive og debattere. Dermed var de viktige bidrag til at de som ville lese tekster på landsmål fikk muligheten til å gjøre det.¹³⁴ På den måten var landsmålavisene viktige siden de økte den faktiske mengden med litterære verk og sakprosattekster som var skrevet på landsmål. Med andre ord var *Fedraheimen* og ande landsmålaviser særdeles viktige for utviklingen av en landsmåløffentlighet i Norge. Ut i fra Steganes definisjon kan ikke *Fedraheimen* regnes som en produsent av heimstaddikting, men en viktig formidler av den.

Landsmålets framgang og fremtid

Så langt har dette kapittelet fokusert på *Fedraheimens* arbeid med å etablere en offentlighet for landsmålet og på den måten demonstrere at målformen hadde en kultur. Dette var en viktig del av *Fedraheimens* arbeid med å legitimere landsmålet, men hva med selve arbeidet for å overbevise resten av folket om å skifte målform? Hvordan arbeidet Egnund og avisens andre bidragsytere med landsmålet, og hvordan foregikk arbeidet rundt om i Norge?

¹³² Stegane, 1987, side 66.

¹³³ Stegane, 1987, side 74.

¹³⁴ Stegane, 1987, side 74-75.

Artikler om målsaken handlet stort sett om forsøk på å etablere målskoler i Norges bygder og norskdomsrørslas framgang. Leserbrev fra engasjerte målmenn ble også publisert til tider.¹³⁵ Personer som var kritiske til landsmålet, som Bjørnstjerne Bjørnson, ble til tider kritisert for å komme med negative uttalelser om målet.¹³⁶ Stort sett handlet artiklene om å vise at målsaken gikk fram og hadde støtte fra store deler av Norge.

Ivar Mortensson Egnund og Arne Garborgs arbeid med målsaken, var ikke begrenset til artikler i *Fedraheimen*. Sammen skrev de en bok for å hjelpe Norges ungdom med å lære å skrive på landsmålet. Boken ble kalt *Lesebok i det norske folkemaal for høgre skular*, og ble publisert i 1885. Egnund jobbet også som lærer på Maalskulen i 1886.¹³⁷ Det er ingen tvil om at begge to brant for målsaken og arbeidet for dens framgang.

I 1886 hadde *Fedraheimen* kritisert oftedølene gjentatte ganger. Deler av kritikken ble oppfattet som svært usaklig og førte til *Vestlandsposten* kom med et sint tilsvarende. *Vestlandsposten* publiserte et leserbrev det det ble hevdet at målsaken ikke ville dø selv om *Fedraheimens* sluttet å eksistere.¹³⁸ Selv om budskapet åpenbart er at målsaken ville klare seg uten avisen, demonstrerer det også at *Fedraheimen* hadde vært viktig for målsaken, eller i det minste at mange oppfattet det sånn.

Norsk historie og Norge i skandinavisk historiefortelling

Det var ikke uvanlig å finne utdrag fra norsk historie i *Fedraheimen*. De mange historiske hendelsene som ble nevnt i avisen kan deles i to kategorier. På den ene siden var det eksempler fra norsk historie der nordmenn oppførte seg tappert i krig og enten bekjempet eller rundlurte svenske fiender. Mange av disse eksemplene var hentet fra Napoleonskrigene. På den andre siden var det eksempler der Norge ble misbrukt eller undertrykket av danskene under den lange unionen. Hendelsene som ble trukket fram var ikke ment som underholdende triviakunnskap som leserne kunne more seg over. Eksemplene skulle vise hvordan Norge hadde blitt undertrykket i løpet av den såkalte «400-års natten», men fortalte samtidig at lille Norge var en stolt nasjon som kunne prestere i krig og ydmyke våre svenske storebrødre.

¹³⁵ *Fedraheimen* 17. juni 1885, side 186 og 14. mai 1887, side 75.

¹³⁶ *Fedraheimen* 5. mars 1887, side 34.

¹³⁷ Skre, Arnhild: *Hulda Garborg, Nasjonal strateg*. Oslo: Det norske samlaget, 2011. 84.

¹³⁸ *Fedraheimen* 15. desember 1886, side 322.

I *Fedraheimens* første utgave fra 1884, publiserte Egnund første del i en serie med artikler som handlet om et fenomen som åpenbart provoserte han. Han valgte å gi denne serien med artikler tittelen: «Lydrike-tanken i lærebøkerne». I den første artikkelen virket det som om serien vil handle om hvordan Norge ble oversett eller ignorert i skandinavisk historiefortelling. Den andre artikkelen begynte med det samme temaet, men serien endret raskt fokus. Resten av artikkelserien var hovedsakelig kritikk av det svenske militærvesenet og spesielt ledelsen. Egnund argumenter spesielt for at Karl Johan hadde fått et ufortjent godt rykte for sine såkalte militærbragder.

«Lydrike-tanken i lærebøkerne»

Den første artikkelen begynte med en historisk bakgrunn om skandinavismen, eller det Egnund kaller lydrike-tanken. Den andre slesvigske krigen utspilte seg i 1864. Danmark kjempet mot Preussen og Østerrike. Danskene tapte krigen og måtte gi fra seg Slesvig og Holstein. Det er viktig å påpeke at skandinavismen ikke oppstod på grunn av den andre slesvigske krigen. Bevegelsen hadde eksistert lenge før det. Egnund hevdet heller ikke at dette var bakgrunnen for bevegelsen, derimot påstod han at tapet av Slesvig og Holstein førte til en generell frykt blant de skandinaviske landene, og at skandinavismen virket som en måte å sikre seg mot aggresjon fra større land i Europa. Mange fryktet at tyskerne ville sluke resten av Skandinavia med mindre Russland gjorde det først.¹³⁹ Et viktig ledd i ideen om et samlet Skandinavia var at Norge var for lite til å forsvare seg mot store europeiske makter. Derfor måtte Norge bli en del av en større skandinavisk nabo, nemlig Sverige. Til sist skulle Danmark bli med i denne nye Kalmarunionen.¹⁴⁰

Egnund valgte å definere den norske støtten til dette prosjektet som en selvoppgivelsestanke. Hans analyse av det skandinaviske prosjektet var ikke nådig: «Vil en gjeva upp sitt eget, so lyt ein tyna alt det i sitt eget Land, som skal bera Utviklingi, alt det som er Livsvon er i og som Framtidi skal byggja paa.»¹⁴¹ Skandinavismen ble framstilt som prosjekt som ikke bare ville forkaste arbeidet til Eidsvollsmennene, men som også ville sabotere Norges fremtid. Dette bør sees i sammenheng med *Fedraheimens* uttrykte ønske om og støtte til å frigjøre Norge. Sett i denne konteksten er det forståelig at Egnund fordømte skandinavismen. Det ble

¹³⁹ *Fedraheimen* 05.01.1884, side 2..

¹⁴⁰ *Fedraheimen* 05.01.1884, side 2.

¹⁴¹ *Fedraheimen* 05.01.1884, side 2.

tolket som et forsøk på å frivillig underkaste seg til Danmark og Sverige. Derfor ble det kalt en selvoppgivelsestanke.¹⁴²

Resten av artikkelen tok for seg Norges plass i den skandinaviske historieskrivningen. Her trakk Egnund fram eksempler fra viktige historiske verk om Skandinavia på 1880-tallet: *Dansk og norsk Literaturhistorie til skolebrug* av A. E. Eriksen, *Lærebog i den Nyere Historie* av Ludvig Kristensen Dag og *Illustreret Verdenshistorie* av L. Ludvigsen. Måten Norge ble fremstilt i disse verkene falt ikke i god jord hos Egnund. Han var kritisk til at Norge ikke ble nevnt i overskrifter i motsetning til Danmark og Sverige, da Norge først ble nevnt så ble det nevnt sist og at Norge ble fremstilt som et lydrike som med dansk kultur.¹⁴³ Egnund virket irritert over at disse forfatterne og historikerne skrev som om Norge ikke hadde sin egen historie. Det var i hvert fall slik han oppfattet det:

Eit land elder eit folk kan hava ein merkeleg Soga, fyr di um det ikkje hev Konge fyr seg sjølv. Um eit Folk vert lagt under eit annat, vert trælkat, spottat, trakkat paa og utpint, so er no væl dei ei Soga, um ho just ikkje er so lysteleg; men ei Soga er det.¹⁴⁴

Deretter sammenlignet han historiens viktighet for et folk med viktigheten av livet for mennesker. Om en mann slutter å leve i 5 minutter er han død og vil forbli død, om et folk slutter å ha en historie i en kort tid, så var det ikke lenger et folk. Da hadde det folket sluttet å eksistere.¹⁴⁵

Det kan se ut som om det er noen motsetninger i det Egnund skrev om fremstillingen av Norge. På den ene siden var han kritisk til at Norge ble fremstilt som et lydrike underlagt danskene. På den andre siden mente han det var viktig å formidle om Norges historie på den tiden, selv om denne historien ifølge han selv var basert på misbruk og utnyttelse. Sitatet ovenfor gjør det tydelig at dette ikke trengte å være en motsigelse. Selv om Norges historie var basert på utnyttelse og misbruk, kunne det fortsatt ha en særegen og stolt historie. Egnund mente at Norges historie under de danske kongene handlet om utnyttelse og misbruk, men Norge var ikke lenger en del av Danmark. Historien om misbruk og lidelse var også en historie om overlevelse og frihet. Nordmennene som levde under dansketiden, hadde overlevd disse forholdene, og Norge fikk sin frihet fra danskene i 1814. Med andre ord var ikke dette bare en lidelseshistorie, det var også en suksesshistorie. Det norske folk hadde

¹⁴² *Fedraheimen* 05.01.1884, side 2.

¹⁴³ *Fedraheimen* 05.01.1884, side 2-3.

¹⁴⁴ *Fedraheimen* 05.01.1884, side 3.

¹⁴⁵ *Fedraheimen* 05.01.1884, side 3.

lidt under danskene, men nå var de frie(re). Dermed måtte historikerne være nøye med å skille mellom det som en gang var og den nåværende tilstanden i Norge.

Historieframstillingen her er ikke basert på historikere. Den er basert på *Fedraheimens* tolkning av historikere som skrev i avisens samtid. Deler av kritikken av disse historikerne er skrevet på en saklig måte og kan fortone seg som legitim for moderne lesere. Noe av kritikken virker absolutt gyldig, Norge hadde hatt en separat historie, men andre deler av kritikken er langt mer usaklig og fortoner seg mer som smålig syting. I et avsnitt ble den ene historikeren kritisert fordi han ikke nevnte Norge først i tittelen. Slike eksempler kan tyde på at Norges stolthet og status var et veldig personlig emne for Egnund. Året var 1884; Norge var ikke lenger en del av Danmark, men Norge var fortsatt i en personalunion med Sverige som kontrollerte utenrikspolitikken. At Norge sidestilles med Danmark og Sverige kan virke naturlig i dag. Men på den tiden Egnund skrev artikkelen var ikke Norge like fritt. Videre hadde Sverige hatt en stormaktsperiode i det 17. århundre, og Danmark hadde fortsatt kontroll over store havområder. Norge var rett og slett ikke like stort, mektig eller fritt som de andre skandinaviske landene. Ønsket om å sidestille Norge med Sverige og Danmark handlet mer om stolthet for fedrelandet enn noen realistisk analyse av Norges posisjon i Skandinavia og verden.

Norge på egne bein

Artikkelseriens andre del stod på forsiden av utgaven fra den 12. januar. Denne artikkelen begynte med et angrep på de som støttet *Det Skandinaviske Selskab* og de som var positive til et nært samarbeid mellom Norge og Sverige. Nesten umiddelbart ble de anklaget for å forvrengte hendelsene i 1814 så nordmennene ikke skulle være stolte av sin historie, men isteden rose Sverige og Karl Johan opp i skyene.¹⁴⁶ Disse anklagene ble fulgt opp med en parodisk fremstilling av denne gruppens tolkning av hendelsene som førte til at Norge fikk sin egen grunnlov og så ble tvunget inn i en personalunion med Sverige. Egnunds forakt for *Det Skandinaviske Selskab* og dets prosjekt oste ut av hver setning.

Framstillingen er skrevet på en såpass usaklig måte at det er vanskelig å ta argumentene alvorlig. De gangene Egnund argumenterte mot usaklige argumenter fra andre aviser hadde

¹⁴⁶ *Fedraheimen* 12.01.1884, side 7.

han en tendens til å synke ned til deres nivå, ofte ved å sette opp usaklige eller til og med parodiske framstillinger av deres meninger eller argumenter, slik som dette eksemplet viser:

Dei, som helst vil, at me skal gjeva upp vaart eget, likar ikkje heiltupp Hendingarne i 1814, slik som dei i Røyndi var [...] Difyr lyt Sjølvvuppgjeving-Mennerne vrida litet paa desse Hendingarne, so me ikkje skal faa so stor Glede av Fridomsverket: Dei skøyver upp alt, som svenskt er, og allvist Karl Johan. Det er han, som er Hovudet fyr det store samlaget mot Napoleon [...] Han snur seg mot Danmark, og Danskarne ryk med ein gong, tapar i alle Slag [...] Det norske Folket, Stakar. Det hev svoltet og lidet vondt, det er eit fatigt Fjellfolk, som ingen kjenner og ingen bryr seg um [...] naar so Karl Johan kjem, so let han detta stakars Fjellfolket faa hava Grunnlogi si, av Kongens Naade.¹⁴⁷

Til tross for at artikkelen begynner på en veldig usaklig måte, klarte forfatteren å endre det om til en mer saklig historisk undersøkelse av den svenske innsatsen i Napoleonskrigene, dog en undersøkelse med veldig selektive kilder. Formålet er åpenbart: Karl Johans rykte og krigsbragder skulle knuses. De mange svenske seirene ble bortforklart og Karl Johan anklaget for å ha nektet å bruke sine svenske soldater til slag i områder utenfor Skandinavia, slik at disse styrkene ville være i god form da han skulle sende dem mot danskene. Videre ble han anklaget for å ha begjært den franske tronen. Dermed ville han ikke bruke militærmakt mot franskmennene siden han trengte deres støtte for å ta tronen.¹⁴⁸

Til sist fokuserte artikkelen på hvordan det store utland tenkte om Norge. Lord Grey (Charles Grey II) ble sitert i en tale han holdt til det engelske parlamentet i 1814. I dette sitatet ble Karl Johan anklaget for å bryte avtaler og å ikke delta i slag han hadde lovet å delta i. Deretter omtalte lorden Norge som den beste delen av Danmark og skrøt den norske krigsevnen opp i skyene.¹⁴⁹ Dette sitatet gir inntrykk av at Norge hadde mye respekt i England, og at viktige engelske politikere hadde høye tanker om den norske militærevnen.

I den neste utgaven fortsatte serien der den slapp med komplimenter om Norge fra engelske lorder og kritikk av Karl Johans løftebrudd og kroniske forsinkelser. Igjen ble Karl Johan anklaget for å begjære den franske tronen, denne gang med et utdrag fra historikeren Carl Th. Sørensen.¹⁵⁰ Egnund skrev at den tidligere franske marskalken unngikk så mange slag som

¹⁴⁷ *Fedraheimen* 12. januar 1884, side 7.

¹⁴⁸ *Fedraheimen* 12. januar 1884, side 7.

¹⁴⁹ *Fedraheimen* 12. januar 1884, side 7.

¹⁵⁰ *Fedraheimen* 19. januar 1884, side 13. Siterer Carl Th. Sørensen, *Kampen om Norge*, andre bind, side 191-2.

mulig helt til han skjønte hvilken vei vinden blåste. Så fort han skjønte at Napoleon holdt på å tape, hastet Karl Johan og den svenske armeen til Frankrike for å vinne så mye ære som mulig. Til sist refererte Egnund til historikeren Weber. Fornavnet nevnes ikke, men det er sannsynlig at han siktet til historikeren Georg Weber som skrev boken *Weltgeschichte in übersichtlicher Darstellung* som senere ble oversatt og publisert på engelsk i 1851. Egnund brukte Webers argument om at noen av svenskenes største seiere egentlig skyldtes innsatsen og ledelsen til tyske offiserer, og at Karl Johan simpelthen tok æren for deres bragder.¹⁵¹ Det er likevel påfallende at ingen av disse argumentene drøftes. Egnund framstilte alle de kritiske utsagnene om Karl Johan som den sanne framstillingen av hans militærkarriere.

I den siste delen av serien fortsatte Egnund med det som kunne virke som et forsøkt karakterdrap på Karl Johan. I denne utgaven var hovedfokuset den svenske militærinnsatsen mot Danmark og Norge. Den siste delen var bare en gjentakelse av argumentene fra den andre og tredje delen. Det interessante med denne biten er hvor mye Egnund skrøt av den norske militærevnen og hvor vanskelig han mente det ville være å invadere Norge med alle dalene, fjellene og det generelt ujevne terrenget. Ellers ble det gjort et stort poeng av at det var Karl Johan som søkte om våpenhvile mot Norge, og ikke motsatt.¹⁵² Videre ble det nevnt at Sverige endret vilkårene i avtalen med Norge for å fremme sine egne interesser. Artikkelen ble avsluttet med det latinske begrepet *Gloria ex amore patriae* (ære gjennom kjærlighet til fedrelandet), som var mottoet til Christian VII av Danmark-Norge.¹⁵³

Gjennom denne artikkelserien kom det tydelig frem at artiklene om norsk historie i *Fedraheimen* hadde andre formål enn i moderne norske aviser. De var ikke bare interessante fakta som skulle underholde eller tiltrekke oppmerksomhet. Artikler om norsk historie skulle demonstrere at Norge hadde hatt en særegen historie i årene vi var underlagt danskene, vise hva våre forgjengere hadde opplevd, understreke alle prøvelsene de måtte gå gjennom og argumentere for norsk frihet og selvstendighet. Artikkelseriens fokus på Napoleonskrigene og kritikken av Karl Johan var også et argument mot en sterkere union med Sverige.

Alle de svenske militærbragdene under Napoleonskrigene ble feiet til side og bortforklart. Artikkelserien ga en svært negativ framstilling av det svenske militærvesenet og prøvde å vise at uten disse bragdene hadde ikke det svenske militærvesenet så mye å vise til. Artiklene som fokuserte på Karl Johan og den svenske innsatsen i Napoleonskrigene malte et bilde av

¹⁵¹ *Fedraheimen* 19. januar 1884, side 13.

¹⁵² *Fedraheimen* 26. januar 1884, side 19.

¹⁵³ *Fedraheimen* 26. januar 1884, side 19.

et militærvesen som unngikk åpne konflikter så mye som mulig, og som hadde et ufortjent godt rykte. De svenske soldatene ble imidlertid ikke kritisert, det var offiserene som fremstilles som inkompetente og tiltaksløse. Det nesten minne om den populærkulturelle fremstillingen av soldater og offiserer i den første verdenskrigen: løver som ble ledet av lam.

Formålet med denne framstillingen var nok ikke å rakke ned på den svenske ledelsen kun fordi Egnund mislikte dem. Snarere var det en rød tråd tilbake til det artikkelserien først handlet om: *Det Skandinaviske Selskab* og prosjektet for et samlet Skandinavia. Ved å angripe Sveriges krigsbragder, kritisere det svenske militærvesenet og fremstille de svenske offiserene som unnasluntrere virket ikke en sterkere union som en like god idé. Et viktig moment i prosjektet om et samlet Skandinavia var tryggheten det ville gi Norge. I denne fremstillingen argumenteres det klart og tydelig for at Norge hadde bedre forsvarsevner enn mange trodde og at man rett og slett ikke kunne stole på svenskene, spesielt ikke i en krig.

Kritikken av Karl Johan var dermed ikke et bare meningsløst karakterdrap, men også et kraftig argument mot tettere bånd til Sverige, samt et argument for norsk selvstendighet og frihet. Referansene til engelske lorder var heller ikke tilfeldige. Snarere skulle de demonstrere at Norge hadde støtte i utlandet og dermed ikke var like sårbare for tysk eller russisk aggresjon som mange fryktet.

Som nevnt var det vanlig å finne mange utdrag fra norsk historie i *Fedraheimen*. Satt i kontekst med denne artikkelserien, blir formålet med disse tekstene mye klarere. Mange historikere skrev, ifølge Egnund, som om Norge fortsatt var et lydrike under Danmark. Å vise til norske bragder i krig og alt nordmennene hadde utrettet for seg selv under dansketiden, viste at nordmenn kunne utrette store ting til tross for dårlige odds og at Norge hadde sin egen historie. Det norske folk sluttet ikke å eksistere i 1380 da Norge ble med i en personalunion med Danmark. Det norske folk eksisterte tvert imot uavbrutt gjennom prøvelser og lidelser, og det vant til slutt sin frihet. Dermed var det norske folk et ekte folk, på lik linje med svenskene og danskene. Kritikken av historikerne og Norges framstilling hadde et klart formål. Argumentene skulle vise at Norge var bebodd av et eget folk med en egen kultur og en egen historie. Men hvem var norske, og hvem var nordmennene?

Hvem hørte hjemme i Norge?

Fedraheimen skrev mye om nasjonale og lokale spørsmål. Avisen ønsket gjennom alle år å få en slutt på unionen med Sverige slik at landet ville bli fullstendig fritt. Hva som var norsk var

derfor også et tema som ble nevnt ofte. Når det står norsk i avisen, siktes det likevel ikke til riksmål. For *Fedraheimen* var bare landsmålet norskt, mens riksmål var en kulturell belastning fra tiden Norge var underlagt den danske kongen. Viktigheten av å bryte med dansketiden og den danske kulturen er tydelig demonstrert i de foregående avsnittene.

Siden det norske var så viktig for avisen og dets redaktør vil det også være interessant å se nærmere på oppfattelsen av urfolkene i Norge, samene. Ble denne folkegruppen nevnt i avisen? I så fall, hvordan passet de da inn i *Fedraheimens* syn på Norge? Samene ble nevnt i en artikkel i 1886. Artikkelen var hentet fra *Morgenbladet*. Denne framstillingen av samene var preget av datidens fordommer, for moderne lesere kan omtalen av samene virke så rasistisk at den nesten virker satirisk. Samene ble delt inn i tre kategorier: «flyttjelapper», «sjølapper» og «elvelapper».¹⁵⁴ Den første kategorien ble framstilt som et primitivt folk som foretrakk fjell og skog framfor byer, drev med reindrift og var lojale mot sine ektefeller. Rikdom hadde ikke stor betydning for denne gruppen, og det var visstnok umulig å se forskjell på en rik eller en fattig «flyttjelapp». Til tross for dette var de overdrevent glade i å samle penger og hadde ingen ord for ærlighet. De var heller ikke renslige, faktisk kjente de ikke til rent vann, og de fikk hundene sine til å slikke barna rene om de var for skitne, og slikke vekk fettflekker fra klærne til familien.¹⁵⁵

«Elvelappene» bodde i hus av tømmer og drev som regel med kvegdrift. I motsetning til «flyttjelappene», var de et renslig folk med ryddige hus. «Sjølapper» bodde ved sjøkanten og livnærte seg av å fiske. De omtales som et stakkarslig folkeslag som drakk for mye og levde på en måte som ikke sømnet seg.¹⁵⁶ Generelt sett kan omtalen av samene oppsummeres som et folk som var bosatt i Norge, men de ble ikke omtalt som norske.

Oppsummering

I løpet av Egnunds redaktørtid hadde *Fedraheimens* arbeid med landsmålet som formål å skape en landsmåloffentlighet. Avisen fungerte som en formidler av tekster på målformen og bidro til å øke den faktiske mengden med slik litteratur. I løpet av denne perioden er det tegn som tyder på at *Fedraheimen* ble ansett som en viktig del av målsaken. *Fedraheimens* kamp for landsmålet var også knyttet til den norske kulturen og den norske historien. Egnund ville

¹⁵⁴ *Fedraheimen* 16. januar 1886, side 17.

¹⁵⁵ *Fedraheimen* 16. januar 1886, side 17.

¹⁵⁶ *Fedraheimen* 16. januar 1886, side 17.

vise at Norge hadde en særegen historie og var et eget og stolt folk. Der var kanskje derfor Egnund skrev at folk ikke burde skape seg for utenlandske turister, men oppføre seg som de pleide.¹⁵⁷

Diktet «Bakstræve», demonstrerte at *Fedraheimens* syn på samfunnet hadde gjennomgått drastiske endringer innen 1888. Det demonstrerte også at radikale verdier kom til å prege avisens skjønnlitteratur. I de følgende kapitlene vil jeg drøfte hvordan Egnunds radikalisme, påvirket artikler om religion og samfunn.

¹⁵⁷ *Fedraheimen* 18. juni 1887, side 93.

Kapittel 4: *Fedraheimen*, statskirken og den kristne tro

Fedraheimen er en avis som ofte forbindes med fritenkerne og andre som var imot den statlig organiserte kristendommen i Norge. Enhver som leser artikler, notiser eller leserbrev publisert i avisen vil raskt oppdage at dette var temaer som fikk mye oppmerksomhet, spesielt i løpet av perioden Egnund hadde redaktørstillingen. Dette er interessant av flere grunner. Garborg hadde stiftet avisen i 1877. I 1881 avslørte Garborg at han var en fritenker i et foredrag han holdt for Studentersamfundet. Ved årsskiftet til 1883 trakk han seg som bladstyrer og utpekte Egnund som avisens nye redaktør. Årsakene Garborg ga for dette, kan tyde på at mange av *Fedraheimens* lesere ikke var komfortable med å lese en avis drevet av en fritenker. En av de viktigste årsakene til at Egnund fikk redaktørposten var nemlig at han var utdannet teolog, og at han dermed kunne styre avisen på et bedre kristent grunnlag.¹⁵⁸

Garborgs fratredelse som bladstyrer førte imidlertid ikke til at *Fedraheimen* ble mer positiv til statskirken eller organisert religion. I sin biografi om Ivar Mortensson Egnund, hevdet Klaus Langen at Egnund allerede i 1879 støttet og drømte om en fri folkekirke.¹⁵⁹ Dette baserer han på en artikkelserie Egnund skrev og fikk publisert i *Fedraheimen* mens han studerte teologi. Først i en alder av 53 fikk Egnund jobb som prest i statskirken og senere ble han sogneprest i Øvre Gausdal.¹⁶⁰ Men som redaktør av *Fedraheimen* hadde han publisert og skrevet mye kritikk rettet mot statskirken og mange forsvar av fritenkerne. Det følgende sitatet er hentet fra en utgave publisert i 1885:

Dei tenkjer det, at til fleire dei kann reikna med til Kyrkja, til større Kraft er det i Kristendomen [...] Um heile Jorda var kristna og kvart Menneskje stodi Kyrkja – Kristendomen kunde for det halda paa aa slokna [...] Eg trur ein sagde sannare, um ein sagde, at Kristendomen aldri hev trengt rett inn i dette folket. For den Tru, som kviler paa Mannaord, paa Prestar og Autoritetar, er inkje det sama som Tru paa gud.¹⁶¹

Artikkelen sitatet er hentet fra, avsluttet med å si at en heller burde sikte på å få ordnet en folkekirke i stedet for å prøve å fikse på den etablerte statskirken.

¹⁵⁸ Langen, 1957, side 31.

¹⁵⁹ Langen, 1957, side 31.

¹⁶⁰ Langen, 1957, side 163.

¹⁶¹ *Fedraheimen* 21. januar 1885, side 1.

I dette kapittelet skal jeg drøfte hva *Fedraheimen* skrev om kristendom og dets forhold til staten og folket. Det er spesielt interessant å se nærmere på hva *Fedraheimen* mente om forsøk på å modernisere statskirken i Norge. Kapittelet vil også se nærmere på samspillet og konfliktene mellom den kristne troen og de radikale ideologiene som kom til å prege *Fedraheimen* i løpet av 1880-tallet.

Menighetsrådet

Om bedrifter, varemerker og produkter hevdes det ofte at all omtale er god omtale. Det samme kan ikke hevdes om politiske forslag og tiltak. Menighetsrådet var et gjengående tema i *Fedraheimen*. Det ble dedikert mange artikler, artikkelserier, notiser, referater og leserinnlegg til dette temaet, og det fikk mye oppmerksomhet spesielt da saken kom opp i Stortinget i 1887. Det mest positive som ble skrevet om menighetsrådet i *Fedraheimen* det året, var at ideen bak i det minste var velment. Ved å se nærmere på hva som ble skrevet om dette i *Fedraheimen*, får man et fint innblikk i avisens syn på statlig organisert religion og kristendommens tilstand i Norge. Først vil jeg gi en kort forklaring av hva menighetsrådet var.

Menighetsrådet ble første gang nevnt i *Fedraheimen* den 16. mai 1885. Artikkelforfatterens navn ble ikke oppgitt. Selve artikkelen er skrevet på en forsiktig måte. Statsråd Jakob Sverdrup ble navngitt som mannen som ville prøve å få gjennom en lov om menighetsrådet. Lovforslaget ble oppsummert slik: Hvert sogn eller kirke-distrikt skulle fungere som et menighetsråd der alle konfirmerte menn over 25 som ble regnet som nattverdsberettigede ville ha stemmerett til å velge personer til et menighetsråd.¹⁶² Å være nattverdsberettiget betydde at man ikke levde på en måte som var i strid med kirkens verdier. Hvis man levde i konflikt med kirken kunne man dermed bli nektet nattverd. Det ble kalt kirketukt.

I artikkelen ble det påpekt at presten i menigheten ville ha den endelige avgjørelsen om en person levde innenfor de rette rammene og hadde rett til å gi sin stemme.¹⁶³ Det vil si at presten hadde makten til å utpeke sine egne meningsfeller og avgjøre hvilken retning valget ville ta. Frykten for dette var ikke eksklusiv hos *Fedraheimen* eller blant avisens

¹⁶² *Fedraheimen* 16. mai 1885, side 149.

¹⁶³ *Fedraheimen* 16. mai 1885, side 149.

meningsfeller. Mange kulturradikale fryktet at dette ville føre til at konservative eller pietistiske grupperinger kunne dominere lokale menigheter.¹⁶⁴

I en annen utgave fra 1885 støttet *Fedraheimen* ideen bak menighetsrådet, nemlig at folket skulle velge sine egne prester.¹⁶⁵ Egnund mente på dette tidspunktet at Jakob Sverdrup fortjente respekt for hans bidrag til et politisk forslag som ville gi folk innflytelse over prestevalgene.¹⁶⁶ Samtidig ble det poengtert at han ikke var dyktig nok til å skape et forslag som ville være sikret mot misbruk eller manipulering fra kyniske prester. Det var utførelsen og det potensielle maktmisbruket som skremte Egnund og som ble gjenspeilet i avisen.

Store deler av Norge, inkludert bidragsyterne til *Fedraheimen*, var veldig kritiske til menighetsrådet og hva det ville medføre for Norges bygder. Forslaget handlet om å innføre menighetsråd i landets prestegjelder. Disse rådene skulle velges av konfirmerte menn i gjeldene og ville ha innstillingsrett ved valg av prester til den lokale kirken. Blant motstanderne av forslaget var det en frykt for at lokale kirker ville ble eksklusive til de som hadde den rette tro og at forslaget kunne brukes til å ekskludere de med alternative trosoppfatninger.¹⁶⁷ Dette var en viktig årsak til at oftedølene ble den nye fienden i *Fedraheimen*, men langt fra den eneste. Oftedølenes uenighet og splid med Rene Venstres, deres hat for fritenkerne og deres opprinnelse ble forklart slik:

ein kann nok faa Lov aa tenkja, men ikkje lengre enn til ei viss Grensa. Ein maa ikkje tvila paa noko. – ein skal tru blindt paa det, den og den lærer, det er den einaste Sanningi... Det er ikkje for ingenting, at Oftedølarne hev fenget mest Stydna millom Pietistarne paa Vestlandet. Liksom Pietismen sjølv er rædd Opplysningi, so er Oftedølarne det og.¹⁶⁸

Etter *Fedraheimen* publiserte artikkelen sitert ovenfor fikk de sinte brev fra lesere av *Fedraheimen* som mente avisen hadde blitt for usaklig og tilsvar fra *Vestlandsposten*. I 1888 uttalte Arne Garborg at *Fedraheimen* var det eneste bladet som drev med ordentlig venstrepolitikk og representerte det ordentlige Venstre i motsetning til alle andre.¹⁶⁹ Dette framstår som et klart stikk til *Vestlandsposten*.

¹⁶⁴ Gjerdset, 2016, side 52-3.

¹⁶⁵ *Fedraheimen* 5. september 1885, side 247.

¹⁶⁶ *Fedraheimen* 7. oktober 1885, side 313.

¹⁶⁷ Gjerdset, 2016, side 33.

¹⁶⁸ *Fedraheimen* 4. september 1886, side 221.

¹⁶⁹ *Fedraheimen* 23. mars 1888, side 45.

Som *Fedraheimen* demonstrerte, vekket debatten om menighetsrådet sterke følelser hos deler av det norske folket. Siden *Fedraheimen* og dens meningsfeller var så åpenbart kritiske og fordømmende ovenfor dette forslaget, kan man ikke stole på at de prøvde å gi en rettferdig eller upartisk vurdering av menighetsrådet. Som avsnittet over demonstrerer, var de kritiske og bekymrede over forslaget selv da de prøvde å ha en mer nøytral og saklig vurdering av hvordan det ville fungere i praksis. Dermed bør man se til andre kilder for å se hva forslagets støttespillere ønsket å oppnå.

I sin bok om Venstres tidlige år, skrev historikeren Leiv Mjeldheim om menighetsrådet og hva forskjellige deler av Venstre og samfunnet mente om forslaget. Menighetsrådet var ønsket av både det høykirkelige presteskaper og den lavkirkelige vestlandske lekmannsbevegelsen. Det kan virke merkelig at så forskjellige grupper ønsket dette og derfor er det viktig å presisere at forskjellige grupper ønsket å oppnå forskjellige ting med menighetsrådet. De høykirkelige ønsket en fullstendig omorganisering av kirkevesenet der lokale menighetsråd var på bunnen, mens andre kirkemøter og kirkeråd sto over dem.¹⁷⁰ Med andre ord ønsket de et kirkelig selvstyre som inkorporerte deler av menighetene samtidig som det sikret presteskapets dominans over kirken. Dermed ville prestene og kirken ha det avgjørende ordet i kirkevalg.

Den vestlandske lekmannsbevegelsen hadde andre forhåpninger. De ønsket også et kirkelig selvstyre. Men menighetsrådet skulle fungere på lokalplanet og være basert på valg av menighetsråd som så ville ha innflytelse i valg av prester eller andre tilsetninger.¹⁷¹ På denne måten ville de lokale menighetene ha innvirkning på måten kirken ble drevet. De høykirkelige ønsket at kirken skulle ha det siste ordet, mens de lavkirkelige ønsket at folket skulle få innflytelse over kirkens drift. Disse gruppene hadde fundamentalt forskjellige forståelser av menighetsrådet og hva det ville medføre. Dette demonstrerer en del av problematikken med forslaget. Uansett hvilken retning menighetsrådet gikk, ville noen av støttespillerne bli misfornøyde.

Generelt sett kan man si at den moderate delen av Venstre og store deler av kirken støttet forslaget, mens rene venstre og store deler av Høyre var kritiske til forslaget. Selv om Høyre og rene Venstre sto sammen mot moderate Venstre da menighetsrådet ble diskutert på Stortinget betyr ikke dette at de hadde samme forståelse eller tolkning av menighetsrådet og

¹⁷⁰ Mjeldheim, 1984, side 144-5.

¹⁷¹ Mjeldheim, 1984, side 145.

hva det ville føre til. Hverken de som støttet forslaget eller kjempet mot det, var enige om hvorfor forslaget var bra eller dårlig. Oftedølene mente også at det var store problemer med kirken, derfor støttet de menighetsrådet og andre reformer. *Fedraheimen* så store feil med kirken, men mente rådet bare ville gjøre ting verre.

Fedraheimen var av en oppfatning om at prestestanden var kritisk til en frisinnet utvikling av kirken: Derfor ville ikke menighetsrådet være tilbøyelig til liberalisering.¹⁷² Av denne grunn mente de at menighetsrådet ikke ville føre til at menighetene eller småfolket fikk innflytelse i kirkesaker. Tvert imot ville det føre til prestestanden fikk enda større makt over lokale menigheter, derfor omtalte de menighetsrådet som et tvangsmiddel i august 1886.¹⁷³

Johan Sverdrups forhold til menighetsrådet

Sverdrup-regjeringen kom med lovforslaget om menighetsrådet i 1886, men Venstre hadde hatt dette som et forslag til et tidligere valgprogram med en mer forsiktig formulering.¹⁷⁴

Fedraheimen hadde rost Johan Sverdrup opp i skyene i mange artikler i 1884 og skrevet mye positivt om han i 1885. Fra og med 1886 uttrykte som nevnt mange av artiklene skeptisisme eller skuffelse over han og hans regjering. Heltebildet av Sverdrup begynte å slå sprekker. Artikler fra 1887 tyder på at Egnund og andre av *Fedraheimens* bidragsytere følte seg sveket av Johan Sverdrups støtte til menighetsrådet. I *Fedraheimen* ble menighetsrådet oppfattet som et grusomt forslag som ville ha forferdelige konsekvenser for småbygder, små kristne samlinger og de som identifiserte seg som fritenkere eller de som ikke støttet statlig organisert religion.

Den generelt økende skeptisismen til Johan Sverdrup sammenfalt med lovforslaget om menighetsrådet. Derfor mener jeg dette lovforslaget var en av de viktigste grunnene til at avisen, dens redaktør, skribenter og andre bidragsytere endte opp med en så negativ oppfatning av Sverdrup. Dette var ikke unikt for *Fedraheimen*. Mange som tidligere hadde støttet Sverdrup ble veldig skuffet over at hans regjering la fram dette forslaget. Mange venstremenn mistet all tillit til Johan Sverdrup under menighetsrådsaken.¹⁷⁵ I *Fedraheimens*

¹⁷² *Fedraheimen* 14. april 1886, side 119.

¹⁷³ *Fedraheimen* 11. august 1886, side 202.

¹⁷⁴ *Fedraheimen* 4. oktober 1884, side 229.

¹⁷⁵ Gjerdset, 2016, side 51.

tilfelle bidro dette også til skeptisismen mot den norske staten og til økende støtte for radikale ideologier som sosialisme og deretter anarkisme.

Historikeren Halvdan Koht skrev et trebinds verk om Johan Sverdrup. I den tredje delen av dette verken tok Koht, Sverdrup i forsvar. Han hevdet at Johan Sverdrup for det meste var ganske passiv i menighetsrådsaken, mens nevøen Jakob Sverdrup var den store pådriveren.¹⁷⁶ *Fedraheimen* skrev mange artikler med den samme holdningen før de eventuelt konkluderte med at Johan Sverdrup var ansvarlig for sine egne handlinger.

Ideen om et menighetsråd var foreslått av Ole Gabriel Ueland i det som ble tolket som et forsøk på å holde styr på prestene.¹⁷⁷ I januar 1886 publiserte *Fedraheimen* et sammendrag av et foredrag holdt av stortingsmannen Viggo Ullmann. Han hevdet formålet med et slikt råd var det skulle fungere som mellommenn mellom velgerne og regjeringen når bygdene trengte nye prester, samt at det skulle gjøre innstillinger til kommunestyret og holde styr på kirkens budsjett.¹⁷⁸ Dette var en ide som kunne høres rimelig ut på papiret. Men *Fedraheimen* var rask til å presisere at menighetsrådet ikke trengte å ta hensyn til folkeopinionen, og at ved uenigheter mellom rådet og folket kunne kongen velge om han ville ta hensyn til folkeopinionen eller ignorere den.¹⁷⁹

Dette må sees i kontekst med måten kong Oscar II ble framstilt i *Fedraheimen*. I 1884 var *Fedraheimen* en av avisene som trodde på og videreformidlet konspirasjonsteorien om at kongen planla å utføre et statskupp i Norge sammen med daværende statsminister Christian Selmer. Kong Oscar II ble i *Fedraheimen* framstilt som en fiende av det norske folket. Da *Fedraheimen* skrev at kongen kunne velge å ta hensyn til folkeopinionen var det implisitt at kongen ville ignorere opinionen hvis han var uenig med den.

I en utgave fra august 1887 publiserte *Fedraheimen* en artikkel som opprinnelig stod i *Vestmannen*. Denne artikkelen prøvde å forklare hvorfor noen støttet forslaget samtidig som forfatteren ville minne om at det egentlig var et dårlig forslag. Noen mente at menighetsrådet var basert på gode tanker og intensjoner, nemlig å renske opp i Guds kirke. Artikkelen hevdet så at de som støttet menighetsrådet av denne grunnen, hadde misforstått siden et slikt råd ikke ville få den ønskede effekten i en statskirke.¹⁸⁰ Deretter ble det poengtert det dette kunne ha

¹⁷⁶ Koht, 1925, side 327.

¹⁷⁷ *Fedraheimen* 8. januar 1887, side 2.

¹⁷⁸ *Fedraheimen* 20. februar 1886, side 60.

¹⁷⁹ *Fedraheimen* 20. februar 1886, side 60.

¹⁸⁰ *Fedraheimen* 6. august 1887, side 122.

fungert i en fri gudskirke og satte et klart skille mellom en gudskirke og en statskirke. Det implisitte argumentet er at den norske statskirken ikke er en ordentlig gudskirke. Kritikk av kirken var dermed ikke kritikk av kristendommen som religion.

Artiklene om menighetsrådet var samstemte til en imponerende grad. Dette er viktig å poengtere så det er klart at dette ikke var debattinnlegg der alle sidene ble representert og fikk utfordre hverandre. I *Fedraheimen* ble det gjort klinkende klart at menighetsrådet ikke ville oppnå de ønskede effektene. Da folk talte imot forslaget, ble de ofte rost i skyene av avisen. *Fedraheimen* valgte til og med å gjøre et poeng ut av at Cristopher Bruun kun støttet forslaget fordi han mente at det ville kunne sprengte statskirken.¹⁸¹

Det ble påpekt at det var kraftig motstand mot menighetsrådet blant folket og at det i verste fall kunne føre til «at Fleirtallet skulde faa magt til aa maalbinde og kverka et eller flere kristelege mindretal, og til aa gjera til inkjes ein Prest, som ikkje kunde samstavast med Menigheitsraadet.»¹⁸² I *Fedraheimen* ble det malt et urovekkende bilde av menighetsrådet. Noen av artiklene kan nesten beskrives som apokalyptiske. Om forslaget gikk gjennom ville det føre til at folket hadde enda mindre innflytelse ved saker som handlet om religion, og det ville bli enda mindre religionsfrihet og aksept for fritenkerne, folkekirken og frisinnnet kristendom. En annen konsekvens var at religiøse sekter kunne infiltrere og oppnå maktposisjoner i menigheter i bygdene. Det er mulig at *Fedraheimen* anså oftedølene som et eksempel på en type sekt de fryktet ville få større innflytelse i Norges bygder.

Frisinnnet kristendom og fritenkerne

Cristopher Bruun var en prest som hadde sterke meninger om statskirken og unionen med Sverige. Han skrev og publiserte avisen *For frisindet Christendom*. I en utgave av *Fedraheimen* ble hans sterke meninger videreformidlet samtidig som avisen hans fikk gratis reklame. Det er flere viktige argumenter og meninger i Bruuns avis som det er tydelig at Egnund støttet på dette tidspunktet. Statskirken sto i veien for religionsfrihet og den var en sliten og skrøpelig ordning, ja til og med en vanskapning som ikke var verdt å reparere. Samt at statskirken var et uttrykk for kirkens likegyldighet ovenfor mange samfunnsproblem. Den eneste måten å få liv i kristendommen var ved å fjerne statskirken for godt.¹⁸³ Til sist

¹⁸¹ *Fedraheimen* 5. februar 1887, side 19.

¹⁸² *Fedraheimen* 8. januar 1887, side 2.

¹⁸³ *Fedraheimen* 15. januar 1887, side 5.

poengterte redaktøren at *For frisindet Christendom* var det beste bladet om kristendom i Norge. Med andre ord er det liten tvil om at Egnund støttet verdiene og meningene Christopher Bruun sto for.

Før dette kunne det virke naturlig å anta at *Fedraheimen* ville stille seg bak forsøk på å modernisere statskirken. Men denne artikkelen demonstrerer at det åpenbart ikke var tilfelle. Den norske statskirken var langt forbi det punktet der den kunne repareres, dermed måtte den rives. *Fedraheimens* bidragsyttere hadde heller ikke noen tillitt til at politikerne var villige til å fikse systemet. Etter riksrettssaken mot Selmer-regjeringen hadde *Fedraheimen* aldri full tillit til staten eller systemet. Skuffelsen over Venstre og Johan Sverdrup gjorde ikke saken noe bedre. Allerede i 1885 hadde *Fedraheimen* argumentert for at det norske folk ikke kunne vente på at regjeringen ville fremme landsmålet. Norges borgere, bønder, studenter og avisarbeidere måtte selv ta initiativ og arbeide for målsaken. Den som ikke var en målmann, var heller ikke en ordentlig venstremann.¹⁸⁴

Denne holdningen var ikke unik blant *Fedraheimens* meningsfeller. Innen 1887 hadde *Fedraheimens* tillitt til Johan Sverdrup som regjeringssjef nesten forsvunnet. De norske politikerne kunne ikke ha reparert kirken selv om det hadde vært mulig. Derfor var det nødvendig å se til former for kristendom som ikke var underlagt staten eller korrumpert av flere hundre år med vrangstyre.

Med denne oppfatningen av det politiske systemet i Norge og statskirken så *Fedraheimen* til alternative former for kristendom som frikirken, frisinnet kristendom og kristne fritenkere. I *Fedraheimen* ble disse kristne variantene framstilt som alternativer former som kristendom som ikke trengte å følge prester eller kirkens avgjørelser.

Å støtte folkekirken var ikke det samme som å være en fritenker. Men det er tydelig at Egnund valgte å publisere mange positive artikler om fritenkerne og det de stod for. «Jesus fraa Nasaret er væl den veldugaste Fritenkjar Soga kjenner [...]» «[...] den frie Tanke er faarleg for deira eigi Magt. Faarleg for Prestestandet.»¹⁸⁵ Hvis Jesus var en fritenker kunne ikke fritenkerskap regnes som ukristelig eller som noe som var i strid med Gud.

I avslutningen til en artikkelserie som ble publisert mellom sommer og høst 1887, satt Egnund klare kontraster mellom fritenkerne og statskirken. I denne artikkelen beskrev han hvordan høyrefolk og frafalne venstrefolk ønsket å organisere kirken fordi de mente

¹⁸⁴ *Fedraheimen* 7. januar 1885, side 41.

¹⁸⁵ *Fedraheimen* 3. september 1887, side 137.

kristendommen var i fare fra fritenkerne. Dette tolket Egnund som at staten skulle sette faste gjerder og grenser for hva som var den rette kristne tro. Fritenkerne, frisinnet kristendom og andre tolkninger som ikke fulgte statskirken, var i fare. Det var i hvert fall sånn Egnund tolket det. Derfor brukte han sterke ord og drøye påstander for å argumentere mot denne påståtte faren. «Og den Sanningi er den, at vaar Lutherske Lære og Kyrkje, som kunne vera glup nok for si Tid, no er som eit gamalt, utslitet Plagg, som er berre Bot i Bot fyrr, so ho ikkje toler nokor Lapping; det er aldri Møda verdt aa kosta nokor Organisasjon paa ho.»¹⁸⁶

Statskirken var altså en gammel, utslitt relikvie som det ikke var verdt å fikse på eller modernisere. Sitatet demonstrer at Egnund åpenbart var enig med utsagnene til Cristopher Bruun. I artikkelen gjøres det klinkende klart at det ikke var dette Jesus stod for. Tvert imot var Jesus den viktigste religiøse og moralske fritenkeren. Han stilte nettopp spørsmål ved religiøse autoriteter og andre autoriteter. Kristendommen i Norge måtte følge hans eksempel, og kirken burde være som disiplene og folkene som fulgte han: En fri forsamling som valgte å følge Jesus og leve som hans flokk.¹⁸⁷

Egnund oppfattet det som at de etablere religiøse maktene i Norge spredte frykt om fritenkerne og frisinnete kristne. Det er tydelig at han ønsket å forsvare disse retningene, men han gjorde dette på en måte som egentlig bare snudde opp ned på fiendebildet. Statskirken var problemet, og trusselen mot kristendommen. Den frisinnete kristendommen var løsningen og den rette vei fremover. Dermed tok Egnund på seg en offerrolle. Men kritikken tok ikke slutt med dette. Senere i artikkelen hevdet Egnund at den frie tanke var en trussel for presteveldet og prestestandens makt og han kalte seg selv en arg fritenker.¹⁸⁸ Det ble også trukket og en linje til en artikkel om frisinnet kristendom publisert i *Fedraheimen* i 1885. I den artikkelen hevdet han at den frisinnete kristendommen bevarte flere kristne verdier enn statskirken.¹⁸⁹ Dette viser at dette ikke var nye meninger for Egnund eller avisen. Det var de samme meningene, men bare i en mer radikal form.

Norsk sosialisme og Jesus Kristus

Som nevnt ovenfor var *Fedraheimen* veldig kritisk til statskirken og dens påvirkning på Norge. Derfor var det ingen forsøk på å få anarkismen til å gå overens med den norske

¹⁸⁶ *Fedraheimen* 3. september 1887, side 137.

¹⁸⁷ *Fedraheimen* 3. september 1887, side 137.

¹⁸⁸ *Fedraheimen* 3. september 1887, side 138.

¹⁸⁹ *Fedraheimen* 18. april 1885, side 117-9.

statskirken. *Fedraheimens* redaktør siktet mye høyere da han prøvde å finne felles verdier mellom ideologien og kristendommen. I november og desember 1885 hadde flere utgaver av *Fedraheimen* hatt et stort fokus på den sosialistiske ideologien. Omtalen av sosialismen hadde utelukkende vært positiv, og mange av artiklene presenterte sosialismen som nært knyttet til anarkismen. Den 19. oktober 1888 ble sosialismen igjen trukket fram, denne gang som et bindeledd mellom den kristne tro og anarkismen. Artikkelen begynte med en liten påminnelse om verdiene sosialismen sto for, og de verdiene *Fedraheimen* valgte å vektlegge.

I socialstaten skal alle vera like. Den eine skal ikkje liva av den andre liksom no, daa sume slæpar og lid vondt og andre nyt frugti av slæpet utan sjølve å lida noko [...] det eine menneskje skal ikkje vera meir verd enn hitt [...] Alt arbeid skal lønast etter det verd, som arbeidet hev. Alle skal vera sjølvhjelpne. Ingen skal nøydest aa selja seg, og ingen skal ha magt till a kjøpa.¹⁹⁰

Etter den vage oppsummeringen av sosialismen nevnte han eksempler på hva som ikke var sosialisme, og hvem som sto imot denne idealistiske samfunnsformen. Artikkelforfatteren poengterte at opprørske arbeidere ikke var sosialister, men at de protesterte på grunn av uretten de opplevde. Sosialister var kun de som jobbet for å etablere den sosialistiske samfunnsformen.¹⁹¹ De opprørske arbeidene ble forklart slik: I løpet av andre halvdel av 1800-tallet ble mange arbeidere oppmerksomme på at deres levevilkår var uakseptable og at systemet de levde i var urettferdig. Mange av arbeiderne var av den oppfatning at de ikke kunne vente på at systemet endret seg selv. I stedet måtte de forbedre arbeidernes levevilkår ved å blant annet protestere.¹⁹² Dette var upopulært blant arbeidsgivere og andre deler av det norske samfunnet. Sammenlignet med andre europeiske land hadde ikke Norge så mange arbeidsopprør, men det var ikke uvanlig at sosialister eller anarkister ble forbundet med voldelige opprørere. Anarkistiske bombeangrep, opprør og den beryktede Pariskommunen skapte mange negative oppfatninger av anarkister og lignende grupper. Ved å påpeke at opprørske arbeidere ikke var sosialister, er det tydelig at avisen ville ta avstand fra dem for å unngå at sosialismen ble forbundet med noe mange deler av samfunnet var kritiske til.

Hvem kunne stå imot den fantastiske sosialistiske samfunnsformen? Ifølge *Fedraheimen* var det hovedsakelig de rike og mektige som ikke ville dele rikdommen med de lavere lagene i samfunnet. Mange fattige og lavt utdannede var også imot sosialismen, men det var kun fordi

¹⁹⁰ *Fedraheimen* 19. oktober 1888, side 167.

¹⁹¹ *Fedraheimen* 19. oktober 1888, side 167.

¹⁹² Nerbøvik, 1999, side 93-4.

de hadde blitt skremt og hjernevasket av de rike. Artikkelforfatteren oppsummerte det slik: «Slavarne var imot, at slaveriet og slavehandelen skulde avskaffast.»¹⁹³ Ingen kan hevde at *Fedraheimen* var forsiktig med hyperbolene.

Artikkelen hadde listet opp alle de fantastiske verdiene sosialismen representerte og forklart bort hvorfor forskjellige deler av samfunnet var imot den. Det viktigste argumentet kom sent i artikkelen. Egnund ønsket å demonstrere at sosialismen kunne sameksistere med kristendommen. Dette gjorde han ved å argumentere for at det aldri hadde vært noen konflikt mellom sosialismen og kristendommen. Konflikten sto mellom sosialismen og kirken som en institusjon:

Kven var skaparen av socialist-tanken? Det var Jesus sjølv. Han med sitt mannemilde hjarte tolde ikkje sjaa all uretten som var. Det skar honom djupt i hug, at hundarne skulde slikka saari aat den fatige utanfor dyrri aat den rike mann. Og so erklærte han krig mot rikdomen. Han sette dei fatige i høgsætet og foragtad dei rike. Dei fyrste kristne freista aa gjennomføre Jesu-tanken i det praktiske liv. Men at ein flokk ulærde folk skulde kunne løysa dette vandaste av alle samfundsspursmaal det var ikkje aa venta. Og so gjekk det som det gjekk. Men no er me komme lenger. Mannatanken er klaarare, ser djupare, veit meir. No kunne vegen finnast, um alle desse «Christi etterfyljarar» vilde taka nokre haneskrev i hans fotefær.¹⁹⁴

Argumentene som ble brukt for å hevde at Jesus var en sosialist, er ikke direkte feil. Jesus kalte seg aldri en sosialist eller kommunist, og sosialismen er selvfølgelig en mye senere oppfinnelse. Men det kan argumenteres for at Jesus fremmet normer og verdier som senere ble grunnsteiner i mange former for sosialisme. Av kristne sosialister har han blitt oppfattet som en proto-sosialist.¹⁹⁵ Måten det blir framstilt i artikkelen, tyder på at forfatteren til en viss grad mente Jesus hadde inspirert den sosialistiske ideologien som først ble etablert på 1800-tallet. Hvis sosialismen var bygget på Jesus sine verdier og normer, kunne det selvfølgelig ikke være noen konflikt mellom sosialismen og den kristne troen.

Sett i sammenheng med resten av artikkelen kan dette sitatet også tolkes som et forsøk på å selge sosialismen eller anarkismen til leserne av *Fedraheimen* og andre deler av befolkningen. Det er tydelig at forfatteren ønsket å demonstrere at disse nye radikale

¹⁹³ *Fedraheimen* 19. oktober 1888, side 167.

¹⁹⁴ *Fedraheimen* 19. oktober 1888, side 167. Merk: feilstavelse av socialist i begynnelsen av sitatet.

¹⁹⁵ Marshall, Peter: *Demanding the Impossible, A History of Anarchism*. London: Fontana Press, 1993, side 75 og 85.

ideologiene ikke sto i konflikt med den kristne troen. I sitatet viste forfatteren også at han mente menneskene hadde utviklet seg til å bli smartere og bedre enn de var på Jesus sin tid. Dette kan knyttes til troen på det gode mennesket.

I artikkelen virker det som om *Fedraheimen* egentlig støttet sosialismen snarere enn anarkismen. Det var ikke tilfellet. I en artikkel fra mars samme år forklarte Egnund hvilken ideologisk retning han og avisen støttet. Her skrev han at sosialismen på mange måter var et fint og greit program, men at det ville føre til en for stor og mektig stat.¹⁹⁶ Det faktum at folket valgte hvem som skulle styre, hjalp ikke. Resultatet ville uansett bli en sterk og kostbar regjering som ville administrere bort og ødelegge selv de beste ordningene.¹⁹⁷ *Fedraheimen* var skeptisk til statens evne og ønske om å regjere på en måte som var rettferdig for flest mulig. Derfor ønsket *Fedraheimen* så mye selvstyre og individuell frihet som mulig.¹⁹⁸ Den positive omtalen av sosialismen bør i stedet tolkes i en større kontekst. Artikkelen vektla sosialistiske verdier som også finnes i former for anarkisme. Deretter argumenterer den for at disse verdiene og tanken bak kom fra Jesus selv. Dermed kan en tolke dette til at anarkismen også inneholdt verdier og normer fra Jesus. Ved å rettferdiggjøre en form for sosialisme med en ikke-kirkelig form for kristendom, samkjørte de elementer de likte i sosialismen med frihetsidealene i anarkismen. Resultatet ble en anarkisme som ikke var i konflikt med den kristne troen.

Elsk din neste, men ikke din politiske motstander

Den sterke troen på Jesus og kristendommen preget *Fedraheimen* på mange måter. Det preget den direkte ved de mange artiklene, opinionene og det generelt store fokuset på den kristne tro. Derfor var det viktig å demonstrere at kristendommen kunne gå hånd i hånd med moderne og radikale ideologier. Samtidig preget det også avisen på mer indirekte måter; politikere og stormenn som sto imot forslag og samfunnsendringer *Fedraheimen* støttet, kunne oppleve å bli hengt ut i avisen. Om de ble oppfattet som særdeles usmakelige, risikerte de til og med å bli hengt ut i den såkalte «syndetavlen». Med andre ord brukte *Fedraheimen* begrep og uttrykk med klare religiøse betydninger for å angripe politikere som avisens redaktør eller bidragsytere hadde en særdeles negativ oppfatning av.

¹⁹⁶ *Fedraheimen* 16. mars 1888, side 43.

¹⁹⁷ *Fedraheimen* 16. mars 1888, side 43.

¹⁹⁸ *Fedraheimen* 16. mars 1888, side 43-4.

Totalt fem personer ble hengt ut i de tre syndetavlene. Den andre syndetavlen ble publisert 24. august 1888 og den tredje ble publisert den 31. august samme år. Dermed gir det mening at den første ble publisert den 17. august 1888, men denne utgaven av *Fedraheimen* mangler fra Nasjonalbibliotekets samlinger.¹⁹⁹ Siden det ikke er mulig å være sikker på hvem som ble hengt ut i den første syndetavlen, vil jeg fokusere på de fire som kan identifiseres og nevne mulige kandidater til den første syndetavlen. Hvem var så nedrige at de fortjente å bli hengt ut i syndetavlen?

Venstrepolitikerer Even Larsen Glestad ble hengt ut i den andre syndetavlen fordi han blant annet var mot alminnelig stemmerett, stemte for høyest mulig pensjon for høyesterettsdommer Thomle, var imot å senke tollene på kaffe og stemte mot å redusere kongens apanasje.²⁰⁰ I den tredje syndetavlen bestemte forfatteren seg for å være mer effektiv og hengte derfor ut tre politikere i samme syndetavle. Disse politikerne var Eivind Olsen Torp, Thomas von Westen Engelhardt og Wollert Konow (H). Torp og Engelhardt ble hengt ut fordi de var imot alminnelig stemmerett. I *Fedraheimen* sto det at Konow rett nok hadde hevdet at han støttet alminnelig stemmerett, men at han hadde vært for veik og ikke mann nok til å faktisk stemme for forslaget i 1886.²⁰¹ Konow ble framstilt som en svak mann som kun kom med tomme ord og tommere løfter.

Fedraheimen, den samme avisen som anklaget den norske statskirken for å ikke følge Jesus lære eller de rette kristne verdiene, angrep disse personene med grove fornærmelser. I stedet for å bruke saklige argumenter valgte Egnund i stedet å bruke usaklige personangrep som å stille tvil ved deres integritet og manndom. Den mest åpenbare fellesnevneren mellom disse politikerne var at de enten var imot eller ikke hadde stemt for allmenn stemmerett.

Spørsmålet er om dette virkelig var nok til å provosere Egnund til den grad at han var villig til å henge dem ut som syndere og svake menn. Det er ingen tvil om at *Fedraheimen* lenge hadde fremmet utvidet stemmerett, lavere lønn til kongen og statlige ansatte og en generell økonomisk sparepolitikk. I tillegg er det høyt sannsynlig at Egnund var en av de mange mennene i Norge som ikke hadde stemmerett. Å være redaktør i *Fedraheimen* var ikke en profitabel stilling.²⁰² Hans personlige misnøye over å ikke ha retten til å avgi stemme kan ha ført til at han var ekstremt provosert over politikere som var imot allmenn stemmerett. På den

¹⁹⁹ I denne perioden ble *Fedraheimen* utgitt hver uke og sidetallene på mikrofilm-rullen tilsier at det mangler 4 sider mellom den 10. og den 24. august.

²⁰⁰ *Fedraheimen* 24. august 1888, side 135.

²⁰¹ *Fedraheimen* 31. august 1888, side 138.

²⁰² Langen, 1957, side 34-5.

annen side hadde mange andre politikere blitt kritisert for de samme eller lignende holdninger i løpet av Egnunds redaktørtid. Allikevel var det kun fem politikere som ble hengt ut i syndetavlen. Hvis Egnund var så provosert av denne holdningen, ville han vel ha hengt ut flere og mer innflytelsesrike politikere som ikke ønsket utvidet eller allmenn stemmerett. Men det skjedde ikke. Derfor er ikke dette en tilstrekkelig forklaring på syndetavlen.

Fedraheimen demoniserte disse politikerne og kan derfor ikke brukes som en pålitelig kilde om deres karakter. Dermed er det nødvendig å se til andre kilder for å finne mer nøytrale bedømmelser av dem. Tallak Lindstøl har skrevet stortingsbiografier med informasjon om stortingsrepresentanter som ble valgt, suppleantene og andre kandidater i by og bygd. I tillegg til Lindstøl vil jeg også bruke Norske biografiske leksikon for se hva som står om deres politiske ståsted.

Even Larsen Glestad var en venstrepolitiker med en aktiv politisk karriere fra 1880-tallet til 1900. I denne perioden var han blant annet medlem av protokollkomiteen, fullmaktskomiteen og president i lagtinget. Halvdan Koht hevdet at mange venstremenn etter hvert vektla Glestads meninger og uttalelser. Dermed skal han ha vært en mann som ble respektert av store deler av partiet. I valget 1888 stilte han som andre representant fra Hedemarken amt.²⁰³ Koht beskrev Thomas von Westen Engelhart som en opportunistisk, men populær og respektert politiker som holdt med «Rene Venstre», men arbeidet for å holde Venstre samlet.²⁰⁴ Han hadde flere politiske verv i Vinger. Ved valget i 1888 stod han oppført som første representant fra Hedemarken amt.²⁰⁵ Eivind Olsen Torp er kanskje mer kjent for hans interesse for utdanning og de mange skolene han drev eller inspirerte enn sin karriere som venstrepolitiker. Som Glestad og Engelart kom han også til å sitte på Stortinget. Han var varamann fra 1880-5 og satt på tinget fra 1886, men døde plutselig i 1890.²⁰⁶ I valgåret 1888, samme år han ble hengt ut i *Fedraheimen*, stilte han som fjerderepresentant fra Hedemarken amt.²⁰⁷ Det vites ikke om Egnund angret på å ha hengt han ut bare to år før han døde.

²⁰³ Lindstøl, Tallak: *Stortinget og Statsraadet: 1814-1914*, Bind 1 del 1: Biografier A-K. Kristiania: Det Steen'ske bogtrykkeri, 1914, side 291.

²⁰⁴ Koht, Halvdan: «Engelhart, Thomas von Westen», bind 3, red. Edvard Bull og Einar Jansen: *Norsk biografisk leksikon*. Oslo: Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1929, side 532.

²⁰⁵ Lindstøl, bind 1 del 1, 1914, side 217-8.

²⁰⁶ Sundet, Olav: «Torp, Eivind Olsen», bind XVII, red. Jonas Jansen og Øyvind Anker: *Norsk biografisk leksikon*. Oslo: Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1975, side 1-2.

²⁰⁷ Lindstøl, Tallak: *Stortinget og Statsraadet: 1814-1914*, Bind 1 del 2: Biografier L-Ø: samt tilæg. Kristiania: Det Steen'ske bogtrykkeri, 1914, side 899.

I løpet av 1800-tallet var det så mange stortingsmenn med navnet Wollert Konow at Tallak Lindstøl satte opp en oversikt over de mange forskjellige stortingsmennene, statsrådene og suppleantene med det navnet.²⁰⁸ Dette kan gjøre det vanskelig å være sikker på hvem Egnund refererte til, siden han bare brukte etternavn i syndetavlen. Med tanke på at de andre som ble hengt ut i syndetavlen var venstrepolitikere som stilte som representanter fra Hedemarken amt, gir det mening at Egnund refererer til Wollert Konow (H) som ble født i Bergen i 1847, vokste opp hovedsakelig i Ringsaker og stilte som tredjerepresentant for Hedemarken amt ved valget i 1888.²⁰⁹ Han var en del av Rene Venstre. Den femte representanten fra Hedemarken amt ved dette valget var venstrepolitikeren Hans Iversen Storeng.²¹⁰ Han var en naturlig kandidat for *Fedraheimens* første syndetavle. Hvis dette er tilfellet er det naturlig å spørre hvorfor Egnund valgte å henge ut medlemmer av Rene Venstre som stilte som representanter for Hedemarken amt i valgåret 1888.

Tidligere har jeg vist at Egnund respekterte og beundret Arne Garborg. Dette er relevant siden Garborg også stilte som kandidat til Stortinget for Hedemarken amt ved valget i 1888.²¹¹ Det faktum at alle som ble hengt ut i syndetavlen, stilte som representanter for Hedemarken amt ved samme valg er neppe en tilfeldighet. Sett i denne konteksten var ikke syndetavlen et forsøk på å henge ut politikere som ikke støttet allmenn stemmerett, det var et forsøk på å henge ut Arne Garborgs politiske motstandere fra Rene Venstre i et valgår. Derfor er det heller ikke tilfeldig at syndetavlen ble publisert i august da valget skjedde i september. Å henge ut representanter fra Rene Venstre, var ikke den eneste måten Egnund drev valgkamp på dette året. Dag Arne Østigaard har hevdet Egnund agiterte for Garborg og andre meningsfeller på lokale folkemøter i Tynset.²¹²

I *Fedraheimen* ble kirken ofte kritisert for å ikke følge Jesus lære eller den rette kristne moralen. Det enorme fokuset på kristendommen og riktig moral hindret åpenbart ikke Egnund eller avisen fra å bruke det som bare kan beskrives som et skittent politisk spill i et valgår. Det bevisste valget av å bruke uttrykk med en sterk religiøs betydning for å henge ut Garborgs politiske motstandere tyder på at den kristne moralen til *Fedraheimen* og dens redaktør kunne være fleksibel når det var nødvendig. Hykleriet endte ikke der. Samme år hadde *Fedraheimen* som sagt publisert en artikkel om Stortinget og Blekastads forslag om en

²⁰⁸ Lindstøl, bind 1 del 1, 1914, side 502.

²⁰⁹ Lindstøl, bind 1 del 1, 1914, side 501-1.

²¹⁰ Lindstøl, bind 1 del 2, 1914, side 836.

²¹¹ Lindstøl, bind 2 del 2, 1914, side 478.

²¹² Østigaard, Dag Arne: *Arne og Hulda på Kolbotnen*. Atnbrua: Sollia forlag, 1993. Side 47.

samling av Venstre, i den hadde nettopp Glestad, Engelhart, Torp og Konow (H) blitt trukket fram som gode representanter for det Rene Venstre.²¹³ Men deres roller som gode representanter for Rene Venstre var tydeligvis ikke like viktig som å få Garborg inn på tinget. Fortellingen om syndetavlen fikk en avslutning som kunne plassert hendelsen rett inn i en klassisk moralsk fabel. Representantene som ble hengt ut fikk mellom 51 og 47 valgmennstemmer hver, Garborg fikk kun en stemme.²¹⁴ Morten Mortensson, faren til Egnund, var den eneste som stemte på Arne Garborg.²¹⁵

Oppsummering

I dette kapittelet har jeg demonstrert at Egnunds forhold til den kristne tro var radikalt sammenlignet med store deler av Norge. Statskirken ble oppfattet som et hinder for friheten og den frisinne kristendommen ble av han ansett som den eneste riktige veien kristendommen kunne utvikle seg i Norge. Sammenlignet med statskirken hadde denne religiøse tolkningen mer til felles med anarkismen. Men den anarkismen Egnund ble inspirert av, så på religion generelt som et hinder eller en distraksjon. Derfor var det så viktig å vise at den kristne tro var ikke var i noen konflikt med verdiene som fantes i sosialismen eller anarkismen. *Fedraheimen* gikk til og med så langt som å hevde at sosialismen kom fra Jesus selv. Sett i sammenheng med forsøkene på å fremme mer personlige former for kristendom er det tydelig at Egnund og de andre bidragsyterne i *Fedraheimen* ville overbevise leserne om at du kunne både være en god kristen og en anarkist eller sosialist.

Egnunds personlig forhold til den kristne troen var også nært knyttet til skuffelsen med det etablerte systemet. Menighetsrådsaken hadde bidratt til Egnunds skuffelse over Johan Sverdrup. Politiske skuffelser bidro også til at forholdet til den etablerte statskirken ble forverret. Det er sannsynlig at dette var en viktig årsak til Egnunds ønske om å overbevise andre om anarkismen kunne sameksistere med kristendommen.

Til tross for kristendommens store betydning for *Fedraheimen* og Ivar Mortensson Egnund, kunne den også brukes som en brikke i politiske spill. Syndetavlen demonstrerte at Egnund kunne overse eller ignorere den kristne moral og bruke kristne begrep for å hjelpe mannen som ofte ble regnet som hans mentor.

²¹³ *Fedraheimen*, 9. mars 1888, side 37.

²¹⁴ Lindstøl, bind 2 del 2, 1914, side 479.

²¹⁵ Østigaard, 1993, side 48.

Kapittel 5: Ideologi og radikalisme i *Fedraheimen*

I 1888 tok Arne Garborg et endelig oppgjør med Johan Sverdrup og verdiene han sto for i artikkelen om de gamle gudene. Allerede fra 1884 publiserte *Fedraheimen* mange artikler om alt «bakstrævet» som preget samfunnet og politikken. Med dette siktet de til reaksjonære holdninger og verdier som hindret utvikling. En viktig grunn til at Johan Sverdrup ble så forhatt i avisen, var at han etter hvert ble sett som en representant for oftedølene med deres konservative, pietistiske holdninger og embetsmannstanden som representerte og fremmet Norges gamle rike elite. I 1888 mente Egnund at Høyre og Moderate Venstre hadde kunnet slått seg sammen om de bare kunne komme til enighet om menighetsrådet. Disse gamle mennene hadde aldri hjulpet fram småfolket eller de andre undertrykte delene av den norske befolkningen. I perioden 1884 til 1888 ble alt *Fedraheimen* oppfattet som gammelt eller reaksjonært forbundet med og brukt til å beskrive alt som var galt i Norge. *Fedraheimen* så nå til moderne tanker og holdninger som det som ville sette Norge på rett kurs igjen. I løpet av 1887 ble anarkismen ansett som det nye og moderne som Norge så desperat trengte og dette kom til å prege avisen til en stadig større grad.

Klaus Langen har hevdet at *Fedraheimen* ble anarkistisk i løpet Ivar Mortensson Egnunds tid som redaktør.²¹⁶ Det samme argumentet finnes også i Steffen Gausemels bok om Rasmus Steinsvik, Dag Arne Østigaards bok om Arne og Hulda Garborg, og det gjentas i nesten alle biografiske leksikon eller nettsider som har skrevet om Ivar Mortensson Egnund eller *Fedraheimen*.²¹⁷ Store Norske Leksikon hevder til og med at Ivar Mortensson Egnund, og senere Rasmus Steinsvik gjorde avisen til et anarkistblad.²¹⁸

Lenge hadde målsaken vært det viktigste temaet for *Fedraheimen*. Etter den usaklige kritikken av oftedølene og *Vestlandsposten* i 1887 ble *Fedraheimen* anklaget for å gjøre skade på målsaken. Hva skjedde med avisens arbeid for landsmålet etter det anarkistiske skiftet, og hvordan fortonet dette skiftet seg? Hvordan var dets forhold til skuffelsen med Sverdrup? Hvem eller hva overbeviste dem om at anarkismen var den rette vei? Hvordan påvirket dette avisens fokus på den kristne tro og hvor stort utslag hadde anarkismen på

²¹⁶ Langen, 1957, side 60.

²¹⁷ Gausemel, 1937, side 66.

²¹⁸ Store norske leksikon, «Fedraheimen». Artikkel hentet den 5. november 2018.

artiklene i avisen? Disse spørsmålene skal jeg prøve å besvare i løpet av dette kapittelet. Det vil jeg gjøre ved å lete etter konkrete eksempler i form av tekster om anarkisme eller artikler med et anarkistisk verdenssyn. I tillegg vil jeg vurdere hva historikerne og biografene som har forfektet dette argumentet om *Fedraheimen*, baserer det på. Kapittelet vil fokusere på avisen, men jeg vil også benytte andre kilder til å vurdere redaktør Egnunds syn på og personlige forhold til anarkismen siden han hadde det siste ordet om det som ble publisert i *Fedraheimen*. For å vurdere disse spørsmålene kan det være nyttig å først forklare noen grunntanker i anarkismen og forklare dets rolle i Europa på denne tiden.

Anarkistiske grunntanker og menneskets godhet

Den anarkistiske aktivisten Daniel Guerin har hevdet at anarkister først og fremst er sosialister som ønsker å avslutte menneskers utnyttelse av andre mennesker.²¹⁹ Anarkismen er bare et utspring av en sosialistisk ide med ønske om å avskaffe staten og oppnå en så stor grad av frihet som mulig.²²⁰ I mange former for anarkisme er det en oppfatning av at staten bare er en kilde til problemer og urett. Guerin ser seg enig i den tyske filosofen Max Stirners oppfatning av staten: Dens eneste formål er å undertrykke mennesket ved å begrense individers frihet.²²¹ Flere former for anarkistiske ideologier, hevder at mennesker ville klare seg uten noen stat eller lignende autoriteter siden vi har en iboende evne til samarbeid med våre medmennesker.

Historikeren Peter Marshall gir en forklaring på dette tankegodset og hva det baserer seg på: Mennesker klarer å organisere seg, fordele arbeid og leve i harmoni uten inngripen fra autoriteter eller system basert på straff og belønning. Noen anarkister mener historien har vist at slike samfunn fungerer på grunn av mennesket potensial for samarbeid og solidaritet.²²² Kritikere av anarkismen har argumentert for at mennesker, inkludert anarkister, også har potensiale til å utføre store ødeleggelser. Anarkister har lenge vært uenige om menneskets natur. Marshall påpeker at noen anarkister mener mennesket er gode, men at staten som en institusjon, har korrumpert mennesket og den iboende godheten vil dermed ikke blomstre før statsvesenet blir avskaffet og fjernet.²²³

²¹⁹ Guerin, Daniel: *Anarkismen, fra ide til handling*. Oversatt av Harald Gulli. Oslo: Pax forlag, 1977, side 13.

²²⁰ Guerin, 1977, side 13-4.

²²¹ Guerin, 1977, side 15-6.

²²² Marshall, 1993, side 642.

²²³ Marshall, 1993, side 642-3.

For mange anarkister har den menneskelige samarbeidsviljen blitt sett i sammenheng med menneskelige dyder som samarbeidsvilje og god moral. Mange klassiske anarkister har hatt denne idealistiske oppfatningen av mennesket siden ideen ble popularisert av den politiske filosofen William Godwin på 1800-tallet. Godwin mente at mennesker var rasjonelle, progressive og sosiale skapninger som ble formet av samfunnene de levde i. Umoralske handlinger var kun et resultat av uvitenhet. Dermed ville utdanning og opplysning føre til at mennesket ble mer fornuftig og dydig.²²⁴ Filosofen Peter Kropotkin hadde en lignende oppfatning: mennesker var sosiale, samarbeidsvillige og moralske.²²⁵ Med disse iboende egenskapene ville mennesker klare å etablere stabile samfunn uten noen overordnet autoritet.

Ideen om det moralske mennesket stammet ikke fra 1800-tallet. I løpet av opplysningstiden formulerte mange filosofer en eldre idé om at mennesket ikke var naturlig syndige.

Mennesker var produkter av deres omgivelser og urett i samfunnet var en viktig årsak til umoralske handlinger. Ved hjelp av utdanning og opplysning ville menneskene utvikles til å bli bedre og mer moralske.²²⁶ Voltaire har fått æren for å ha introdusert slike tanker og oppfatninger til 1700-tallets Frankrike og disse tankene ville senere bli veldig viktige i anarkisters oppfatninger av mennesket. Men det er viktig å påpeke at Voltaire ikke var en forkjemper for statsløse samfunn.²²⁷

Oppfatningen av det moralske mennesket var viktig i mange former for anarkisme, men det betyr ikke at det har vært en allmenn oppfatning hos alle anarkister. I løpet av 1880- og 1890-tallet ble oppfatningen kritisert fra mange hold. Dramatikeren George Bernard Shaw argumenterte i 1893 for at eiendom som en institusjon aldri ville ha eksistert hvis de fleste mennesker var tilfredse med å leve side om side med sine medmennesker uten å dominere eller utnytte andres arbeid. Derfor hevdet Shaw at mennesker rett og slett ikke er gode nok for anarkistiske samfunnsformer.²²⁸

Hendelser i andre halvdel av 1800-tallet demonstrerte at anarkister også hadde potensiale til å utføre grusomme handlinger. Mange anarkister var villige til å ty til ekstreme midler for å skape idealsamfunnet og hadde en oppfatning av at den eneste måten de kunne oppnå det ideale samfunnet på, var ved å først fjerne det gamle, om nødvendig med vold.²²⁹ Derfor

²²⁴ Marshall, 1993, side 201-2.

²²⁵ Marshall, 1993, side 322-3.

²²⁶ Marshall, 1993, side 114-5.

²²⁷ Marshall, 1993, side 115.

²²⁸ Marshall, 1993, side 643.

²²⁹ Marshall, 1993, side 437-8.

utførte anarkister voldelige angrep i Frankrike, det tyske riket og Østerrike-Ungarn. Dette inkluderte et forsøkt attentat på den tyske keiseren og mange bombeattentater i Frankrike.²³⁰ Voldelige anarkister skapte et svært negativt omdømme for Europas anarkister.

I 1871 ble det opprettet et radikalt folkestyre i Paris som protest mot den franske regjeringen. Folkestyret ble kalt Pariskommunen og bygde på radikale ideer hentet fra blant annet anarkismen og sosialismen. De franske myndighetene knuste Pariskommunen det samme året: omtrent 25 000 mennesker ble drept, 14 000 ble fengslet, 5 000 ble deportert og tusenvis ble drevet i eksil.²³¹ Naturligvis var dette et hardt slag mot Europas anarkistiske bevegelser. Hendelsen demonstrerte at europeiske myndigheter var villige til å ty til ekstreme virkemidler for å knuse radikale opprørere. Pariskommunens fall støttet opp om mange anarkisters syn på staten som en ond skapning som måtte fjernes.

Anarkistiske tenkere forklarte individers og staters vold ved at staten hadde korrumpert mennesket. Kropotkin hevdet at statens tyranni knuste individet og skapte konflikter.²³² Han og andre anarkistiske tenkere la opp til en forståelse av statsvesenet som en korruperende kraft som frambrakte de verste sidene av mennesket. Kropotkin mente at menneskets historie var definert av konflikt mellom de som styrte og de som ble styrt. Denne prosessen hadde ført til at begge parter ble korrumpert av autoritet.²³³ Slik ble statsvesenets ondskap skapt. Dermed var ikke statens ondskap et produkt av ondskap i mennesket, men i stedet et resultat av en prosess som ikke ville ha foregått uten statsvesenet. Denne forståelsen bygde opp til argumenter om at menneskene ville være mer moralske uten noen statsvesen til å regjere over dem.

Kort sagt finnes det ingen enhetlig form for anarkisme eller noen fullstendig enighet om hva anarkismen burde være i denne tidsperioden. Guerin påpekte at det på denne tiden ikke var et klart og enkelt skille mellom anarkister og sosialister. Moderne anarkister har redusert uklarhetene og skapt et klarere skille ved en bruk av mer tydelig terminologi.²³⁴ Overlappet mellom sosialisme og anarkisme er et vesentlig moment i *Fedraheimens* forhold til disse radikale ideologiene. Selv om troen på det gode mennesket overhodet ikke var universell

²³⁰ Marshall, 1993, side 481.

²³¹ Marshall, 1993, side 313.

²³² Marshall, 1993, side 325.

²³³ Marshall, 1993, side 322-3.

²³⁴ Guerin, 1977, side 14.

blant anarkister, er det fortsatt en svært viktig oppfatning i diskusjonen om Egnunds radikale sympatier og påvirkningen det hadde på *Fedraheimen*.

Ivar Mortensson Egnund: hans barndom og verdier

Klaus Langen, Rasmus Gausemel og Dag Arne Østigaard har alle argumentert for at Egnund var en anarkist. Arne Dag Østigaard hevdet at Egnund hadde radikale holdninger og verdier allerede i 1882, flere år før han offisielt tok over redaktørposten.²³⁵ Årsaken til at Garborg gikk av som redaktør var fordi mange av leserne mislikte hans støtte til frikirken. Hvordan kunne leserne da godta at en med like radikale holdninger tok over? Østigaard forklarte dette ved å påpeke at Egnunds radikale holdninger ikke var like allment kjente siden han ikke var en like offentlig kjent person.²³⁶ Dermed kunne han ta over redaktørposten uten å risikere at det ville ha en negativ påvirkning på avisens omsetning eller omdømme.

Langen nevnte noen grunnleggende anarkistiske overbevisninger og verdier som han hevder å ha funnet hos Egnund. I sin barndom vokste Egnund opp i et gammelt og trygt bygdesamfunn i Lille Elvedalen. Bygda hadde en stor grad av økonomisk selvberging og var ikke plaget av konflikter eller ulikheter mellom innbyggerne. Samfunnet her var ikke bygget på sterke lover, men gjensidig hjelp. For mange anarkister ville denne bygda ifølge Langen kunne regnes som et anarkistisk drømmesamfunn.²³⁷ Her utviklet Egnund sine tanker om at menneskets ånd er naturlig moralsk, og at det har en sterk trang til å samarbeide med andre. Den formen for anarkisme som tiltrakk Egnund, hadde som formål å skape et føderalistisk samfunn basert på samarbeid der ingen statsmakt eller religiøs makt dikterte andres liv. Dette passet også inn den anarkistiske tanken om at alle former for styresett er umoralske siden ingen har rett til å styre over andre.²³⁸

Ut i fra Langens beskrivelse vokste Egnund opp i en samfunnsform som ikke bare demonstrerte hvor vakkert et anarkistisk samfunn kunne være, men som også beviste at et slikt samfunn ikke bare var en urealistisk drøm. Det er klare likheter mellom verdiene Langen ser i Egnunds barndom og definisjonen til Peter Marshall. Det er nemlig denne grunntanken og denne formen for anarkisme som skal ha preget *Fedraheimen* gjennom Egnunds redaktørtid og spesielt fra 1885 og utover. Her kombinerte han en ideologi som ofte var

²³⁵ Østigaard, 1993, side 44.

²³⁶ Østigaard, 1993, side 44.

²³⁷ Langen, 1957, side 9.

²³⁸ Langen, 1957, side 57.

kritisk til religion, med sin egen gudstro. Ifølge Langen hadde Egnund en oppfatning av at menneskets iboende godhet og solidaritet var en naturlov fra Gud selv. Dermed hadde hvert eneste mennesket en godhet i seg som betød at menneskene kunne leve i harmonisk samarbeid.²³⁹

Langens framstilling legger opp til en konklusjon om at *Fedraheimens* anarkisme var basert på Egnunds personlige oppfatninger og hans sterke tro på menneskets solidaritetsfølelse. Det er likevel tvilsomt at en idyllisk oppvekst var nok til å gjøre Egnund til en overbevist anarkist. Østigaard hevdet at Egnund hadde radikale holdninger allerede i 1882, men radikale holdninger er ikke nødvendigvis det samme som anarkistiske holdninger. Derfor vil det være nyttig å vurdere andre opplevelser som kan ha bidratt til at Egnund ble tiltrukket av anarkismen.

Bakgrunn for Egnunds radikalisme

I nyere tid er det forsket mye på radikale ideologier og hvordan folk trekkes til dem. Mange anarkister har vært ofre for, eller følt seg som ofre for tyranniske regimer.²⁴⁰ Negative erfaringer med maktapparater har svekket individers tillitt til disse apparatene og systemene som opprettholder dem. Generelt sett er misnøye med et system, troen på en bedre framtid og påvirkning fra andre personer noen av mange faktorer som kan svekke tilliten til etablerte samfunnsformer og skape interesse for radikale ideologier.

Som ung rekrutt hadde Egnund negative erfaringer med militærvesenet og de svenskvennlige delene av Norge. I 1880 var han stasjonert på Gråtenmoen ekserserplass i Skien. Egnund mente levestandarden der var elendig: maten var ufyselig, brakkene var helsefarlige og offiserene var brutale.²⁴¹ I tillegg til dette tilhørte offiserskorpset den konservative delen av Norge som støttet kongen og var ekstremt kritiske til venstresidens politiske strev. Et maleri av Johan Sverdrup ble vandalisert av kapteinen mens han langet ut mot Sverdrups bidrag til 9. juni-vedtaket, landsmålet og andre verdier Sverdrup stod for. Dette var i en tid da Egnund beundret Sverdrup. Mange av rekruttene, inkludert Egnund, organiserte en protest mot offiserenes oppførsel.²⁴² Alt det elendige med Gråtenmoen ble kanskje for mye for Egnund. Han bestemte seg nemlig for å skrive et brev til *Fedraheimen* der han informerte om den

²³⁹ Langen, 1957, side 58.

²⁴⁰ Marshall, 1993, side x.

²⁴¹ Langen, 1957, side 26.

²⁴² Langen, 1957, side 25.

dårlige levestandarden og offiserenes behandling av rekruttene. Dette viste seg å være en stor tabbe. Egnund ble stilt for krigsrett og dømt til fengselsstraff med 25 dager isolasjon.²⁴³

Det er enkelt å forstå at Egnund kan ha følt seg utsatt for tyranni etter denne opplevelsen. Det gir også en forklaring på hvorfor Egnund hadde en negativ oppfatning av statsapparatet og de konservative delene av Norge. Både Langen og Østigaard bygger opp rimelige forklaringer om Egnunds barndom, verdiene han utviklet som barn, og hvordan hans opplevelser som ung soldat påvirket hans syn på Norge. De maler et bilde av Egnunds verdier som kan oppsummeres slik: Ivar Mortensson Egnund ønsket å leve i et samfunn med så mye frihet og så lite tvang som mulig. Han skal ha ikke ønsket noen form for stats sosialisme, men i stedet en form for sameie som ikke innebar noen befalende overhoder siden han ikke hadde noen tillit til det parlamentariske demokratiet eller noen annen form for statsmakt.

Langens og Østigaards argumenter gir mening. Det er ikke vanskelig å forstå hvorfor Egnunds opplevelser, oppvekst og den politiske situasjonen fikk anarkismen til å fremstå som en bedre samfunnsform. På den ene siden hadde han et politisk system der en liten elite hadde mer makt og innflytelse enn resten av befolkningen. Kongen kunne forhindre eller utsette demokratiske lovforslag, og Egnund mistenkte at han til og med var villig til å bruke militærmakt for å kue den norske befolkningen. Konspirasjonsteorien om at daværende statsminister Christian Selmer planla å utføre et statskupp med Kong Oscar II hadde blitt framstilt som en reell plan og en reell mulighet i 1884. Hovedstaden bestemte over periferien, unge soldater kunne straffes for å rapportere om det de mente var galt, og kirken var absolutt ikke upartisk i politiske spørsmål. Egnund mistenkte at mange kirkefolk brukte kristendommen som en maske mens de egentlig bare var erkekonservative Høyremenn som forfektet en gudstro for å ha tillitt blant folket.²⁴⁴

Hendelser i samtiden støttet opp om den svært negative oppfatningen av de konservative delene av samfunnet. Som redaktør for *Fedraheimen* var Egnund bevist på viktige hendelser i utlandet. Keiser Wilhelm av 16. mars 1888: om manndreperen Keiser Wilhelm. Egnund var en belest mann, han var fullstendig klar over den Frankrikes brutale oppgjør med Pariskommunen. Kommunen ble nevnt i 1885, men fikk ikke så mye oppmerksomhet før Rasmus Steinsvik tok over som redaktør.²⁴⁵ Våren 1889 ble Pariskommunen omtalt som et

²⁴³ Langen, 1957, side 26-7 og Østigaard, 199, side 45.

²⁴⁴ *Fedraheimen* 25. mars 1885, side 94.

²⁴⁵ *Fedraheimen* 13. juni 1885, side 181.

vakkert eksperiment og som et perfekt samfunn der alle delte alt og ingen utførte kriminelle handlinger.²⁴⁶

Den anarkistiske samfunnsformen representerte et idealsamfunn uten tvang eller eliter som bestemte over andre. Et samfunn basert på samarbeid i småsteder der folk levde og bestemte sammen, uten at noen i en storby langt unna skulle diktere over hva de kunne og ikke kunne gjøre. Et samfunn der din skjebne og posisjon ikke ble bestemt av hvor du ble født og hvor rik familien din var. Et samfunn der den kristne doktrinen ikke ble diktert av kirken.

Sammenlignet med samfunnet Egnund levde i, må det anarkistiske idealsamfunnet ha fremstått som et særdeles godt alternativ. Det gir mening at Egnund ville tiltrekkes av denne ideologien. Men det betyr ikke at han umiddelbart så til anarkismen som en løsning på samfunnets problemer. Sent i 1885 inneholdt *Fedraheimen* en kort artikkelserie om en ideologi som også tok sikte på å forbedre livet til småfolket og jevne ut ulikheter, nemlig sosialismen. Hvorfor så Egnund først til sosialismen, og hvordan gikk veien til anarkismen?

Sosialismens historietolkning

I 1885 publiserte *Fedraheimen* en serie med artikler om sosialismens idealer og historietolkning. Idealene de fokuserte på i denne artikkelserien hadde mange fellestrekk med de anarkistiske verdiene man kan finne i senere årganger av avisen. Den 9. desember var nesten hele førstesiden dekket av en artikkel om trelldom. Artikkelen handlet ikke utelukkende om Norge eller norsk historie. Den handlet om Europa med et fokus på germanske områder under det romerske riket. Norske områder var aldri en del av det romerske riket, men utviklingen i de områdene blir framstilte som de var representative for samfunnsutviklingen i norske områder. Artikkelen tegnet et bilde av en tidlig europeisk historie der bøndene drev med en form for kommunistisk sameie uten tvang. Bøndene eide jorden sammen, drev den sammen og levde harmonisk med hverandre.²⁴⁷ Det idylliske bildet minner om Langens framstilling av Egnunds oppvekst i Lille Elvedalen.

Fedraheimens framstilling av den historiske utviklingen var likevel ikke en lykkelig historie. Det idylliske landsbylivet varte ikke: etter hvert begynte germanerne å dele opp jord til individer i stedet for å drive med sameie. Utviklingen spredte seg til andre områder: det ble

²⁴⁶ *Fedraheimen* 27. april 1889, side 65.

²⁴⁷ *Fedraheimen* 25. mars 1885, side 94.

vanligere at stormenn kontrollerte store gods, og at folk måtte jobbe som leilendinger eller det som verre var:

Trælerne hadde det fælt. Herren pinte, dengde og krossfeste dei, sende dei tidt i Lekkjur paa Arbeid og stengde dei inne um Natti i Kjellarar med smaa Gluggar høgt upp paa Veggen. Dei fekk ikkje gifta seg, livde i hop som Dyr*). Eigaren fødde for det meste ikkje upp Trælar, men kaupte dei paa Marknaden, og selde dei att, naar dei vart sjuke elder gamle.²⁴⁸

Stormenn og konger kom til makten og fjernet de få rettighetene småfolket hadde. De store godseierne presset sine arbeidere og jorden for alt det var verdt. Jakten på profitt og innflytelse førte til kortsiktige løsninger som ødela jorden og trellene som arbeidet med den. Til slutt ble mye jord ubrukelig og flere flyttet inn til byene der de tok opp andre profesjoner. De som levde i byene levde som oftest på stormenns nåde. Leilendinger, treller og arbeidere hadde stadig mindre frihet, og deres liv ble diktert av konger og stormen.²⁴⁹

Denne dystopiske framstillingen av den tidlige middelalderen ,bærer tydelig preg av å bygge på anarkistiske og sosialistiske historietolkninger: Før konger og stormenn levde bøndene fritt og delte alt. Kort sagt ble det malt et glansbilde av en fjern fortid som var basert mer på fantasi enn virkelighet.

Det er påfallende likheter mellom denne forklaringen og Peter Kropotkins teori om hvorfor stater oppstod. Tidlige menneskelige samfunn var basert på samarbeid og involverte ikke noen form for privat eiendom. Mennesker levde i stammer eller klaner som levde på moralsk vis ved å følge stammens skikker og tradisjoner. Det var ingen overordnede autoriteter ei heller behov for det.²⁵⁰ Kort sagt var dette en utopisk samfunnsform. Samfunnene utviklet seg, men friheten og sameiet fortsatte. Kropotkin vektla de middelalderske laugene som et argument for ånden av samarbeid og sameie. I den europeiske senmiddelalderen utviklet stater seg på bekostning av det frie sameiet. De mektigste stormennene klarte å kombinere militærmakt med juridiske bestemmelser for å etablere kontroll over samfunn. Prestestanden ga deretter sin støtte til stormennene.²⁵¹ Slik oppstod staten, kapitalismen og trelldommen.

²⁴⁸ *Fedraheimen* 9. desember, side 385. Merk: *) ble brukt som et referansetegn.

²⁴⁹ *Fedraheimen* 9. desember 1885, side 385-7.

²⁵⁰ Marshall, 1993, side 323.

²⁵¹ Marshall, 1993, side 323-4.

Etter hvert ble menneskene vant til denne styreformen. Staten og kirken samarbeidet for å holde kontroll på bestanden.

Med denne historietolkningen konkluderte Kropotkin at staten som en institusjon utviklet seg for å forhindre direkte sammenslutninger mellom mennesker slik at den kunne begrense individers initiativtagning, fjerne eksisterende rettigheter og forhindre nye fra å opprettes. På denne måten ville en liten minoritet kunne dominere over en stor folkemasse.²⁵²

I utgaven fra den 16. desember 1885 fortsatte fortellingen om trelldom og bøndenes mangel på frihet. Denne gangen begynte fortellingen i middelalderen. Kirken ønsket tydeligvis ikke at folk skulle lide nød og hjalp derfor trelle med å bli bønder. Som en reaksjon på dette begynte stormenn å bruke leilendinger og innføre pliktarbeid for de ufrie bøndene. Først gikk dette greit, men så begynte stormennene å kreve mer og mer pliktarbeid. Senere ble det også innførte tiende og andre former for skatter. Kunne ikke bøndene betale skattene, ble det mer pliktarbeid og stadig flere bønder ble livegne.²⁵³ Det er ingen tvil om at hovedbudskapet med framstillingen er at historien har vært preget av at rike eliter reduserte småfolkets rettigheter og frihet.

Fedraheimen presenterte den sosialistiske historieoppfatningen som en svært realistisk tolkning av Europas tidlige historie. Artikkelen fikk mye spalteplass i avisen, som kan tyde på at Egnund selv var enig i artiklenes innhold eller i det minste interessert i sosialismens historietolkning. Men Egnund sto ikke fram som en sosialist. Hvis Egnund hadde blitt en overbevist sosialist i stedet for en anarkist er det høyst sannsynlig at *Fedraheimens* utvikling ville vært annerledes. Det er viktig å forstå hvorfor Egnund ble en anarkist siden det var avgjørende for *Fedraheimens* utvikling.

Det er naturlig å vurdere påvirkningen fra hans mentor og nære venn, Arne Garborg. Garborg hadde mange meninger og oppfatninger som kunne kalles sosialistiske. Selv skrev han at han bare var en sosialist i den forstand at han mente det gamle samfunnet måtte falle før et nytt kunne opprettes. Derfor ville han kun kalle seg selv en nedbrytende sosialist.²⁵⁴ Garborg var mer interessert i den anarkistiske ideologien.

²⁵² Marshall, 1993, side 324.

²⁵³ *Fedraheimen* 16. desember 1885, side 394.

²⁵⁴ Thesen, Rolv: *Ein diktar og hans strid, Arne Garborgs liv og skrifter*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1991, side 141.

En norsk europeer, en russisk prins og Ivar Mortensson Egnund

Vestlandsposten mente Garborg og hans meningsfeller hadde en blind beundring for fremmede utenforstående som ville overføre deres utenlandske ideer til Norge, og da spesifikt pariserlitteraturen med dens gudløse, naturalistiske og ofte pessimistiske syn på livet og samfunnet.²⁵⁵ *Vestlandsposten* kalte han derfor en europeer, et nedsettende kallenavn om de mest radikale på venstresiden. Arne Garborg var kjent for sine radikale meninger, sine opphold i andre europeiske land og selvfølgelig sine kontroversielle skrifter. Høsten 1886 publiserte han *Mannfolk*. Romanen var kontroversiell på grunn av dens skildringer av dobbeltmoral og sex utenfor ekteskapet. *Vestlandsposten* mente at romanen burde ha blitt beslaglagt.²⁵⁶ Samme år hadde han også sendt et dikt til Ivar Mortensson Egnund, med ønske om at han ville publisere diktet i *Fedraheimen*. Diktet ble skrevet i Paris, tittelen var «Anarkistsong». Som navnet tilsier var diktet preget av radikale og anarkistiske verdier. I sin biografi om Hulda Garborg, omtalte Ragnhild Skre dette diktet som et bloddryppende kampvers.²⁵⁷

Egnund publiserte diktet i februar 1886, men med en notis om at anarkister var et navn for udisiplinerte villstyringer, og at Garborg hadde skrevet diktet fra et anarkistisk perspektiv.²⁵⁸ Formålet med notisen kan ha vært å unngå å skremme bort avisens lesere. Men notisen tyder også på at Egnund ikke hadde særlig høye tanker om anarkisme på dette tidspunktet. Garborg hadde derimot blitt påvirket av de radikale strømningene i Paris og selv blitt mer radikal etter oppholdet.²⁵⁹ Han ble mer sympatisk til anarkismen, men han kalte seg ikke en anarkist ennå. Egnund ble sannsynligvis påvirket av Garborg, men det var en annen europeers tekster som inspirerte både Egnund og Garborg til å kalle seg anarkister. Hans navn var Peter Kropotkin.

I sin biografi om Ivar Mortensson Egnund hevdet Klaus Langen at Egnund og Garborg først ble overbeviste anarkister etter de hadde lest en artikkel av Peter Kropotkin i 1887.²⁶⁰ Artikkelen var «The Scientific Bases of Anarchy» som først ble publisert i tidsskriftet *The Nineteenth Century* i 1887 og deretter oversatt og gjengitt i *Nyt Tidsskrift*. Peter Kropotkin var ikke norsk: han hadde vokst opp i en annen kultur i et annet land og hans livsvilkår og sosiale status var fundamentalt forskjellige. Kort sagt var det få åpenbare likheter mellom

²⁵⁵ Thesen, 1936. Side 7.

²⁵⁶ Skre, 2011. 82-3.

²⁵⁷ Skre, 2011, side 85.

²⁵⁸ *Fedraheimen* 10. februar 1886, side 48.

²⁵⁹ Thesen, 1991, side 139.

²⁶⁰ Langen, 1957, side 58.

Kropotkin og Egnund eller Garborg. Hvorfor og hvordan ble de overbeviste anarkister etter de leste Kropotkins skrifter? Tidlig i Egnunds redaktørtid kunne det til tider virke som om Egnund og *Fedraheimen* var mer tilbøyelige til sosialismen enn anarkismen.

Peter Kropotkin ble født inn i det øverste laget av det russiske aristokratiet, derfor har han ofte blitt kalt anarkist-prinsen. Til tross for hans velstående bakgrunn var han svært sympatisk til de fattige i Russland og spesielt de livegne. Kropotkin fremmet en kommunistisk form for anarkisme som var preget av hans opplevelser i Pariskommunen.²⁶¹ I praksis ville Kropotkins idealsamfunn være bygget på et frivillig samarbeid: det skulle ikke være noen myndigheter eller autoriteter og økonomien skulle være basert på sameie.²⁶² På denne måten fungerte Kropotkin som et bindeledd mellom anarkismen og sosialismen. Etter å ha lest «The Scientific Bases of Anarchy», hadde Egnund fått for seg at de beste sidene fra liberalisme og sosialisme fant sammen i den anarkistiske ideologien.²⁶³

Ved å demonstrere at sosialismen kunne sameksistere med kristendommen hadde Egnund lagt grunnsteinen for anarkismens sameksistens med kristendommen. Et av de viktigste elementene i Egnunds form for anarkisme var troen på det gode mennesket. Egnunds mente godheten og den menneskelige følelsen av solidaritet kom fra gud.²⁶⁴ Hvis anarkismens grunnstein kom fra Gud så kunne ikke anarkismen være i konflikt med kristendommen.

Anarkistiske tekster og verdier i *Fedraheimen*

I løpet av 1887, 1888 og 1889 var *Fedraheimen* preget av anarkismens inntog i avisen. Svært mange artikler var dedikert til ideologien og spørsmål relatert til den. Ved å skrive om de mest vanlige temaene i disse artiklene vil jeg demonstrere hvordan *Fedraheimen* framstilte ideologien og hvilken rolle de håpet den ville få i Norge.

November 1887 publiserte *Fedraheimen* en liten artikkel som diskuterte parlamentarisk styring og selvstyre. Der fikk Kropotkins ideer en viktig rolle. «Russeren Fyrst Krapotkin er ein klok lærd Mann ... hevdar at “Idealet for politisk Skipnad er eit Tilstand, der Styret hev minst mogeleg aa gjera, og den einskilde fær full Fridom til aa taka seg fram og gjennom frie

²⁶¹ Marshall, 1993, side 309.

²⁶² Marshall, 1993, side 313 og 326-7.

²⁶³ Langen, 1957, side 58-9.

²⁶⁴ Langen, 1957, side 32 og 58.

Samanslutningar naa det han treng.»²⁶⁵ Denne holdningen til parlamentarisk og representativt styre ble ikke bare akseptert, den ble omfavnet. Kropotkin ble beskrevet som en vis mann. Det er ingen tvil om at Egnund respekterte han og aksepterte forklaringene hans. Resten av artikkelen var dedikert til å diskutere forholdet mellom samfunn og stat. Artikkelen konkluderte med å sitere den engelske filosofen Herbert Spencer: Hvis statens makt begrenses vil samfunnets frihet øke i samsvar.²⁶⁶ I den samme utgaven av *Fedraheimen* var det en kort artikkel dedikert til franskmannen Georges Clemenceau. Artikkelforfatteren hevdet at situasjonen i Norge kunne sammenlignes med den i Frankrike.

Stellingi her i Norig no for Tidi er umlag den same. Einast ein radikal Politikk kann berga Landet ... Det er difor i Samhøve med europæisk radikal Politikk, at me vil:
*fram med Arbeider og Bonde, fri kyrkje, fritt Forsvarssamlag med Sverik utan, Konge, Røysterett for alle og meir Sjølvstyre i Bygd og Fylkje, mindre Stats og Embætsvelde, Sparing i alt so nær som Opplysning.*²⁶⁷

Grunnen til at jeg trekker fram de mange radikale artiklene fra denne utgaven er ikke bare for å demonstrere hvor radikal avisen ble dette året, men også for å vise hvor Egnund og avisens andre bidragsytere hentet inspirasjon fra. I begge disse artiklene så *Fedraheimen* til europeiske filosofer og journalister som Kropotkin, Spencer og Clemenceau for å forklare hva som skjedde med Norge, eller i det minste det de mente skjedde med Norge. Fremmede tenkere som skrev om egne erfaringer og opplevelser i deres hjemland ble overført til Norge og ukritisk brukt til å forklare tilstanden i Norge uten noen begrunnelser eller argumentet for at de var overførbare.

Mangelen på argumenter for at disse fremmede filosofene og tenkerne også beskrev situasjonen og systemet i Norge, tyder på at Egnund ikke mente at det var nødvendig. Egnund hadde akseptert anarkistenes forklaring på verdens problemer og løsningene de foreslo. Anarkister og andre radikale tenkere som aldri hadde satt fot i Norge, eller satt seg inn i Norges historie og politiske situasjon kunne diagnostisere de systematiske problemene i landet, og tilby løsninger.

Dette må sees i sammenheng med en artikkel publisert sommeren 1885 om det opplyste Europa. *Aftenposten* hadde oversatt en artikkel fra det franske bladet *Le Constitutionel*. Den

²⁶⁵ *Fedraheimen* 12. november 1887. side 178. Merk: artikkelen siterer Kropotkin, hans sitat er avgrenset med andre sitatetegn.

²⁶⁶ *Fedraheimen* 12. november 1887. side 178.

²⁶⁷ *Fedraheimen* 12. november 1887, side 179.

franske avisen hadde dette å si om Selmer-regjeringens fall, den gradvise innføringen av parlamentarisme og Venstres valgseier:

Overalt hvor Demagogiet kommer til Magten, debuterer det med at meddele Belønninger af de offentlige Midler og lade sine Tilhængere fraadse i Embeder... Under alle Breddegrader er Demagogernes Maal og deres Graadighed den samme: Rabagas er en Verdensborger. Vi ser det for Øieblikket i Norge. Man arindrer den bedrøvelige og skandaløse politiske Proces, som den radikale Majoritet i Norges Storting førte mod Kongens Raadgivere, uanseet at disse var Mønstre paa politisk Hæderlighed og Dygtighed og intet andet havde gjort sig skyldig i end at raade Kongen til strengt at overholde Rigets Grundlov... Kongen lod maaske noget overilet fuldbyrde en Dom, der rammade ham selv gjennem hans Raadgiveres Personer; maatte han ikke komme til at angre den Imødekommenhed ligeoverfor et Parti, som arbejder mod det Maal at omstyrte hans Dynasti og lade det afløse av Styrelse ved dets egne Chefer.²⁶⁸

Le Constitutionel gjenspeilte holdningen det norske høyrepartiet hadde til riksretten.²⁶⁹ *Fedraheimens* fiendebilde av de konservative i Norge ble i denne artikkelen overført til resten av Europa og brukt for å argumentere for at de konservative og reaksjonære i Europa sto samlet mot de radikale. I artikkelen ble det hintet det om at dette er grunnen til at *Le Constitutionel* skrev om den politiske situasjonen i Norge. Videre påpekte *Fedraheimen* at flertallet av engelske aviser inkludert *The Times*, andre franske blader, frisinnede tyske, svenske og danske blader hadde holdt med Venstre under riksrettstriden.²⁷⁰ Det endelige budskapet i artikkelen var at de konservative og reaksjonære elementene i Europa sto samlet mot de radikale og nyskapende. Holdningen var sannsynligvis inspirert av de franske myndighetenes brutalitet ovenfor Pariskommunen, men dette ble ikke nevnt i teksten.

I løpet av Egnunds tid som redaktør var det klare mål han og avisens andre bidragsytere ønsket å oppnå. Verken avisens holdninger eller uttalte mål var statiske. I 1884 begynte *Fedraheimen* å ha en liten notis øverst på avisens førsteside som kort forklarte hvorfor avisen eksisterte og hva dens bidragsytere ønsket å oppnå: «*Fedraheimen* er det einaste bladet, som er på fullnorsk Maal. Me er inkje fritt Folk, reiser me inkje upp att Maalet vaart. I det hev

²⁶⁸ *Fedraheimen* 11. juli 1885, side 215. Merk: arindrer er en skrivefeil i sitatet.

²⁶⁹ Koht, 1925, side 247.

²⁷⁰ *Fedraheimen* 11. juli 1885, side 215.

Fridomen vaar sine beste Røter.»²⁷¹ Notisen ble endret oktober samme år. Den nye notisen var som følger: «*Fedraheimen* krev heil Rett aat det det norske Maalet, og arbeider for Fridom og Framgang og nationalt Sjølvstende.»²⁷² Denne notisen sto uendret fram til 1887. I andre halvdel av det året hadde notisen blitt utelatt fra mange av utgavene. I november ble den erstattet av en ny notis. «*Fedraheimen* vil ha Bonden og Arbeidaren fram, Kyrkja fri, Forsvarssamlag med Sverik utan Konge, Røysterett for alle og meir Sjølvstyre i Bygd og Fylkje, mindre Stats- og Embætsvelde, Sparepolitikk i alt so nær som Opplysningi.»²⁷³ Fomålet med avisen hadde dermed blitt drastisk endret. Endringen skjedde i etterkant av fordømmelsen av Sverdrup, støtten til en eventuell mistillit mot hans regjering og Egnunds anarkistiske vekkelse. Etter dette skulle *Fedraheimen* formidle mest mulig om anarkismen og andre radikale tanker.

Kropotkins tekster ble stadig vekk publisert i *Fedraheimen* i løpet 1887, 1888 og 1889. Artikkelen «Ned med Storkarane» ble publisert i oktober 1888. Som navnet tilsier, handlet artikkelen om hvordan tiden nærmet seg for at småfolket skulle ta makten tilbake fra de grusomme og inkompetente storkarene.

Denne Villstyringa i Pengestelle er all Stad [...] Og Arbeidaren skynar, kor duglause dei styrande er. Han veit, at dei ikkje kan skyne, kva han ynsker, at dei ikkje duger til aa faa Skikk paa Fabrikkstelle, Næringsvegjene og Umsetningen. Folk vil snart taka Magta fraa Storkarom av Millemklassen og styre seg sjølve, so snart som det byd seg Høve til det. Og den Stunda kann ikkje drygje lenge med aa koma. Pengevelde, som mergstel Arbeide, manar, Stunda kjem; me ser alt kor Statstelle all Stad byrjar losna og ryke sund.²⁷⁴

Det er tydelig at *Fedraheimen* var mindre villige til å arbeide med det etablerte økonomiske systemet enn de hadde vært året før. Kropotkins tekst handlet om å bryte fullstendig med det etablerte systemet. Flere artikler kom til å være preget av en oppfatning om at det var nødvendig med et brudd med det gamle som ikke fungerte.

En artikkel fra desember 1888 handlet om sult i Norge. Det ble argumentert for at ingen ville sulte i Norge hvis det hadde vært en jevn og rettferdig fordeling av mat og andre ressurser. Igjen fikk storkarene skylden for alt som var galt i Norge. «Ned med Storkarane, so blir det

²⁷¹ *Fedraheimen* 7. juni 1884, side 127.

²⁷² *Fedraheimen* 8. oktober 1884, side 233.

²⁷³ *Fedraheimen* 19. november 1887, side 181.

²⁷⁴ *Fedraheimen* 19. oktober 1888, side 166.

Rom for alle!»²⁷⁵. De store, mektige og rike personene i Norge fikk skylden for alt som var galt. I *Fedraheimen* ble dette også uttrykt ved at staten og pengevesenet ble framstilt som korrumperende krefter.²⁷⁶

Egnunds ønske om et radikalt brudd med fortiden ble enda klarere i 1889. I Februar 1889 hadde *Fedraheimen* en artikkel med forslag til en omskrivning av den norske grunnloven. De viktigste forslagene var at Norge måtte være et uavhengig rike med republikansk regjeringsform og at det skulle ikke være noen statsreligion.²⁷⁷ I etterkant av artikkelen kom *Vestlandsposten* med en oppfordring om vold mot de som mente dette.²⁷⁸ Sammen med synkende salgstall bidro dette til at Egnund ga redaktørstillingen videre til Rasmus Steinsvik noen måneder etter artikkelen ble publisert. *Fedraheimen* hadde blitt for radikal, selv for mange av dens lesere.

Målsaken mot anarkismen

Klaus Langen har argumentert for at målsaken var viktig for Egnund siden hans barndom. Da han begynte å jobbe med *Fedraheimen* var målsaken det viktigste for ham. En rask oversikt over *Fedraheimens* utgaver i perioden 1884 til 1888 viser at målsaken var et av de mest gjengående temaene i avisen. Mange små artikler ble skrevet om at målforbund ble opprettet i Norges bygder, og *Fedraheimen* bidro til landsmålets framvekst ved å publisere skjønnlitteratur på målformen. Langen har påpekt at målsaksfolkene sluttet eller ble mindre aktive i *Fedraheimen* i 1888. Dette tolket han som et tegn på at disse temaene ikke lenger var like viktige i avisen, og kan ha ført til at avisen kastet fra seg trofaste lesere.²⁷⁹

Er det sant at Egnund plutselig nedprioriterte dette temaet etter han fant anarkismen? Selv nektet han for at målsaken ble nedprioritert. Tvert imot mente han at det var nødvendig å føre en radikal politikk for å fremme målsaken. Han begrunnet det slik for *Fedraheimens* lesere:

Vil De vera med, so heng fast! Men De lyt henga godt fast Folk og henga atti strakst og, alle som er heilhugad og urædde og torer høyra eit sant og ærlegt Ord, for no slepper dei Tak alle Gamlingar, som hev genfet Nodurne og skjelv i Hug og Hjarta...
Teologar, Prestar og presteridne Sellar dett fraa i haugevis. Segje likeso godt upp

²⁷⁵ *Fedraheimen* 7. desember 1888, side 195.

²⁷⁶ *Fedraheimen* 12. november 1887, side 178.

²⁷⁷ *Fedraheimen* 12. februar 1889, side 25-6.

²⁷⁸ Gausemel, 1937, side 68-9.

²⁷⁹ Langen, 1957, side 63.

Bladet alle samanmed ein Gong no, De som tykkjer De hev vortet for gamle og styrde og styvne, so De ikkje trottar Døregusten av den nye Tid! So fær me sjaa um det finst Ungdom i Norig, ja um det daa er att so mange, at det munar å skriva Blad for dei. *Raatt og rotet skal med Rotom rivast.* Ned med Kongemagt, Prestemagt og Svenskar og Stomannskap, Pengevelde og Bondegjøling! Upp med Husmenner og Arbeidarar og Smaafolk og alt som lid Urett og Mein i den gamle Samfundsbygning! Fri tenkjing, fri Ordning, fri Skuring i alle Slag! Og ingen Mannamun! Maalsaki skal som fyrr alltid vera Nummer ein. Men det dugjar ikkje aa arbeida for ho, utan naar me driv radikal Politikk. Det hjelper ikkje nye Tre paa skjemt Vin, det hjelper ikkje nytt Maal for gamle Tankar. *Nytt Maal for nye Tankar, det er Maalsaki det!*²⁸⁰

Dette kan tolkes som et forsøk på å betrygge leserne om at *Fedraheimen* fortsatt var engasjert i målsaken. På den andre siden er det mulig at Egnund og andre bidragsytere til avisen oppriktig talt mente at *Fedraheimen* hadde en plikt til å informere om anarkismen og radikal politikk. Arne Garborg hevdet jo at *Fedraheimen* var den eneste ekte venstreavisen. Det er mulig at de så det som sin plikt å skrive om dette siden de mente ingen andre gjorde det. Å sikte mot Norges ungdommer og kaste fra seg gamlingene er mest sannsynlig det Egnund genuint mente. Garborg hadde tidligere skrevet en artikkel om de gamle gudene som hadde sviktet (Sverdrup). Både Egnund og Garborg mente at samfunnet trengte endringene et radikalt anarkistisk skift ville bringe med seg, derfor var de nødt til å skrive om temaet selv om det kunne gå på bekostning av målsaken.

Selv i 1888 og 1889 inkluderte *Fedraheimen* mange saker om målsaken. Målmannsmøter ble fortsatt nevnt for å vise landsmåletts framgang overalt i Norge.²⁸¹ Målsaken var fortsatt viktig i *Fedraheimen*. Det er også verdt å igjen nevne at Garborg og Egnund hadde gitt ut en bok om landsmål for de som gikk på amtskoler eller tok høyere utdanning. I tillegg hadde Egnund jobbet som landsmållærer i perioder da han også arbeidet med *Fedraheimen*.²⁸²

Det er mulig at Egnund mente at *Fedraheimen* hadde oppnådd store framskritt i målsaken og at det dermed var greit om avisen fokuserte mer på andre temaer som også var viktige, som for eksempel anarkismen. Det er også mulig at Egnund mente folk i Norge engasjerte seg i målsaken og at *Fedraheimen* dermed kunne tillate seg å skrive om andre viktige temaer.

²⁸⁰ *Fedraheimen* 15. oktober 1887, side 161.

²⁸¹ *Fedraheimen* 12. oktober 1888, side 162, 19. oktober 1888, side 166-7, 26. oktober 1888, side 169-170 og 2. november 1888, side 174-6.

²⁸² Skre, 2011. 84.

Målsaken var ikke et like vanlig tema som i tidligere år, men det betød ikke at *Fedraheimen* hadde kastet norskdomsrørsla til side. Rundt 1899 og 1900 følte mange, inkludert Egnund, at striden mellom landsmålet og riksmålet tilspisset seg. Derfor begynte Egnund å reise rundt i deler av Norge for å tale landsmålet sak.²⁸³ Målsaken var fortsatt ekstremt viktig for Egnund, og det fortsatte det å være.

Ivar Mortensson Egnunds eldre dager

Den 6. april 1889 tok Rasmus Steinsvik offisielt over som redaktør for *Fedraheimen*.²⁸⁴ Siden 1887 hadde Steinsvik drevet avisen *Vestmannen*, en målsaksavis med anarkistiske tendenser. Steinsvik fikk tilbudet om å ta over *Fedraheimen* i mars 1889.²⁸⁵ Ifølge Steffen Gausemel var Egnund sliten dette året. *Fedraheimens* salgstall hadde sunket og avisen ble utsatt for stadig hardere kritikk ettersom den ble mer radikal.²⁸⁶ Selv etter han ga seg som redaktør, var Egnund fortsatt aktiv i avisen. Men sommeren 1889 tok han en lenge etterlenget pause fra avisen og kontroversene rundt den.²⁸⁷ I 1894 startet Steinsvik og Garborg en ny avis kalt *Den 17de mai*, som har blitt oppfattet som *Fedraheimens* arvtaker.²⁸⁸ Egnund hadde noen bidrag til denne avisen, men han var langt mindre aktiv i *Den 17de mai*, enn han hadde vært i *Fedraheimen*.²⁸⁹

Egnunds forfatterskap var ikke begrenset til hans arbeid i *Fedraheimen*. Han skrev mange bøker etter han gikk av som avisens redaktør. Mye av litteraturen hans handlet om sagalitteraturen. Men han skrev også *Ein frikar* som ble publisert i 1905 og en biografi om Arne Garborg i 1897 som senere ble revidert og publisert på nytt i 1924. Klaus Langen beskrev *Ein frikar* som en ekspresjonistisk og anarkistisk bok som bar preg av å være basert på Egnunds liv og tanker.²⁹⁰

I biografien om Arne Garborg, nevnte Egnund sine egne tanker og mål mens han var *Fedraheimens* redaktør. Begge utgavene av biografien gir innblikk i Egnunds tanker og *Fedraheimens* anarkistiske utvikling. Avgjørelsen om å publisere «Anarkistsong» i 1886, ble forklart med at han selv hadde lekt med tanken om fullstendig selvstyre som et fremtidsmål

²⁸³ Langen, 1957, side 138.

²⁸⁴ Gausemel, 1937, side 73.

²⁸⁵ Gausemel, 1937, side 64-5.

²⁸⁶ Gausemel, 1937, side 68-9.

²⁸⁷ Langen, 1957, side 74.

²⁸⁸ Gausemel, 1937, side 116-117.

²⁸⁹ Gausemel, 1937, side 121.

²⁹⁰ Langen, 1957, side 144-5 og 208.

allerede i 1885.²⁹¹ Men da han fikk diktet av Garborg ble han visstnok varm rundt øra. Som redaktør følte han at han skulle samle alle og unngå å støte noen. Derfor valgte han å skrive at diktet kun var Garborgs tolkning av anarkistenes verdensanskuelse.²⁹²

Framstillingen av Garborg viser at Egnund virkelig beundret sin mentor. Garborgs arbeid for å bli statsrevisor ble framstilt som Davids kamp mot Goliat:

Han hadde arbeidt seg fram på kontorvegen til å bli statsrevisor.*) Men han synte ikkje den minste evne til å takka på rette måten for ein slik post. Han var nok for beinkøyrande, gjekk ikkje dei rette parlamentariske krokvegjer, kunde ikkje gjera bukkespring og sveiva seg fint nok for dei skiftande stemninger i politikken, og so sae oftedølene: kvifor skal me fø på dette menneskje, han gjer oss inge tjeneste lenger, tvertimot: han er målskrivar og vil svelta ihel av seg sjølv, når me tek posten frå han. Og so støyte dei han ut or statsrevisjonen.*)²⁹³

Det er og tydelig at Egnund fortsatte mente at maktbalansen mellom regjeringen og folket burde bli endret. Han mente at det ideelt sett burde bli innført allmenn stemmerett for menn og kvinner, samt at det burde bli opprettet bygdeding. Regjeringens lovforslag og viktige saker måtte godkjennes av landets bygdeding.²⁹⁴ I slutten av Egnunds tid som redaktør hadde *Fedraheimen* argumentert for en fullstendig avskaffelse av statsapparatet. I denne biografien skrev han ikke lenger om å avskaffe staten, men å redusere dens makt på bekostning av folket. Dette tyder på at Egnund hadde moderert noen av sine mest radikale holdninger, men også at de anarkistiske verdiene satt igjen.

Egnund ble en prest i en alder av 52. Som redaktør for *Fedraheimen* hadde han alliert seg med fritenkerne og beskrevet statskirken som en undertrykkende og falleferdig relikvie. Dette kan tolkes som at Egnund kastet fra seg sine radikale tanker, men det var ikke nødvendigvis tilfellet. I 1909, fire år etter han hadde fått publisert *Ein frikar*, skrev han at kirken hadde forbedret seg og at den ikke lenger var like lukket for nye tanker.²⁹⁵ Langen mente at Egnund begynte å se på kirken som en nødvendig og historisk realitet som ikke kunne fjernes. Derfor var det nødvendig å jobbe med å få den for å utvikle den til en åpen og universell kirke.²⁹⁶

²⁹¹ Egnund, 1924, side 59.

²⁹² Egnund, 1924, side 58.

²⁹³ Egnund, 1924, side 64-5. Merk: *) ble også her brukt som notategn.

²⁹⁴ Egnund, 1924, side 72-4.

²⁹⁵ Langen, 1957, side 162.

²⁹⁶ Langen, 1957, side 162-3.

Langen mente at ønsket om en universell kirke ikke hadde endret seg fra Egnunds anarkistiske tid.

Selv om Egnunds anarkistiske holdninger hadde blitt moderert, er det tydelig at verdiene fortsatt satt igjen. På denne tiden var Ivar Mortensson Egnund en voksen mann med livserfaring. Det er tydelig at han fortsatt hadde mange anarkistiske verdier, men holdningene hans ble mer moderate ettersom han ble eldre. I stedet for å ønske et brudd med det etablerte systemet, var han villig til å jobbe med det for å forbedre det fra innsiden.

Oppsummering

De fleste som har skrevet om *Fedraheimen* er enige om at den ble mer og mer anarkistisk helt til den ble lagt ned. Dette er ikke en myte basert på fordommer om avisen eller dens redaktører. De innrømte selv at de var anarkister og arbeidet aktivt for å gjøre innholdet og verdiene i avisen mer sammenstemte med verdiene i denne ideologien. Ved å se nærmere på spesielt Ivar Mortensson Egnunds tanker om individets rett til uinnskrenket selvstendighet, hans erfaringer som ung rekrutt, mistroen til det politiske systemet og skuffelsen over Sverdrups regjering, er det ikke overraskende at en slik ideologi kunne virke forlokkende. Idealsamfunnet Egnund ønsket å leve i var ikke basert på tvang eller mektige myndigheter. Tvert imot var det basert på samarbeid mellom individer, personlig religion og total frihet. Selv om han ikke var en selverklært anarkist før i 1887, ser man allerede disse verdiene i tidligere artikler om målrørsla, landsbylivet og artikler som kritiserte det politiske systemet.

Det anarkistiske skiftet var i stor grad et resultat av Egnunds arbeid som redaktør. Etter hvert ble *Fedraheimen* for radikal for store deler av samfunnet, inkludert mange av avisens gamle lesere. Ettersom kritikken hardnet til og salgstallene ble lavere, valgte Egnund å utpeke Rasmus Steinsvik som sin etterfølger. På sine eldre dager ble Egnunds holdninger mer moderate, men verdiene satt igjen. I stedet for å ønske et totalt brudd og omstrukturering av samfunnet, bestemte han seg for å jobbe innad i systemet for å forbedre det fra innsiden. Han hadde lenge ønsket en universell kirke som var åpen for alle. Det er sannsynlig at han valgte å bli en prest for å prøve å endre kirken i denne retningen.

Kapittel 6: Konklusjon

I løpet av perioden Johan Sverdrup var Norges statsminister, utviklet *Fedraheimen* seg i en tydelig radikal retning. Da han ble utpekt som Norges nye statsminister i 1884, var *Fedraheimen* i en tydelig seiersrus. I 1884 og 1885 ble Sverdrup omtalt som en utrettelig helt i avisen. Dette endret seg i 1886, da Egnund ikke lenger klarte å ignorere de negative sidene ved hans regjering. Fra 1887 til 1889 utviklet synet på Sverdrup, og omtalen av hans i en rask nedadgående retning. Framstillingen av Sverdrup ble verre i hver utgave av *Fedraheimen*. Johan Sverdrup ble beskrevet som en gammels senil krok som ikke eide besluttsomhet, og en sviker som hatet sine gamle venner. Nesten to år før Sverdrups regjering falt, konkluderte *Fedraheimen* med at han burde gå ut av regjeringen før han gjorde enda mer skade. Som et resultat av skuffelsene med Sverdrup, håpet Egnund å få valgt inn Arne Garborg til Stortinget slik at han kunne styre skipet i den riktige retningen. Skuffelsene til det etablerte politiske systemet førte også til at Egnund så til nye, radikale ideologier som en løsning på samfunnets problemer.

I løpet av hele denne perioden var målsaken et svært viktig tema som ble nevnt i mange utgaver av avisen. De mange skjønnlitterære verkene i avisen, bør tolkes som *Fedraheimens* forsøk på å bygge opp en landsmålsøffentlighet i Norge. Ettersom Egnund ble påvirket av den anarkistiske ideologien kom dette også til å prege temaene for en del av diktene og fortellingene i avisen.

Skuffelsene med det politiske systemet og den norske statskirken førte også til at Egnund ble mer kritisk til organisert religion og at han derfor ble mer positiv til frikirken, frisynet kristendom og fritenkerne. Ettersom han ble mer påvirket av radikale ideologier, ble det stadig viktigere å bevise at sosialisme og anarkisme kunne sameksistere med kristendommen. Egnunds personlige forhold til Gud hindret han ikke fra å bruke religiøst ladede begrep mot partifeller for å fremme Arne Garborgs politiske karriere. Dette demonstrerte at Egnunds moral kunne settes til side om han mente det var nødvendig.

Det er ingen tvil om at *Fedraheimen* ble anarkistisk i løpet av Egnunds redaktørtid. Mange tekster av Peter Kropotkin ble publisert fra 1887 til 1889. Det virker som om Kropotkin klarte å sette ord på en Egnunds oppfattelse av staten og samfunnet. Tanken om et statsløst samfunn fortonet seg stadig bedre for Egnund. Under hans ledelse ble *Fedraheimen* en svært anarkistisk avis. De mange skuffelsene med Johan Sverdrup var en ekstremt viktig faktor i

den anarkistiske utviklingen. Hvis Sverdrup hadde levd opp til Egnunds forventninger, er det sannsynlig at *Fedraheimen* ikke ville ha blitt utviklet i en anarkistisk retning.

Fedraheimens artikler om politikk, samfunn, målsaken og anarkisme var preget av en svært personlig skrivemåte. På mange måter kan *Fedraheimen* studeres som en nedskrevet og redigert versjon av Egnunds holdninger og verdier i perioden han var avisens redaktør. Dermed er det nødvendig å forstå Egnunds holdninger, opplevelser og tanker for å forstå hvorfor anarkismen ble så viktig og sentral i *Fedraheimen*.

I begynnelsen av 1884 var Egnund ekstremt frustrert med Christian Selmer og hans regjering. Artikler om den politiske tilstanden, gjenspeilet frustrasjon. Et viktig element som preget *Fedraheimen* gjennom hele Ivar Mortensson Egnunds redaktørtid var den manglende tilliten til statlige institusjoner og andre store institusjoner som bestemte over deler av befolkningen. I artikler, dikt, utdrag fra noveller og leserbrev kom det tydelig frem at store institusjoner som tok alle avgjørelser fra storbyen og ignorerte folkets interesser var en viktig grunn til den manglende friheten i landet. I artikler med slike temaer ble store statlige institusjoner ofte framstilt som et hinder for folkets vilje. Denne oppfatningen utviklet seg til den anarkistiske oppfatningen om at staten hadde korrumpert mennesket:

For ein parlamentarisk Stat er det mest umogleg aa fylgja med Tidi, Staten set ofte Stengslur for Utviklingi i Staden for aa gjera ho fri. For det andre, naar ei Avgjerd er vedteki, so krev ho Lydnad og Undergjeving av alle, som i Landet bur, Staten spør ikkje det Slag etter, um dei er *viljuge* til aa gaa med paa det. Han tvingar dei med Vald og Magt. Bygdene og Norges utkanter ville klare seg helt fint uten disse institusjonene. Kann ein daa venta, at det skal kunna veksa upp frie sjølvstenduge og myndige Menn i slike Høve? Kanne in venta anna, enn at det vert tufs med Moralen [...] og kor vert det av all onnor Utvikling og Framgang [...] Det er Staten som vil hava Magti og tilbyd seg aa greida alt mogelegt. Ja so liter Folk paa Staten og gjev Statsstyringi, Regjering og Storting Skuldi for alle mogelege Mein, elder trur iallfall, at Statsmagterne er dei einaste som kann skapa ei Vending. Og Framtaket i Folk “det private Initiativ”, den megtugste Kraft Menneskja hev, det døyr burt, daa det ikkje eingong fær ei Hjelp og Studning av Staten [...] Nei skal her koma Uppsving i Landet, so maa her verta baade politisk og sosial Nyskapnad.²⁹⁷

²⁹⁷ *Fedraheimen* 12. november 1887, side 178.

Fedraheimens ensidige framstilling av tidlig europeisk hadde klare og sannsynlige formål. Ved å dra paralleller mellom de fattige i datidens samfunn og de fattige i middelalderen skapte han et narrativ der de lavere klassene i samfunnet hadde blitt undertrykt av eliter siden middelalderen. Denne framstillingen ble særdeles viktig etter at Kropotkins oversatte tekster ble publisert i avisen. I 1888 var småfolkets eventuelle oppstandelse mot storkarene et gjengående tema.

Til slutt ble *Fedraheimen* for radikal. Lave salgSTALL kombinert med hardere kritikk og til og med oppfordringer til vold fra avisens motstandere, ble til slutt for mye for Egnund. Han ga seg som redaktør i 1889 og utpekte Rasmus Steinsvik som sin etterfølger. Det betød ikke at han ble mindre anarkistisk. En av grunnene til at han utpekte Steinsvik var fordi han hadde drevet den radikale målsaksavisen, *Vestmannen*. Egnund fortsatte å bidra med tekster til *Fedraheimen*, men sommeren 1889 trengte han en pause fra avisen og kontroversene rundt den. Etter det skrev han en radikal roman og hadde noen innlegg i Garborg og Steinsviks nye avis, *Den 17de mai*.

I en alder av 52 ble Egnund en prest. Det betød ikke at han hadde forkastet sine tidligere anarkistiske verdier. Snarere virker det som om han modererte sine mest ekstreme holdninger og ønsket å arbeide med systemet for å utvikle det i retningen han mente var riktig.

Anarkistiske verdier preger tekster om politikk, Regjeringen, arbeideres vilkår og målsaken. Det preget også hans liv etter han ga seg som redaktør. Langen og andre som har hevdet Egnund ble en anarkist, hadde rett. Han innrømte selv at han var det og det er tydelig at hans påvirkning gjorde *Fedraheimen* til en svært anarkistisk avis. Ved å utpeke Steinsvik som sin etterfølger forsikret han om at avisen ville fortsette å arbeide med anarkismen og relaterte temaer. Det er ingen grunn til Egnund ville ha gjort dette med mindre han ønsket at avisen skulle få et tydeligere anarkistisk preg.

Det er åpenbart at *Fedraheimen* ble stadig mer radikal i løpet av 1884 til 1889. Skuffelsene over Sverdrup førte til at avisen ble mer kritisk til statsvesenet, kritisk til statskirken og at *Fedraheimen* og dens redaktør ble påvirket av radikale europeiske ideologier. Dette førte til at verdiene i avisen ble utviklet og endret. Egnund hadde hatt noen radikale oppfatninger og holdninger før han ble redaktør, men det er tvilsomt at han hadde blitt så radikal uten de mange skuffelsene med Johan Sverdrup og det politiske systemet.

Selv før Egnund ble en anarkist var *Fedraheimen* preget av radikale verdier. Anarkismen ulmet under overflaten hele tiden. Da den endelig brøt fram til overflaten var det i en form

som raskt ble mer og mer anarkistisk og kritisk til det etablerte samfunnet. Den svært radikale anarkismen ble til slutt for mye for *Fedraheimens* kritikere og mange av dens tidligere lesere. Egnund hadde hovedansvaret for *Fedraheimens* anarkistiske dreining. Han førte avisen inn på en radikal retning som ble for mye for deler av samfunnet. Resultatet ble at avisens salgstall ble lavere og lavere, samtidig som kritikken økte. *Vestlandspostens* oppfordring om vold mot anarkister ble nok den siste dråpen. Det ble for mye for Egnund, som utpekte Steinsvik som sin etterfølger. Egnund hadde ført *Fedraheimen* inn på en retning som ble for mye for samfunnet. Samfunnets reaksjon på det, ble for mye for Egnund.

Litteraturliste

Fedraheimen årgang 1884, 1885, 1886, 1887, 1888 og 1889.

Store norske leksikon, «Fedraheimen». Artikkel hentet den 5. november 2018.

<https://snl.no/Fedraheimen>

Egnund, Ivar Mortensson (som Ivar Mortenson): *Arne Garborg, Ein fyretalsmann*. Kristiania: Bertrand Jensen, 1897.

Egnund, Ivar Mortensson: *Arne Garborg, Ein fyretalsmann*. Andre utgave. Oslo: Olaf Norlis Forlag, 1924.

Egnund, Ivar Mortensson (som Ivar Mortensson): *Ein fri-kar*. Kristiania: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1905.

Egnund, Ivar Mortensson (som Ivar Mortenson): *Fridomsvegen: Soga om kongane, folkemagta aa sjølvstyre*. Kristiania: Feilberg & Landmark (Chr. Dybwad), 1898.

Frøyen, Morten Haug og Sveinung Time: *Arne Garborgs kulturnasjonalisme, to studier*. Oslo: Norges forskningsråd, 1996.

Fuglum, Per: *Norge i støpeskjeen 1884-1920*, bind 12, red. Knut Mykland: *Norges historie*. Oslo: Cappelens forlag, 1978.

Furre, Berge: *Soga om Lars Oftedal*. Drammen: Det Norske Samlaget, 1990.

Garborg, Arne og Ivar Mortensson Egnund (som Ivar Mortenson): *Lesebok i det norske folkemaal for høgre skular*. Kristiania: Huseby & Co. Limit, 1885.

Gausemel, Steffen: *Rasmus Steinsvik*. Oslo: Noregs boklag, 1937.

Gjerdset, Gabrielle Legrand: «Fra Stortingets konge til Kongens mann. Johan Sverdrup som regjeringssjef (1884-1889)». Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Oslo, 2016.

Guerin, Daniel: *Anarkismen, fra ide til handling*. Oversatt av Harald Gulli. Oslo: Pax forlag, 1977.

- Hagemann, Gro: Det moderne gjennombrudd: 1870-1905, bind 9, red. Knut Helle, Knut Kjeldstadli, Even Lange og Sølvi Sogner: *Aschehougs norgeshistorie*. Oslo: Aschehoug, 2005.
- Hyvik, Jens Johan: *Tokulturlæra i norsk historie*. Oslo: Det norske samlaget, 2016.
- Koht, Halvdan: «Engelhart, Thomas von Westen», bind 3, red. Edvard Bull og Einar Jansen: *Norsk biografisk leksikon*. Oslo: Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1929.
- Koht, Halvdan: *Johan Sverdrup*, 3. bind 1880-1892. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1925.
- Langen, Klaus: *Ivar Mortensson Egnund*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1957.
- Lindstøl, Tallak: *Stortinget og Statsraadet: 1814-1914*, Bind 1 del 1: Biografier A-K. Kristiania: Det Steen'ske bogtrykkeri, 1914.
- Lindstøl, Tallak: *Stortinget og Statsraadet: 1814-1914*, Bind 1 del 2: Biografier L-Ø: samt tilæg. Kristiania: Det Steen'ske bogtrykkeri, 1914.
- Lindstøl, Tallak: *Stortinget og Statsraadet: 1814-1914*, Bind 2 del 1: De enkelte Storting og statsraader 1814-1885. Kristiania: Det Steen'ske bogtrykkeri, 1914.
- Lindstøl, Tallak: *Stortinget og Statsraadet: 1814-1914*, Bind 2 del 2: De enkelte Storting og statsraader 1886-1914. Kristiania: Det Steen'ske bogtrykkeri, 1914.
- Marshall, Peter: *Demanding the Impossible, A History of Anarchism*. London: Fontana Press, 1993.
- Mjeldheim, Leiv: *Folkerørsla som vart parti, Venstre fra 1880 åra til 1905*. Bergen: Universitetsforlaget, 1984.
- Molaug, Peter: «Oftedal, Lars», bind X, red. A.W. Brøgger og Einar Jansen: *Norsk biografisk leksikon*. Oslo: Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1949.
- Myhre, Jan Eivind: *Norsk historie 1814-1905: Å bygge ein stat og skape ein nasjon*. Oslo: Samlaget, 2012.
- Nerbøvik, Jostein: *Norsk historie 1860-1914: Eit bondesamfunn i oppbrot*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1999.

Nielsen, May Brith Ohman: *1840-1914*, bind 3, red. Hans Jacob Orning: *Norvegr*. Oslo: Aschehoug 2011.

Obrestad, Tor: *Arne Garborg, ein biografi*. Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1991.

Oppegaard, Martin Hill: *Kirketukt ved nattverden. Kirketuktsreglene i Norske lov av 1687 og rettsutviklingen frem til 1887*. Rettshistoriske studier nr. 1, Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 1/1998. Oslo: Universitetet i Oslo, 1998.

Skre, Arnhild: *Hulda Garborg, Nasjonal strateg*. Oslo: Det norske samlaget, 2011.

Stegane. Idar: *Det nynorske skriftlivet, Nynorsk heimstaddikting og den litterære institusjonen*. Oslo: Det norske samlaget, 1987.

Sørensen, Øystein (Red.): *Jakten på det norske, perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Oslo: AD Notam Gyldendal As, 1998.

Thesen, Rolv: *Arne Garborg 2: Europearen*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1936.

Thesen, Rolv: *Ein diktar og hans strid, Arne Garborgs liv og skrifter*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1991.

Østerud, Øyvind: *Hva er nasjonalisme?* Oslo: Universitetsforlaget, 1994.

Østigaard, Dag Arne: *Arne og Hulda på Kolbotnen*. Atnbrua: Sollia forlag, 1993.